

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาผลกระทบทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมจากเขื่อนกั้นน้ำเต็มป่ากระวะต่อชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อให้เห็นภาพปรากฏการณ์ของผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ตอน ตามลำดับขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชน

- ประวัติความเป็นมาของตำบลคูขุด
- สภาพทั่วไปของชุมชน(การแบ่งเขตการปกครอง โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค ได้แก่ ไฟฟ้า แห่ส่งน้ำ สถานีอนามัย การคมนาคม)
- สภาพทางสังคมของชุมชน(โครงสร้างประชากร การศึกษา สถาบันและองค์กรศาสนา ครอบครัวและเครือญาติ)
- สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน(การประกอบอาชีพ รายได้)
- สภาพทั่วไปของทะเลสาบสงขลา(ภูมิศาสตร์ และกายภาพของทะเลสาบสงขลา)
- สภาพทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 และในช่วง พ.ศ. 2500-2519

ตอนที่ 2 โครงการเขื่อนกั้นน้ำเต็มป่ากระวะ

- ประวัติความเป็นมา
- สภาพการใช้งานในอดีตและปัจจุบัน

ตอนที่ 3 ผลกระทบทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเต็มป่ากระวะมาเป็นระยะเวลา 10 ปี(ตั้งแต่ปีพ.ศ.2520)ต่อกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน โดยแบ่งประเด็นที่ใช้ในการศึกษา คือ ผลกระทบด้านสังคม ได้แก่ การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ทางสังคม และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ทรัพยากรสัตว์น้ำ การจัดการทรัพยากร

4.1 บริบทของชุมชน

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของตำบลอุซูด

จากการค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ และจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้านพบว่า สาเหตุที่เรียกพื้นที่ตำบลนี้ว่าตำบล“อุซูด”เนื่องจากในช่วง 150 ปี ที่ผ่านมามีเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานชาวจีนจากประเทศจีนซึ่งขณะนั้นมีปัญหาการเมืองภายในและภายนอกประเทศ ผลผลิตตกต่ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชากรภายในประเทศ จึงทำให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามายังตอนใต้ของแหลมมาลายู ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย และในประเทศไทย เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีความต้องการแรงงานเพื่อการทำเหมืองแร่ และการเกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก การเพิ่มแรงงานชาวจีนจำนวนมากทำให้ต้องมีการเพิ่มผลผลิตเพื่อรองรับแรงงานเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคใต้ของประเทศไทย พื้นที่ในการปลูกข้าวได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในเขตอำเภอปากพะยูน อำเภอยะรัง อำเภอยะหา อำเภอยะรัง จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด และบางส่วนของอำเภอสติงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น ประกอบกับบริเวณคาบสมุทรสติงพระในยุคนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านการติดต่อค้าขายกับหัวเมืองต่างๆทั้งในและนอกประเทศ(โดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีน) โดยมีสินค้าที่สำคัญคือ ข้าว ไม้หอม เครื่องเทศ เขาสัตว์ งาช้าง นอแรด หูฉลาม สหรัยผมนาง สมุนไพร เป็นต้น ดังที่บทเพลงกล่อมเด็กในชุมชนได้กล่าวถึงเรือสินค้าขนาดใหญ่ที่เข้ามายังชุมชนบริเวณนี้ว่า

เรือใหญ่เหอ	ชักใบเข้ามาเทหน้าท่า
จวนแห่งหัวผ้า	ไปรับสินค้าในเรือใหญ่
แก้งอันคิมวาด	ค่อขนาดลงไป
จวนแห่งหน้าโย	ลงไปท้ายต๊ับ เพื่อน

(เท = ที่, คิมวาด = คิววาด, ต๊ับ = กีบ)

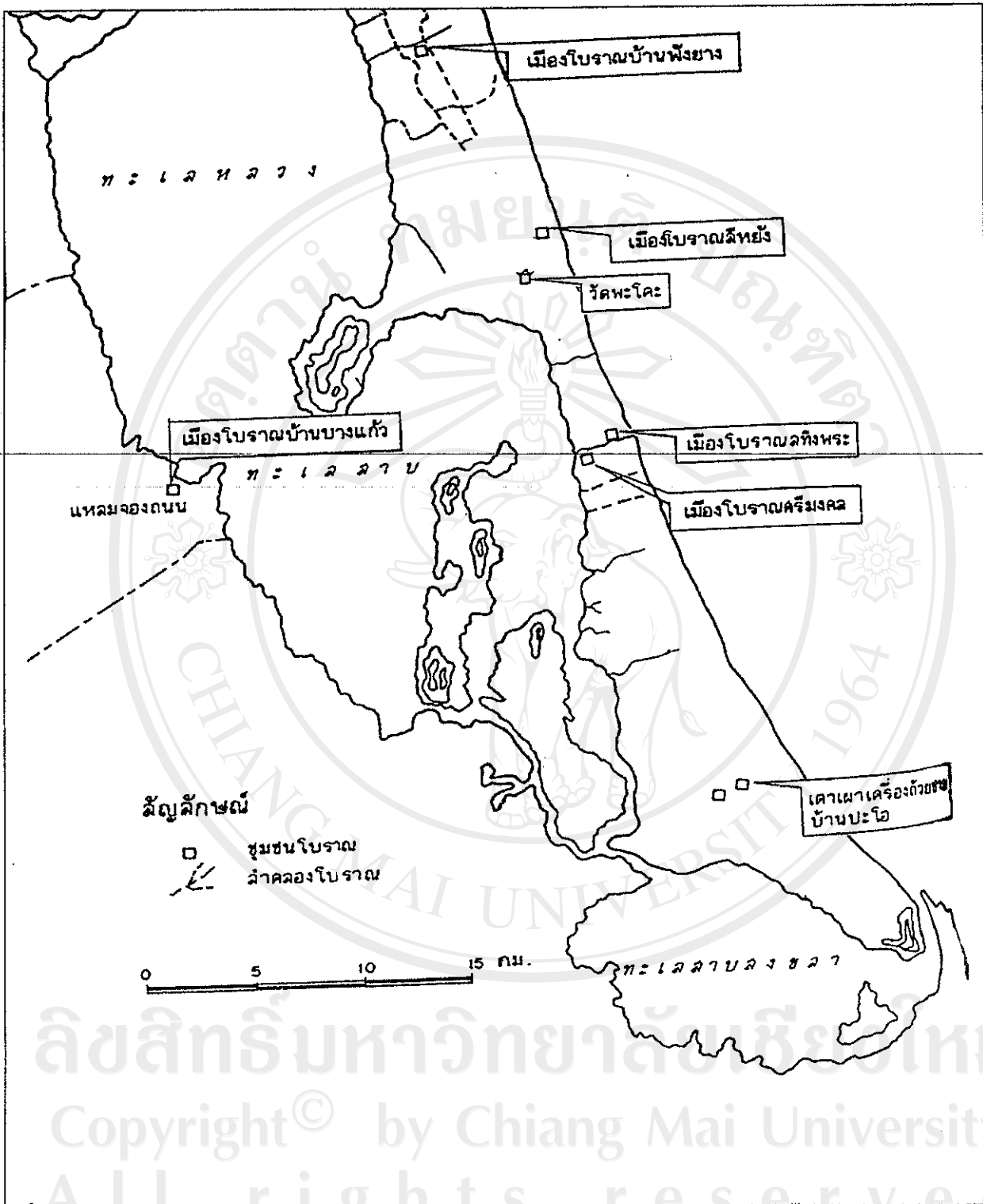
เมื่อมีความต้องการผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น การขยายพื้นที่เพาะปลูกและปรับปรุงระบบชลประทานจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยจากการสอบถามผู้อาวุโสได้ข้อมูลว่า เมื่อประมาณไม่น่าจะเกิน 200 ปีมานี้ได้มีการ“ขุดคลอง”ขึ้นมา ซึ่งเชื่อกันว่ามีวัตถุประสงค์ในการจัดระบบชลประทานและการคมนาคมขนส่ง คลองที่ขุดขึ้นมานี้สามารถแบ่งได้เป็น

- คลองขุดในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก เป็นคลองที่ขุดตัดสันทรายเชื่อมระหว่างทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย คลองที่ขุดขึ้นมานี้เพื่อการคมนาคมและการขนส่ง โดยมีเหตุผลในการค้าขายเป็นหลัก และเป็นคลองที่ขุดขึ้นในระยะแรกที่มีการตั้งชุมชนบนคาบสมุทรนี้ และมีการปรับปรุงใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเรื่อยมา

- คลองขุดในแนวทิศเหนือ-ใต้ เป็นแนวขนานกับสันทรายด้านใน(เลียบทะเลสาบ) เป็นคลองที่ขุดขึ้นเพื่อการคมนาคม และการชลประทานในระยะหลังเมื่อมีการขยายพื้นที่การผลิตข้าวราว 200 ปีที่ผ่านมา

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การค้าข้าวมีความรุ่งเรืองและทำรายได้มากที่สุด(ในช่วงรัชกาลที่ 5)เป็นผลให้ราษฎรในพื้นที่มีฐานะดีขึ้น รวมทั้งทำให้ทางราชการเก็บรายได้จากอากรได้มากขึ้นไปด้วย และจากประวัติศาสตร์ข้างต้นจึงทำให้ทราบว่าชื่อ“ตำบลคูขุด”ในปัจจุบันนั้นหมายถึง“คลองที่ขุด”ขึ้นมาในอดีตนั่นเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ที่มา : กรมชลประทาน, (2538: 6-168)

ภาพที่ 4.1 แสดงชุมชนและแนวคลองโบราณในพื้นที่ตำบลภูซุดและในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

4.1.2 สภาพทั่วไปของตำบลอุซูด

อุซูดเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา มีพื้นที่อยู่ห่างจากตัวเมืองสงขลา ประมาณ 58 กิโลเมตร ตำบลอุซูดตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอสังขละ มีพื้นที่ตั้งตามแนวเหนือใต้ขนานไปกับริมทะเลสาบสงขลา อยู่ห่างจากตัวอำเภอจากจุดที่อยู่ใกล้มากที่สุดคิดเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร และจุดที่อยู่ไกลที่สุดประมาณ 8 กิโลเมตร สำหรับอาณาเขตติดต่อของตำบลอุซูดนั้นมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลท่าหิน อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลกระดังงา ตำบลจะทิ้งพระ และตำบลบ่อदान อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา

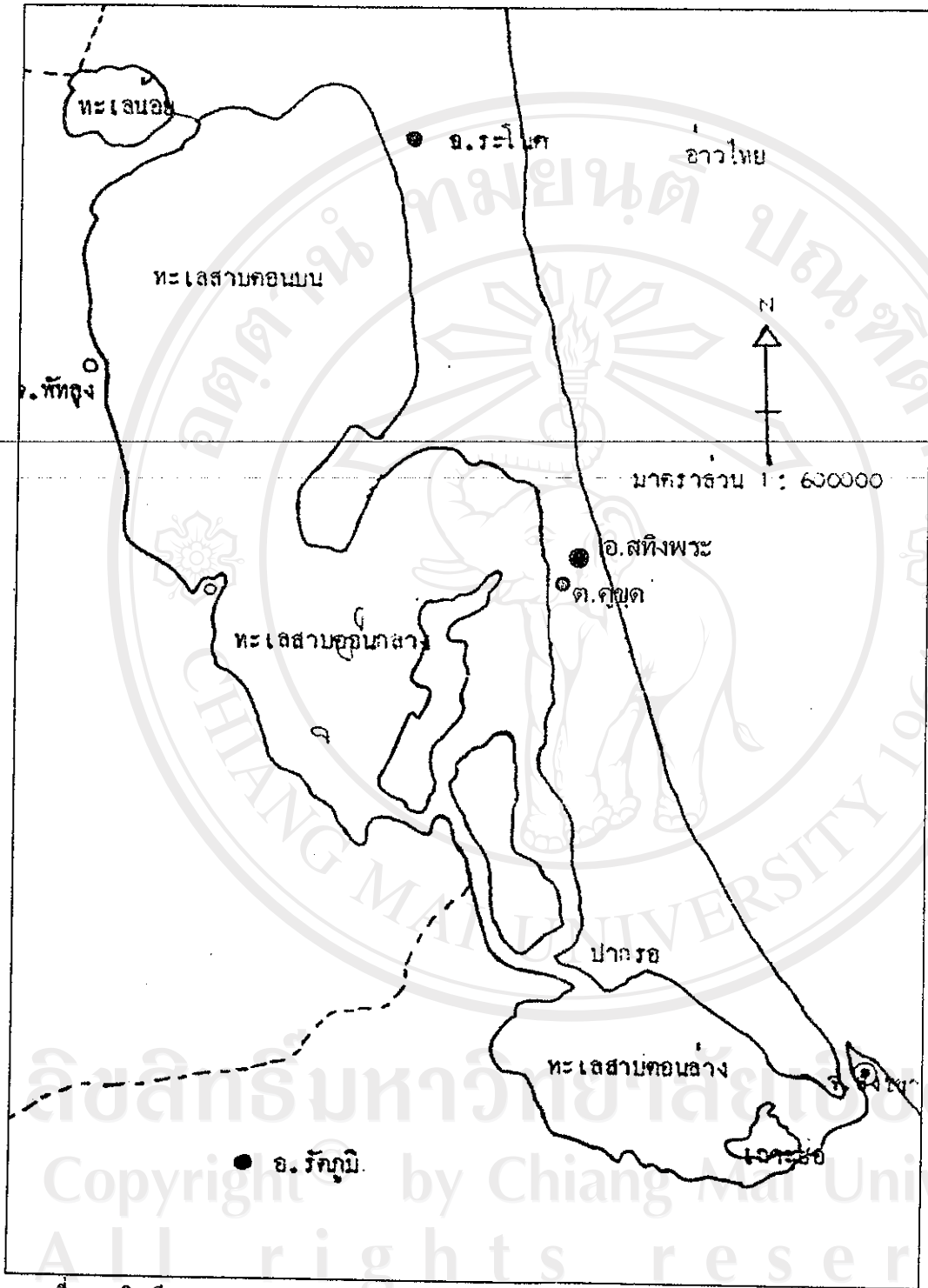
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ทะเลสาบสงขลาตอนกลางหรือทะเลหลวง

4.1.2.1 การแบ่งเขตการปกครอง

ในพื้นที่ของตำบลอุซูดนั้นสามารถแบ่งเขตการปกครองได้เป็น 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

- หมู่ที่ 1 บ้านบางด้วน
- หมู่ที่ 2 บ้านศรีวิชัย
- หมู่ที่ 3 บ้านโตนครอบ
- หมู่ที่ 4 บ้านอุซูด
- หมู่ที่ 5 บ้านพังจาก
- หมู่ที่ 6 บ้านแหลมวัง
- หมู่ที่ 7 บ้านดอนคันเหนือ
- หมู่ที่ 8 บ้านดอนคันใต้
- หมู่ที่ 9 บ้านปลายหาร

มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,263 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 5,898 คน แยกเป็นชายได้จำนวน 2,909 คน แยกเป็นหญิงได้จำนวน 2,989 คน(ดังตารางที่ 4.1) และเฉลี่ยแล้วมีประชากร จำนวน 468.84 คน/ตารางกิโลเมตร

ที่มา : เจริญศรี อรรถกุล, (2538: 181)

ภาพที่ 4.2 แสดงที่ตั้งของพื้นที่ตำบลอุบลบริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลา

4.1.2.2 โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค

ไฟฟ้า

ปัจจุบันชาวบ้านในตำบลอุซุมมีไฟฟ้าใช้ครอบคลุมพื้นที่ทุกหมู่บ้าน โดยมีจำนวนประชากรที่ใช้ไฟฟ้า คิดเป็นร้อยละ 100

แหล่งน้ำใช้

ปัจจุบันพื้นที่ตำบลอุซุมมีแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภค โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แหล่งใหญ่ด้วยกัน คือ

1. แหล่งน้ำธรรมชาติ

ได้แก่ ทะเลสาบสงขลาซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาล หากเป็นในช่วงฤดูแล้งน้ำในทะเลสาบบริเวณพื้นที่หมู่บ้านจะมีลักษณะเป็นน้ำเค็ม หากเป็นในช่วงฤดูฝนปริมาณน้ำจืดจะไหลลงสู่ทะเลสาบเป็นจำนวนมากส่งผลให้น้ำในทะเลสาบจะมีลักษณะเป็นน้ำจืด และในบางช่วงจะมีลักษณะเป็นน้ำกร่อย

2. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

เป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านในตำบลได้สร้างขึ้นมา ได้แก่ บ่อน้ำ นำบาดาล และประปาหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ตำบลอุซุมมี บ่อน้ำตื้น บ่อโยก จำนวน 7 แห่ง และทุกหมู่บ้านของตำบลอุซุมมีประปาหมู่บ้านใช้

สถานอนามัย

ในตำบลอุซุมมีสถานี่รักษาพยาบาลในพื้นที่หมู่บ้าน ได้แก่ สถานอนามัยประจำตำบล ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 บ้านแหลมวัง มีบุคลากรอยู่ 3 คน แต่ชาวบ้านนิยมไปใช้บริการโรงพยาบาลประจำอำเภอสทิงพระมากกว่าเพราะชาวบ้านเห็นว่าโรงพยาบาลประจำอำเภอมีบุคลากรที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่า และมีอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยมากกว่าสถานอนามัยประจำตำบล ประกอบกับตัวอำเภอสทิงพระซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลอยู่ห่างจากพื้นที่ของตำบลอุซุมไม่มากนักจึงทำให้เป็นการสะดวกที่ชาวบ้านจะเดินทางไปใช้บริการ

All rights reserved

4.1.2.3 การคมนาคม

การเดินทางของชาวบ้านในพื้นที่ตำบลอุซูดนั้นในปัจจุบันมีความสะดวกสบายเป็นอย่างมาก สามารถเดินทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับพื้นที่ภายนอกได้สะดวก ปัจจุบันการคมนาคมในตำบลอุซูด มีการคมนาคมทางบกโดยอาศัยรถยนต์และรถจักรยานยนต์เป็นส่วนใหญ่ โดยมีเส้นทางคมนาคมดังนี้

ถนนสายอุซูด-สทิงพระ เป็นถนนลาดยางความยาวประมาณ 3 กิโลเมตร เชื่อมระหว่างตำบลอุซูดกับเส้นทางหลวงแผ่นดินสายนครศรีธรรมราช-สงขลา

ถนนสายลาดยาง ระแงะ-พะโค๊ะ ความยาวประมาณ 9 กิโลเมตร เป็นเส้นทางหนึ่งที่เป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ เพราะเป็นถนนผ่านกลางตำบลอุซูด ทั้ง 9 หมู่บ้าน

ถนนสายโตนครอบ-สทิงพระ เป็นถนนลาดยางเชื่อมระหว่างถนนสาย ระแงะ-พะโค๊ะ กับ ถนนสายนครศรีธรรมราช-สงขลา เป็นเส้นทางหลักของเกษตรกรในพื้นที่หมู่ที่ 3 มีความยาวประมาณ 2.1 กิโลเมตร

ถนนสายศรีไชย-สทิงพระ เชื่อมระหว่างถนนสายระแงะ-พะโค๊ะกับถนนสายนครศรีธรรมราช-สงขลา ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นเส้นทางหลักของเกษตรกรในพื้นที่หมู่ที่ 2 และหมู่บ้านอื่นๆ

นอกจากนี้ยังมีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อภายในตำบล ซึ่งเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านตั้งแต่หมู่ที่ 4-9 รวมระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นถนนลูกรังและถนนคอนกรีต

4.1.3 สภาพทางสังคมของชุมชน

4.1.3.1 โครงสร้างประชากร

จากการสำรวจขององค์การบริหารส่วนตำบลฤๅษีในปี 2545 พบว่า ประชากรในตำบลฤๅษีส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วง 41-50 ปี ร้อยละ 34.5 รองลงมา คือ ช่วงอายุ 31-40 ปี เมื่อพิจารณาถึงลักษณะครอบครัวของคนในตำบลฤๅษี พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวในลักษณะที่มีครอบครัวของลูกหลานหรือเครือญาติตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กัน ส่วนใหญ่จะมีสมาชิกในแต่ละครอบครัวประมาณ 4-5 คน

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรของหมู่บ้าน

หมู่ที่	จำนวนประชากรทั้งหมด(คน)			จำนวนครัวเรือนทั้งหมด(ครัวเรือน)
	ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
1	322	329	661	140
2	241	282	523	119
3	195	232	427	78
4	781	801	1,582	305
5	409	433	842	185
6	272	245	517	111
7	292	291	583	142
8	309	296	605	153
9	78	80	158	30
รวม	2,909	2,989	5,898	1,263

ที่มา : ข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลฤๅษีปี พ.ศ.2545

4.1.3.2 การศึกษา

ลักษณะการศึกษาของประชากรในตำบลอุซูดพบว่า ประชากรที่เป็นผู้ใหญ่ส่วนมากมีการศึกษาในระดับประถมศึกษา ส่วนในกลุ่มวัยแรงงานส่วนใหญ่จะจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นประถมศึกษา ปัจจุบันนี้กลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ในตำบลอุซูดมีการศึกษาในระดับที่ดีขึ้นทั้งนี้เนื่องจากชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น ประกอบกับในพื้นที่ตำบลอุซูดมีความพร้อมด้านสถานศึกษามากขึ้นดังจะเห็นได้จากปัจจุบันในพื้นที่ตำบลอุซูดมีโรงเรียนชั้นประถมศึกษาอยู่ด้วยกัน 4 โรงเรียน คือ

- โรงเรียนวัดศรีไชย ตั้งอยู่ หมู่ที่ 2 มีจำนวนนักเรียน 79 คน อาจารย์ จำนวน 9 คน
- โรงเรียนวัดอุซูด ตั้งอยู่ หมู่ที่ 4 มีจำนวนนักเรียน 220 คน อาจารย์ จำนวน 14 คน
- โรงเรียนวัดแหลมวัง ตั้งอยู่ หมู่ที่ 3 มีจำนวนนักเรียน 220 คน มีอาจารย์ จำนวน 7

คน

- โรงเรียนวัดธรรมประดิษฐ์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 7 มีจำนวนนักเรียน 220 คน มีอาจารย์ จำนวน 9 คน

แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพื้นที่ตำบลอุซูดก็ยังมีปัญหาด้านการศึกษาอยู่บางประการ คือ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนของโรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียน ไม่เพียงพอกับความต้องการของจำนวนเด็ก และขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ และปัญหาอีกประการหนึ่งก็คือ ปัญหาเรื่องเด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วแต่ไม่มีเงินทุนในการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เนื่องจากสภาพครอบครัวมีความยากจนไม่มีเงินทุนส่งเสริมลูก

4.1.3.3 สถาบันและองค์กรศาสนา

ในพื้นที่ตำบลอุซูดนั้นประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีบางส่วนในพื้นที่หมู่ที่ 4 นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งสัดส่วนของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธคิดเป็นร้อยละ 95 ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามนั้นคิดเป็นร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมดในตำบลอุซูด ดังนั้นจึงพบสถาบันและองค์กรศาสนาทั้งสองศาสนาในพื้นที่ตำบลอุซูดดังนี้ มีวัด จำนวน 5 วัด และมีสยิด จำนวน 1 แห่ง คือ

- วัดศรีชัย	หมู่ที่ 2 บ้านศรีชัย
- วัดอุซูด และมัสยิด	หมู่ที่ 4 บ้านอุซูด
- วัดแหลมวัง	หมู่ที่ 6 บ้านแหลมวัง
- วัดธรรมประดิษฐ์	หมู่ที่ 7 บ้านดอนคันเหนือ
- วัดสุคันธาวาล	หมู่ที่ 8 บ้านดอนคันใต้

ถึงแม้ว่าในพื้นที่ตำบลอุตุจะมีประชาชนที่นับถือศาสนาที่ต่างๆกัน แต่การอยู่ร่วมกันของคนภายในชุมชนก็ไม่มี ความขัดแย้งกันในเรื่องทางศาสนาแต่อย่างใด การร่วมมือช่วยเหลือกันของชาวบ้านเป็นไป ด้วยดี มีความเกื้อกูลกัน เนื่องจากประชาชนทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเวลานานมาตั้งแต่มีการก่อตั้งชุมชนขึ้นมาในระยะแรก จนทำให้มีรู้สึกว่าจะไม่มีความแตกต่างกันของทั้งสองศาสนา

4.1.3.4 ครอบครัวและเครือญาติ

จากลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านที่เป็นเครือญาติซึ่งนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวในลักษณะที่มีครอบครัวของลูกหลานหรือเครือญาติตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะรู้จักกันเกือบทั้งหมด จึงทำให้ชาวบ้านมีการช่วยเหลือดูแลกัน ทำให้ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมมีลักษณะที่เกื้อกูล ความสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านสังเกตได้จากการที่แต่ละบ้านเรือนปลูกบ้านอยู่ใกล้กัน โดยมีรั้วมา กั้นระหว่างบ้าน ชาวบ้านจะเดินไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก ซึ่งมีข้อดีก็คือชาวบ้านจะดูแลบ้านเรือนให้กันโดยหากบ้านใดไม่มีคนอยู่บ้านอีกบ้านหนึ่งก็จะทำหน้าที่ดูแลให้ นอกจากนี้หากบ้านใด มีงานมงคลหรืองานในโอกาสต่างๆ ชาวบ้านที่อยู่บ้านใกล้เคียงจะมาช่วยกัน โดยไม่มีการคิดค่าตอบแทนแต่อย่างใด

ความสัมพันธ์ในระบบของครอบครัวและเครือญาติในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต มีความห่างเหินกันมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการที่พ่อแม่นิยมให้บุตรหลานเดินทางไปเรียนหนังสือยังตัวเมืองสงขลา และในตัวอำเภอหาดใหญ่ และเมื่อจบการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นก็ไม่กลับมาประกอบอาชีพในหมู่บ้าน และนอกจากนี้ยังมีปัญหาการเดินทางไปทำงานรับจ้างของชาวบ้านในหมู่บ้าน โดยเข้าไปรับจ้างเป็นแรงงานรายวันของโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำ และไปเป็นกรรมกรในเขตเมือง เป็นต้น ชาวบ้านบางรายต้องเดินทางไปกลับและกลับมาบ้านในในตอนค่ำ บางรายต้องไปอาศัยเข้าบ้านอยู่ใกล้ๆกับโรงงาน จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงทำให้สถาบันครอบครัวมีปัญหา พ่อ แม่ ลูก เจอหน้ากันน้อยลงเกิดความห่างเหินกันมากขึ้น พ่อแม่ฝากลูกไว้ให้กับปู่ ย่า คอยดูแล ซึ่งจะพัฒนาไปสู่ปัญหาสังคมต่อไป

4.1.4 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

4.1.4.1 อาชีพ

ประชากรในพื้นที่ตำบลอุซูดนั้นส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำการประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของชุมชนตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำขนาดใหญ่ คือ ทะเลสาบสงขลา ผู้ที่ประกอบอาชีพทำการประมงในตำบลอุซูดนั้นมีประมาณ 800 ครัวเรือน ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพอื่นๆ ได้แก่ อาชีพทำนามีประมาณ 97 ครัวเรือน อาชีพรับจ้างประมาณ 90 ครัวเรือน ที่เหลือจะประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ทำน้ำตาลโตนด ทำไร่นาสวนผสม เป็นต้น โดยบางครั้งจะทำการประมงควบคู่ไปกับการทำนาโดยช่วงไหนที่เป็นช่วงฤดูการทำนาก็จะหยุดพักการทำประมงมาทำนา ช่วงไหนที่ว่างเว้นจากการทำนาก็จะมาทำการประมง การทำการประมงทั้งหมดเป็นชาวบ้านในหมู่ 1-8 ส่วนหมู่ 9 จะไม่ค่อยทำ นอกจากนี้ยังมีการทำการเลี้ยงสัตว์กันเกือบทุกครัวเรือน สัตว์ที่เลี้ยงกัน ได้แก่ การเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว เลี้ยงไก่ และเลี้ยงเป็ดพันธุ์ไข่ เป็นต้น

สำหรับการทำประมงของชาวบ้านนั้น เครื่องมือทำการประมงของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับชนิดและฤดูกาลของสัตว์น้ำ การทำประมงของชาวบ้านสามารถทำได้ตลอดทั้งปี เครื่องมือประมงที่ใช้อยู่เป็นประจำและเป็นเครื่องมือหลัก คือ อวนลอย และแห ซึ่งจะมีเครื่องมืออื่นๆอีกแต่จะมีน้อยมีเฉพาะบางคน เช่น เบ็ดราว ไซเล็ก ไซหอม ในการทำประมงนั้น พบว่า ส่วนใหญ่จะออกทำประมงโดยใช้เรือหางยาว และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีการออกทำประมงโดยใช้เรือแจวและไม่ใช้เรือ ส่วนใหญ่ชาวประมงแต่ละรายจะใช้เครื่องมือมากกว่า 1 ชนิด ในการทำประมง

นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลอุซูดจะมีที่ดินทำกินและอยู่อาศัยเป็นของตัวเอง โดยส่วนใหญ่แล้วแต่ละครอบครัวมีที่ดินเพียงเล็กน้อย ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นทั้งพื้นที่ทำกินและพื้นที่ปลูกสร้างบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน จึงทำให้มีพื้นที่เหลือน้อยทำให้ในบริเวณรอบๆ บ้านเรือนจึงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด หมู และวัว อยู่บริเวณบ้านด้วย สำหรับคนที่มีพื้นที่ทำนาและพื้นที่ทำไร่แยกออกจากบริเวณบ้านจะมีจำนวนน้อย พื้นที่อาศัยสร้างบ้านเรือนของคนในชุมชนจะไม่อาศัยอยู่เฉพาะบริเวณชายฝั่ง แต่จะกระจัดกระจายไปทั่วทุกพื้นที่ของหมู่บ้าน

4.1.4.2 รายได้

การประกอบอาชีพประมงนั้นรายได้ที่ได้จากการทำประมงมีความไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบ ฤดูกาล ขึ้นอยู่กับราคาของสัตว์น้ำในท้องตลาด และความต้องของผู้บริโภค นอกจากนี้ในปัจจุบันชาวประมงยังมีต้นทุนในการทำประมงที่สูง โดยต้องเสียด่านำรุงรักษาเครื่องยนต์ ค่าซ่อมแซมเครื่องมือประมง เสียด่าน้ำมัน ซึ่งในแต่ละเดือนต้องใช้เงินหลายพันบาทกับค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ โดยเฉลี่ยแล้วผู้ที่ประกอบอาชีพประมงในตำบลอุตุคมีรายได้ปีละ ประมาณ 20,000 บาท/ครัวเรือน/ปี

นอกจากนี้ จากการศึกษาลักษณะรายได้ของชาวบ้านในตำบลอุตุค พบว่า ชาวบ้านที่ทำอาชีพเลี้ยงสัตว์จะมีรายได้มากที่สุด คือ ประมาณ 50,000 บาท/ครัวเรือน/ปี รองลงมาคือ อาชีพรับจ้างและค้าขายมีรายได้ปีละ ประมาณ 20,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ส่วนผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรกรรมนั้น มีรายได้ปีละ ประมาณ 15,000 บาท/ครัวเรือน/ปี และนอกจากนั้นแล้วส่วนใหญ่ในแต่ละครัวเรือนจะมีหนี้สินทั้งจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กลุ่มเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามาสนับสนุน กลุ่มออมทรัพย์ภายในหมู่บ้าน และเจ้าแ้วที่รับซื้อปลาในหมู่บ้าน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป สภาพลักษณะทั่วไปของตำบลอุตุคนั้นเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับทะเลสาบสงขลา โดยประชาชนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณนี้ในอดีตมุ่งที่จะแสวงหาทรัพยากรจากทะเลสาบสงขลาเหมือนกับชุมชนอื่นๆที่อยู่รอบทะเลสาบ ประชากรส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพประมงโดยเฉพาะประมงพื้นบ้าน เนื่องจากลักษณะของพื้นที่ที่อยู่ติดกับพื้นที่ของทะเลสาบสงขลา จึงทำให้มีการใช้พื้นที่ในการทำกิน เช่น ทำไร่ ทำนา น้อย ตำบลอุตุคเป็นชุมชนประมงที่มีลักษณะคล้ายกับชุมชนประมงอื่นรอบๆทะเลสาบสงขลา คือ ประชากรมีการศึกษาที่ต่ำ และต้องอาศัยพึ่งพิงฐานทรัพยากรจากทะเลสาบเพื่อยังชีพ แต่เนื่องจากปัจจุบันทรัพยากรในทะเลสาบมีสภาพเสื่อมโทรมเป็นอย่างมากจึงทำให้ชาวบ้านมีสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ตกต่ำตามไปด้วย รายได้จากการประกอบอาชีพของชาวบ้านไม่เพียงพอับความต้องการของครอบครัว จึงทำให้ชาวบ้านมีภาระหนี้สินกันเกือบทุกครัวเรือน และมีการอพยพแรงงานออกไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน ได้แก่ รับจ้างในเขตเมือง และยังส่งผลกระทบต่อสภาพปัญหาสังคม ได้แก่ ปัญหายาเสพติด การลักขโมย และการมั่วสุมกันของกลุ่มวัยรุ่นที่ว่างงาน เป็นต้น

4.1.5 สภาพทั่วไปของทะเลสาบสงขลา

ทะเลสาบสงขลาเป็นทะเลสาบแห่งเดียวของประเทศไทย และเป็นหนึ่งในสามแห่งของทะเลสาบเปิดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งอยู่บนชายฝั่งด้านตะวันออกของภาคใต้ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช บริเวณที่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมเขตจังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด จังหวัดสงขลาจำนวน 12 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา อำเภอรัตนภูมิ อำเภอระโนด อำเภอสติงพระ อำเภอสิงหนคร อำเภอกะแสสินธุ์ อำเภอกวนเนียง อำเภอนาหม่อม อำเภอบางกล่ำ อำเภอคลองหอยโข่ง และจังหวัดนครศรีธรรมราช 2 อำเภอ คือ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร(ดังภาพที่ 4.4)

จากหลักฐานทางแผนที่ของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศสยามทำให้เชื่อว่าทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2400 หรือ ประมาณ 100 กว่าปีมานี้เอง โดยเกิดจากเกาะเล็กๆบริเวณชายฝั่งอ่าวไทยถูกทรายทับถมกันจนกลายเป็นเกาะใหญ่ขึ้น และส่วนด้านบนทิศเหนือของเกาะได้ไปเชื่อมต่อกับแผ่นดินใหญ่จนกลายเป็นทะเลสาบโดยสมบูรณ์ในราวปี พ.ศ.2427 (กลุ่มนาคร,2541: 32)

4.1.5.1 สภาพภูมิศาสตร์พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ลักษณะภูมิประเทศของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ของลุ่มน้ำประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาสูง(Hill) โดยด้านทิศตะวันตกเป็นแนวเทือกเขาบรรทัดที่ทอดตัวยาวเป็นสันปันน้ำในแนวเหนือจรดใต้ ตั้งแต่รอยต่อระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรังลงมาถึงรอยต่อระหว่างจังหวัดสงขลา กับจังหวัดสตูล ส่วนทางด้านทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาสันกาลาคีรีบางส่วน พื้นที่ภูเขาสูงนี้ปกคลุมด้วยป่าไม้ที่บับอันอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา

ถัดจากที่ภูเขาเป็นที่ราบแบบลูกคลื่น(Rolling Plain) ประกอบด้วยเนินเขาเตี้ยๆสลับที่ราบเริ่มตั้งแต่ตอนเหนือขนานกับแนวเทือกเขาบรรทัดไปจนถึงตอนใต้ของพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่วนพื้นที่ที่อยู่ถัดเข้ามาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาด้านตะวันตกและด้านใต้ของทะเลสาบสงขลาเป็นที่ราบขนาดใหญ่(Plain)ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำต่างๆที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ

พื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่รองรับน้ำฝนขนาดใหญ่ โดยพื้นที่จะลาดเทจากเทือกเขาบรรทัดทางด้านตะวันตก เอียงไปทางที่ราบลุ่มริมทะเลสาบทางตะวันออก เมื่อฝนตกน้ำจะไหลลงสู่ที่ลุ่มและไหลลงสู่ทะเลสาบ ไหลออกจากทะเลสาบผ่านคลองระวะและปากทะเลสาบออกสู่อ่าวไทย ลำน้ำสายสำคัญที่นำน้ำไหลสู่ทะเลสาบ คือ คลองป่าพะยอม คลองท่ามะแม่ คลองแม่เตย คลองนาหม่อม คลองท่ามะเค็ด คลองป่าบอน คลองพรุพ้อ คลองท่าแค คลองรัตภูมิ และคลองอู่ตะเภา คลองที่ยาวและใหญ่ที่สุด คือ คลองอู่ตะเภา โดยมีความยาวทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร

ทางทิศเหนือของทะเลสาบเป็นพื้นที่น้ำจืดขนาดใหญ่เรียกว่า พรุควนเคร็ง มีพื้นที่ประมาณ 129 ตารางกิโลเมตร คาดว่าเดิมเป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบ แต่เกิดการทับถมของตะกอนจนกลายเป็นที่ลุ่มน้ำจืด มีพืชพันธุ์ไม้และนกชนิดต่างๆอาศัยอยู่มากมาย

สำหรับบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล (Coastal Plain) ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนทะเล ดังนั้นบริเวณพื้นที่ราบและที่ราบชายฝั่งทะเลจึงกลายเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนและแหล่งผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

4.1.5.2 กายภาพของทะเลสาบสงขลา

สามารถแบ่งทะเลสาบออกได้เป็น 3 ตอน คือ

ส่วนที่ 1 ทะเลน้อย หรือทะเลสาบตอนบน ซึ่งเป็นทะเลสาบเล็กๆด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของทะเลสาบ โดยมีคลองนางเรียงเชื่อมทะเลน้อยกับทะเลหลวง และมีพื้นที่ 18,750 ไร่ ความลึกโดยเฉลี่ย 1-1.3 เมตร และมีพรุควนเคร็งซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญทางทิศเหนือและทางทิศตะวันออกของทะเลสาบน้ำจืด ทะเลน้อยมีความหลากหลายของพืชพรรณที่พบเห็นได้ทั่วไปโดยรอบ ได้แก่ ป่าพรุขนาดใหญ่ กก กระจูด วัชพืชพวกผักตบชวา นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งนกน้ำนานาพันธุ์ทั้งที่ประจำถิ่นและที่อพยพมาจากแหล่งอื่น โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่เรียกกันว่า “ควนขี้เสียน” ซึ่งเป็นแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ของนกน้ำที่อาศัยประจำถิ่นและที่อพยพมาจากถิ่นอื่น พื้นที่ดังกล่าวจึงได้รับการจัดให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (แรมซาร์ ไซค์) ของประเทศไทย

ส่วนที่ 2 ทะเลหลวง หรือทะเลสาบตอนกลาง มีพื้นที่ 485,500 ไร่ ความลึกโดยเฉลี่ย 1.3-2.4 เมตร สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ตอน คือ ทะเลหลวงและทะเลสาบตอนกลาง ด้านล่างทางทิศใต้ของทะเลหลวงคุณสมบัติของน้ำในทะเลสาบตอนบนมีสภาพเป็นน้ำจืดและค่อยๆเป็นน้ำกร่อยในตอนล่าง ทะเลหลวงส่วนนี้ในอดีตเป็นท้องน้ำจืดขนาดใหญ่แต่ในบางปีพบว่ามีกรรอกตัวของน้ำเค็มค่อนข้างสูงในช่วงฤดูแล้ง

ส่วนที่ 3 ทะเลสาบตอนล่าง หรือทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ 137,500 ไร่ ความลึกโดยเฉลี่ย 1-1.5 เมตร คุณสมบัติของน้ำในทะเลสาบมีทั้งน้ำเค็มและน้ำกร่อย มีอาณาเขตตั้งแต่ช่วงปากทะเลสาบ (หัวเขาแดง) ไปจนถึงช่องแคบปากอ่าว ทะเลสาบส่วนนี้เป็นบริเวณที่มีน้ำเค็มแต่บางส่วนในช่วงฤดูฝนจะเป็นน้ำกร่อยและได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นน้ำลง บริเวณทางตอนใต้มีพื้นที่ป่าชายเลนปกคลุมโดยทั่วไปแต่ปัจจุบันถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง

ด้วยลักษณะพิเศษของทะเลสาบที่มีทั้ง น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย เนื่องจากมีน้ำทะเลจากอ่าวไทยสามารถผ่านเข้าออกได้ตามคลองต่างๆและจากช่องแคบปากอ่าวด้านตะวันออกเฉียงใต้ของทะเลสาบ รวมทั้งเป็นพื้นที่รับน้ำจืดขนาดใหญ่จากต้นน้ำลำธารของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศใต้ของทะเลสาบ จึงทำให้น้ำในทะเลสาบมีสภาพเป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งน้ำที่มีพันธุ์สัตว์น้ำมากกว่า 700 ชนิด และเป็นแหล่งทำมาหากินของชาวประมงซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่รอบทะเลสาบไม่ต่ำกว่า 168 หมู่บ้าน และเป็นแหล่งทำมาหากินของประชากรกว่า 85,000 คน โดยปีหนึ่งๆชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้สามารถจับสัตว์น้ำได้ถึงปีละ 12,000 ตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ 360 ล้านบาท นอกจากนี้ยังมีประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในเขตลุ่มน้ำนี้อีกกว่า 1.2 ล้านคน ในเขตจังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ที่มา : <http://www.onep.go.th>

ภาพที่ 4.4 แสดงที่ตั้งของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

4.1.6 สภาพทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 และในช่วง พ.ศ.2500-2519

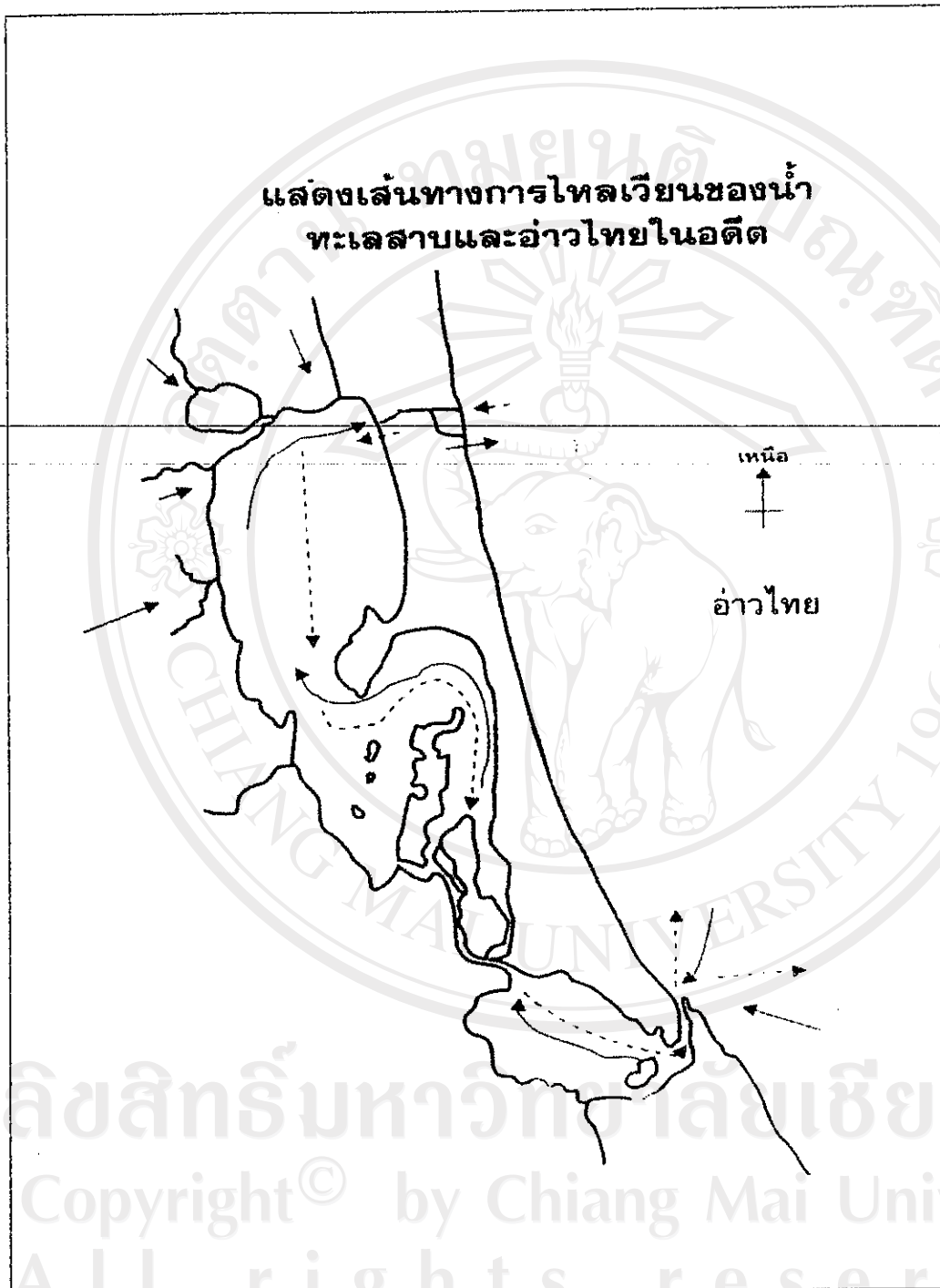
4.1.6.1 ช่วงก่อน พ.ศ.2500

ความสำคัญของคลองระวะ

จากคำบอกเล่าของชาวประมงว่าแต่เดิมก่อนมีเขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าก่อน “ปิดปากกระวะ” การหมุนเวียนของน้ำในทะเลสาบจะขึ้นอยู่กับฤดูกาล ไม่ว่าจะป็นน้ำจืดที่ได้รับจากลุ่มน้ำหรือจากป่าต้นน้ำที่ไหลลงมาสู่ทะเลสาบและน้ำเค็มจากทะเลฝั่งอ่าวไทย เข้ามาผสมผสานหมุนเวียนทำให้ทะเลสาบมีสภาพเป็นทั้ง น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม

โดยเริ่มจากในช่วงฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงที่มีมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งมีผลทำให้เกิดฝนตกชุก มีผลให้มีปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงสู่ทะเลสาบเป็นจำนวนมาก น้ำจืดจะไหลออกสู่ทะเลอ่าวไทยผ่านทางลำคลองระวะ และจะดันสันทรายที่ปิดปากน้ำออกซึ่งชาวบ้านจะรับรู้กันมาตั้งแต่อดีตและเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “ปากวะแตก” เมื่อถึงช่วงที่ปากวะแตกจะทำให้ปากน้ำเปิดสู่ทะเลอ่าวไทย น้ำจืดจำนวนมากจะระบายออกสู่ปากกระวะ ทางลำคลองต่างๆที่เชื่อมต่อและทางปากทะเลสาบตรงหัวเขาแดงลงสู่อ่าวไทย โดยปรากฏการณ์ต่างๆเหล่านี้จะเกิดขึ้นในฤดูมรสุมตั้งแต่เดือนตุลาคม-เดือนธันวาคมของทุกปี

หลังจากผ่านฤดูมรสุมไประดับของน้ำในลำคลองต่างๆและในทะเลสาบจะต่ำกว่าระดับน้ำในทะเลอ่าวไทย เมื่อเกิดคลื่นลมจัดในช่วงเดือนยี่ เดือนสาม(เดือนกุมภาพันธ์-เดือนมีนาคม) ทำให้น้ำเค็มจากทะเลอ่าวไทยจะถูกพัดเข้าคลองต่างๆ และทางเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบกับทะเลอ่าวไทย(ปากกระวะ) ทำให้น้ำเค็มจะเข้าไปผสมกับน้ำจืดในคลองต่างๆและจะไหลลงสู่ทะเลสาบทำให้กลายเป็นน้ำกร่อยไปทั่วทะเลสาบ(ดังภาพที่4.5 การไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบในอดีต)

ที่มา : นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ,(2545: 10)

ภาพที่ 4.5 แสดงเส้นทางการไหลเวียนของน้ำในอดีตของทะเลสาบสงขลา

เมื่อน้ำเค็มไหลเวียนเข้ามาในทะเลสาบเป็นผลทำให้สัตว์น้ำมีความชุกชุมตามไปด้วย

“แต่เดิม(ก่อนปิดปากกระวะ)น้ำเค็มไหลเวียนสัตว์น้ำชุกชุม”..เพราะว่าขณะที่น้ำเค็มจากอ่าวไทยไหลเข้าสู่ทะเลสาบก็จะพัดพาเอาสัตว์น้ำกร่อย น้ำเค็ม ทั้งวัยอ่อนและระยะเป็นไข่อยู่ตลอดเวลา ทำให้สัตว์น้ำเข้ามาอาศัยอยู่ในทะเลสาบเป็นจำนวนมากมหาศาลทุกปี จะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และจะโตเต็มที่เมื่อถึงฤดูถัดไป สัตว์น้ำกร่อยเหล่านี้เมื่อโตเต็มวัยจะเดินทางไปยังน้ำที่มีความเค็มสูงขึ้นเพื่อการสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ต่อไป โดยจะเดินทางออกสู่แหล่งน้ำเค็มในอ่าวไทยทางคลองระโนด คลองหัวไทร คลองปากพนัง และออกสู่อ่าวไทยทางปากน้ำสงขลา และจะเข้ามาสู่ทะเลสาบผ่านทางเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบกับอ่าวไทยตั้งที่กล่าวมาแล้วข้างต้นหมุนเวียนตามธรรมชาติเช่นนี้ทุกๆปี”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี,สัมภาษณ์ตุลาคม 2546)

นักวิชาการประมงได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สภาพทางธรรมชาติของการหมุนเวียนของน้ำในทะเลสาบมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ คือ

“เมื่อถึงฤดูน้ำท่วม น้ำจืดจะดันสันทรายปิดปากน้ำออก ทำให้ปากน้ำเปิดออกสู่ทะเลอ่าวไทย น้ำจืดจำนวนมากจะระบายออกทางปากกระวะ จะลงสู่ทะเลอ่าวไทยในฤดูมรสุมตั้งแต่เดือนตุลาคม-ธันวาคม ของทุกปี หลังจากนั้นจะทำให้ระดับน้ำในคลองต่างๆ และในทะเลสาบต่ำกว่าระดับน้ำในทะเลอ่าวไทย เมื่อเกิดคลื่นลมจัดทำให้น้ำเค็มจากอ่าวไทยถูกพัดเข้าคลองทางช่องปากกระวะทุกแห่ง พร้อมกับพัดพาเอาสัตว์น้ำเค็ม น้ำกร่อยริมฝั่ง (ซึ่งเกิดจากน้ำจืดปากคลองผสมกับทะเลทางช่องปากกระวะ) ทั้งวัยอ่อนและระยะเป็นไข่ ซึ่งเป็นระยะที่สัตว์น้ำในอ่าวไทยแพร่กระจายมากที่สุดในรอบปีเป็นเวลาประมาณ 3 เดือน จะสิ้นสุดลงเมื่อหมดมรสุมปากกระวะจะปิด ทำให้สัตว์น้ำเค็มเข้ามาอาศัยอยู่ในทะเลสาบเป็นจำนวนมากมหาศาลทุกปี เมื่อน้ำเค็มถูกพัดพาไหลลงสู่ทะเลสาบตอนในที่เป็นน้ำจืดในระยะที่มีฝนตกชุก (เดือนตุลาคม ถึง ธันวาคม) กลายเป็นน้ำกร่อย สัตว์น้ำเค็มจำนวนมากเคลื่อนเข้าหาแหล่งน้ำกร่อยจะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและโตเต็มที่เมื่อถึงฤดูฝนถัดไป สัตว์น้ำกร่อยเหล่านี้เมื่อโตเต็มวัยแล้วจะเดินทางไปยังน้ำที่มีความเค็มสูงขึ้นเพื่อการสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ต่อไป โดยเดินทางออกสู่แหล่งน้ำเค็มในอ่าวไทยทางคลองระโนด-หัวไทร-ปากพนัง ออกสู่น้ำเค็มทางช่องปากกระวะต่าง ๆ และอ่าวปากพนัง แต่ส่วนใหญ่จะออกทางช่องแคบหน้าที่ว่าการอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ผ่านช่องปากกรอ ออกสู่ทะเลสาบตอนล่างและออกสู่อ่าวไทยทางปากน้ำสงขลาในที่สุดสัตว์น้ำกร่อยเหล่านี้ได้อาศัยน้ำเค็มในอ่าวไทย เกิดการขยายพันธุ์

กลายเป็นสัตว์น้ำวัยอ่อน ถูกคลื่นและลมพัดเข้าสู่ทะเลสาบในช่วงมรสุมหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ตลอดไป นี่ก็คือความสมบูรณ์ของทะเลสาบในอดีต”

สัตว์น้ำที่สำคัญในทะเลสาบ ได้แก่ กุ้งชนิดต่างๆ เช่น กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง กุ้งก้ามกราม กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ ปลากระพงขาว ปลากะพงขาว ฯลฯ กุ้งปลาดังกล่าวมีความชุกชุมมากสามารถที่จะจับได้ทั่วไปไม่ว่าส่วนไหนของทะเลสาบ ซึ่งมีมากทั้งปริมาณ ทั้งจำนวนและชนิด ทั้งสัตว์น้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม และคุณภาพก็ยอดเยี่ยม ทั้งอ้วน หวาน มัน ราคาแพงกว่ากุ้งปลาจากแหล่งน้ำอื่นๆ

นอกจากนั้นแล้วด้วยระบบการไหลเวียนของน้ำยังทำให้เป็นการกวาดล้างวัชพืช ตะกอนโคลนเลน สิ่งปฏิกูลต่างๆ โดยเฉพาะสาหร่ายน้ำจืด ผักตบชวาซึ่งแพร่ระบาดได้อย่างรวดเร็ว ให้ถูกทำลายไปตามธรรมชาติเมื่อถึงช่วงน้ำเค็มเข้ามาทางปากกระวะ(ทางปากคลองกระวะ)

“เมื่อก่อนต่างจากนี้มาก เมื่อถึงฤดูมรสุมน้ำจะทะลักจากบนเขาข้างเหนือไปลงทะเลสาบ ชาวบ้านจะเรียกว่าน้ำมันเดินไปทางใต้ จะพัดเอาผักตบชวา สาหร่ายต่างๆ ไปกับสายน้ำ ออกทะเล อ่าวไทยหรือขึ้นฝั่งไปหมด แล้วเวลาน้ำกร่อยเข้ามาช่วง 3 เดือน ผักตบก็จะตาย สาหร่ายก็จะเบียดทะเลเล็กเหมือนเดิม”(นาย ผ่อง เคนครินทร์, สัมภาษณ์กุ่มภาพันธ์-เมษายน 2547)

ทรัพยากรสัตว์น้ำ

ในอดีตทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งทรัพยากรทางน้ำที่มีอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะเป็นแหล่งที่น้ำทะเลและน้ำจืดไหลมาบรรจบกัน ก่อให้เกิดสภาพระบบนิเวศหลากหลายทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม ผสมผสานกันจนเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด เช่น ปลา กุ้ง ฯลฯ เพราะบริเวณน้ำกร่อยจะเป็นที่เจริญเติบโตของสัตว์น้ำที่มีค่าทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะสัตว์น้ำที่วางไข่ และเป็นตัวอ่อนในอ่าวไทย จะถูกกระแสน้ำทะเลพัดเข้าสู่ทะเลสาบ แพร่กระจายเข้าไปเลี้ยงตัวในทะเลสาบน้ำกร่อย ตั้งแต่เดือนมีนาคม-ตุลาคม เมื่อเติบโตเต็มวัยก็กลับออกไปวางไข่ในอ่าวไทย ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ เป็นวัฏจักรตามธรรมชาติ(ดังภาพที่4.8)

นักวิชาการประมงเคยสำรวจและพบว่า ในอดีตพันธุ์ปลาในทะเลสาบสงขลา มีทั้งหมดประมาณ 700 ชนิด มีทั้งปลาน้ำกร่อยและปลาน้ำจืด เช่น ปลากะพงขาว ปลากะพงแดง ปลากด ปลาตุ๊กทะเล ปลาตะเพียนน้ำจืด ปลาโคก และปลาช่อน เป็นต้น สัตว์น้ำประเภทปูและกุ้งมีทั้งสิ้นประมาณ 20 ชนิด เช่น ปูทะเล กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวมัน เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีพันธุ์ไม้น้ำและสาหร่ายอีกประมาณ 57 ชนิด มีบางชนิดสามารถนำมาสกัดเป็นวุ้นซึ่งเป็นอาหารของมนุษย์ได้คือ สาหร่ายผสมนาง(Gracilaria) ซึ่งพบมากบริเวณเกาะยอ และชายฝั่งด้านอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ดร.สิว เอ็มสมิท ที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำของกระทรวงเกษตรราธิการ ได้บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ.2467 ว่า

“กุ้งชนิดดีเยี่ยมพันธุ์ต่างๆเกิดชุกชุมอยู่ในชายทะเลแถบนี้ แต่กุ้งในทะเลสาบเป็นที่ที่มีมากที่สุด ไม่มีน่านน้ำใดๆในโลกนี้จะมีจำนวนกุ้งและพันธุ์กุ้งหลายอย่าง หลากชนิดเหมือนเช่นน่านน้ำแถบนี้”

และตามหลักฐานปรากฏตามพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5 ตอน เสด็จประพาสแหลมมลายู พ.ศ.2432 เขียนเกี่ยวกับทะเลสาบสงขลา(ทะเลน้อย)ไว้ว่า

“...ได้ให้คนไปดูที่ทะเลน้อยแขวงเมืองนครศรีธรรมราช ระยะทาง 2 ชั่วโมง ทะเลน้อย ในช่วงฤดูแล้งมีความตื่นเงินเลี้ยงจรรยาสามารถทำนาได้ ทรัพยากรสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์มาก การออกไปทำการประมงต้องชวนกันไปหลายลำเรือ เมื่อวางอวนแล้วต้องช่วยกันปลดปลาใส่ลำเรือ ในแต่ละครั้งได้ปลามากมายหลายลำเรือ ปลาที่พบ ได้แก่ ปลาดุกเนื้ออ่อน ปลาลำปำ ปลาพรหม ปลาแม่่น ปลารำพัน ปลาคุ่ม ปลาค้างคู้ ปลาทก(ปลาเนื้ออ่อน) ปลาคือ ปลาตะโกก ปลาสร้อยนกเขา ปลากระพงขาว ปลากระเบน ปลาดุกทะเล กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวมัน ปลากลาย ปลานูทราย ปลากด ปลากระทิง ปลาหมอไทย ปลาหมอช้างเหยียบ ปลากระสง ปลาชะโด ปลาจิ้มฟันจระเข้ ปลาแขยง ปลาชะโอน ปลากระสูบ ปลาฉลาด ฯลฯ” (ถัด รัตนพันธ์, อ่างใน ยุคล เหมบัณฑิต, 2544 : 57)

มีการขึ้นอันจากชาวประมงว่า เมื่อก่อนบริเวณทะเลสาบตอนในหรือตอนไหนๆของทะเลสาบจะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำกร่อย และน้ำจืด ซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กุ้งต่างๆ เช่น กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง กุ้งก้ามกราม กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ ปลากระพงขาว ปลากระบอก ปลาชูด ปลาตะลุมพุก ปลาเจเชียบ ปลาโคขมัน แม้กระทั่งปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลากระเบน ปลาฉลาม ปลาโลมา สัตว์น้ำมีมากทั้งปริมาณและมีคุณภาพที่ทุกคนยอมรับว่ารสชาติดีเป็นที่นิยมบริโภคกัน ขณะเดียวกันก็จะมีสัตว์ปีกจำพวกนก และสัตว์ชนิดอื่นๆที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบอยู่เป็นจำนวนมากอีกด้วย

การประกอบอาชีพ

ตำบลอุซูดเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งมาเป็นเวลานานเกือบ 200 ปี(ประมาณ 4 ช่วงอายุคน) โดยเริ่มด้วยการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณบ้านอุซูด ซึ่งก็คือ พื้นที่ในหมู่ที่ 4 ในปัจจุบัน และตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมทะเลสาบ เริ่มจากมีการตั้งบ้านเรือนเพียงไม่กี่หลัง ยึดอาชีพการทำประมงเป็นอาชีพหลักเพราะทะเลสาบสงขลาในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก และมีอาชีพทำนา ทำน้ำตาลตะโนด เป็นอาชีพเสริม เพราะพื้นที่ในชุมชนทางด้านฝั่งตะวันออกมีพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่ราบสามารถทำนาได้ และมีต้นตาลขึ้นเป็นจำนวนมาก การทำประมงนั้นนิยมทำในบริเวณลำคลอง ในทะเลสาบ และบริเวณป่าชายเลน ซึ่งในอดีตสภาพป่าชายเลนมีความสมบูรณ์มากหนาทึบ มีไม้โกงกางขนาดใหญ่สามารถนำมาสร้างบ้าน และต่อเรือได้ ต้นแสมมีขนาดโตจนคนไม่สามารถโอบได้ เมื่อมีเวลาว่างชาวประมงบางคนก็จะตัดไม้ในป่าชายเลนไปขายในเมืองเพื่อใช้เป็นไม้ฟืน ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์มากหากินได้ง่าย ในบริเวณทะเลสาบ และบริเวณป่าชายเลนมีสัตว์เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อาทิ นกเป็ดน้ำนับพันตัว นกยาง นกเหยี่ยว นกน้ำต่างๆ จระเข้ และปลาหลากหลายชนิด เช่น ปลาดุกทะเล ปลากดหัวแข็ง ปลากระพงขาว ปลากระบอก ปลาทองเทียว ปลาชี่ตัง ปลาตีน กุ้งกุลาดำ กุ้งหัวมัน กุ้งขาว เป็นต้น สภาพชุมชนในขณะนั้นการประกอบอาชีพเป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้น มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตแทนการค้าขายทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่นรอบๆ

จากลักษณะดังกล่าวของชุมชนที่มีที่อยู่อาศัยตั้งอยู่ใกล้กับทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่มีขนาดใหญ่และมีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะทรัพยากรสัตว์น้ำ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่จึงมีอาชีพหลักในการทำการประมง

“สมัยก่อน.....ถ้ามีการเดินนับว่าบ้าน ไหนบ้างที่มีอาชีพทำประมง รับรองได้ว่า จะพบเกือบทุกบ้าน สมมุติว่ามีบ้านอยู่ 100 หลัง ถ้าลองเดินไปนับดูจะพบเครื่องมือประมง 90 บ้าน จาก 100 บ้าน ที่เหลืออีก 10 บ้านที่ไม่พบเครื่องมือประมงเพราะอยู่ระหว่างนำเครื่องมือออกไปจับสัตว์น้ำในเลสาบ(ทะเลสาบ) ลองคิดดูมันมีมากขนาดนั้น”(นาง พานี สุทธิพันธ์,สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

All rights reserved

การที่มีผู้ประกอบอาชีพประมงเป็นจำนวนมากเป็นเพราะ จำนวนและชนิดของ สัตว์น้ำเค็ม น้ำกร่อยที่อยู่ในเขตทะเลสาบนั้น สัตว์น้ำที่อยู่ในเขตนี้มีจำนวนมากเป็นฝูงๆ ชาวประมงจะเคลื่อนที่ตามจับ เช่น ปลาปูด ปลาตะลุมพุก ปลาเกลียว ปลาโคยมัน เป็นต้น ชนิดของสัตว์น้ำเค็มเกือบทุกชนิดที่ทะเลอ่าวไทยมีทะเลสาบตอนในมีแม้แต่ปลาฉลาม ปลาโลมา ก็ยังมี สัตว์น้ำโดยเฉพาะสัตว์น้ำเค็มที่อยู่ในเขตนี้มีลักษณะเป็นวัฏจักร คือ เข้ามารับน้ำเค็มทางปากกระวะ ในหน้ามรสุม อาศัยเติบโตใหญ่อยู่ในทะเลสาบตอนใน 9-10 เดือน จนถึงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ฝนตกหนัก น้ำมากก็จะลงไปตามน้ำ แต่ส่วนหนึ่งก็ยังคงอยู่ในทะเลสาบตอนในไม่ได้ออกไปทั้งหมด ในอดีตทะเลสาบสงขลาจึงได้รับยกย่องว่าเป็นทะเลสาบที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก

“ช่วงเดือนอ้ายที่หะแตก(ปากกระวะแตก)แล้วน้ำจะพะ(น้ำจะท่วม)ใหญ่ กุ้งปลาก็ จะเข้ามาทางนั้น เข้ามาทางปากหะ คลองแดน ระโนคถึงทะเลสาบ ปลาที่เข้ามาจะสามารถอยู่ได้ สองน้ำไม่ว่าจะเป็นน้ำจืด น้ำเค็ม หรือน้ำกร่อย ปลาก็จะมาถึงเลเหยง(เกาะตำเหยง) เกาะห้า และ มาพักตัวที่คูขุดในเดือนห้าและเดือนหก และในเดือนเก้า เดือนสิบกุ้งจะจมตัว เราจะใช้อวนล้อม จับกุ้ง เมื่อถึงเดือนสิบเอ็ดและเดือนสิบสองลมนอกจะแรงอีกครั้ง น้ำเค็ม กุ้งและปลาจะเดินด้วย เราก็จะดักโมริะได้กุ้งคืนละ 100-200 กิโลกรัม”(นาง พานี สุทธิพันธ์,สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีอยู่มากมายในทะเลสาบ มีปลานานาชนิดให้จับได้ทุกฤดูกาล ทำให้เครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำในสมัยนั้น จึงเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ไม่มีความสลับซับซ้อน เครื่องมือประมงทุกชิ้นจะประกอบขึ้นจากฝีมือของชาวประมงเอง เช่น แห สุ่ม ไซ ขอบ เบ็ด อวนลากกุ้ง(เป็นเครื่องมือที่ทันสมัยที่สุดในช่วงนั้น) กัดปลิว 6 นิ้ว (กัดปลาตุ่ม) กัดปลิว 6 เซนติเมตร(กัดปลาสาคร) เป็นต้น ชาวประมงส่วนใหญ่จะออกไปทำการประมงไกลๆกับหมู่บ้าน สัตว์น้ำที่จับได้มีปริมาณมาก และทุกคนต่างจับได้

ตัวอย่างภูมิปัญญาในการประดิษฐ์เครื่องมือของชาวประมง

อวน เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านทำขึ้นจากภูมิปัญญาที่ชาวบ้านเรียนรู้กันเอง ขั้นตอนในการทำอวน คือ นั่งเรือไปซื้อด้ายดิบจากตัวเมืองสงขลา นำมาทำเป็นอวนโดยการนำเอาไข่ขาวทาลงบนเส้นด้ายดิบให้ทั่ว นำไปตากแดดให้แห้งจากนั้นล้างออกแล้วตากแดดอีกครั้ง เพื่อให้เส้นด้ายดิบแข็งตัวเหนียวทนทาน แล้วจึงนำมาผูกติดเป็นตาอวนเป็นผืนอวนใช้จับปลา

ส่วนวิธีการทำประมงนั้นจะมีความแตกต่างกันไปตามชนิดของเครื่องมือประมง ตัวอย่างเช่น อวนลากกุ้ง จะทำการประมงร่วมกับเรือแจว เรือถ่อหรือการใช้ใบเรือ วิธีการทำประมงจะใช้คน 3 คน โดยให้คนแรกลงไปอยู่ในน้ำทำหน้าที่ถือปลายอวนข้างหนึ่งไว้ คนที่ 2 จะอยู่บนเรือ ทำหน้าที่วางอวน คนที่ 3 มีหน้าที่แจวเรือ เมื่อวางอวนหมด คนที่ 2 ที่อยู่บนเรือจะทำหน้าที่สาวอวนขึ้นเรียกว่า “ ลากอวน ” ลากไปจนสุดผืนอวน(ความยาวไม่เกิน 400 เมตร) คนที่อยู่ใต้น้ำก็จะทำหน้าที่ดึงปลายอวนด้านล่างขึ้นสู่ลำเรือ พร้อมกับการผลักหัวเรือออกไปเรียกว่าการ “ ด้าวอวน ” สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้งชนิดต่างๆ ปลาตุ่มทะเล ปลาสาคร เป็นต้น

เครื่องมือประมงกัด 6 เซนติเมตร(กัดปลาสาคร) จะทำการประมงโดยวางอวนลงไปใต้น้ำในพื้นที่ที่จะทำประมง จะใช้มะพร้าวผลดิบผูกติดกับริมอวนด้านบนเพื่อทำหน้าที่เป็นทุ่นลอย วางอวนไว้ประมาณ 1 ชั่วโมงก็จะทำการกู้อวน โดยจะมีการทำประมงใน 2 ช่วง คือ ช่วงแรก จะทำการวางอวนในตอนเย็นเวลาประมาณ 18.00-19.00 น. หรือช่วงที่สอง จะทำการวางอวนในตอนรุ่งเช้าเวลาประมาณ 03.00-04.00 น. สัตว์น้ำที่จับได้ คือ ปลาสร้อยนกเขา ปลาหมอตะเล ปลาหัวแข็ง ปลาตลับ ปลาสาคร เป็นต้น

เครื่องมือประมงกักปลิว 6 นิ้ว(กักปลาตุ้ม) จะทำการประมงร่วมกับเรือในช่วงน้ำหลาก ประมาณ เดือน พฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ วิธีการทำประมงจะทำโดยการปักหลักไม้จำนวน 2 หลัก เพื่อใช้สำหรับผูกปลายอวนเอาไว้ จะวางอวนเป็นรูปครึ่งวงกลม(รูปเขาควย) หันด้านหน้าเข้ารับลม แล้วใช้ไม้ตีน้ำหรือกระทิงน้ำเรียกว่า“ตีทวม”ทางด้านเหนือลมไล่เข้าหาอวน เพื่อให้ปลาตกใจวิ่งชนอวนที่ได้วางไว้ เวลาที่ใช้ทำการประมงจะเป็นเวลาช่วงย่ำรุ่ง ระหว่างเวลาประมาณ 05.00-06.00 น. และตอนเย็นระหว่างเวลา 17.00-18.00 น. สัตว์น้ำที่จับได้ ได้แก่ ปลาตุ้ม ปลาพรหม ปลาคด ปลาโสด เป็นต้น

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสที่เคยประกอบอาชีพประมงพบว่า แต่ก่อนในทะเลสาบมีจระเข้ น้ำจืดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ขนาดที่พบยาวประมาณ 7-8 เมตรก็มี ชาวประมงในชุมชนมีการทำประมงจระเข้ด้วย โดยการคิดค้นเครื่องมือขึ้นมาเองเรียกว่า “เบ็ดจระเข้ ” โดยการนำเบ็ดขนาด 2 หุน ตีเป็นเบ็ดขนาดใหญ่ ใช้เชือกใหญ่ผูกติดกับตัวเบ็ด ปลายอีกด้านหนึ่งของเชือกนำไปผูกติดไว้กับไม้ไผ่ทั้งต้น เหยื่อที่ใช้จะใช้เบ็ดที่มีชีวิตเกี่ยวไว้กับตัวเบ็ด โดยให้เบ็ดสามารถเคลื่อนไหวได้เพื่อเป็นเหยื่อล่อจระเข้ เมื่อจระเข้กินเหยื่อก็จะถูกเบ็ดเกี่ยวปาก ชาวประมงจะสังเกตเห็นได้จากไม้ไผ่ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นหุ่นลอย ไม่ว่าจระเข้จะหนีไปที่ใดก็จะสามารถสังเกตเห็นได้ เมื่อจระเข้หมดแรงก็จะไปเกยตื้นสามารถจับได้โดยง่าย อีกวิธีหนึ่ง เป็นการจับจระเข้ในเวลาากลางคืน โดยใช้แสงไฟประกอบเรียกว่า “การไล่จระเข้” แสงไฟเมื่อส่องในเวลาากลางคืนหากกระทบดวงตาของจระเข้จะสะท้อนแสงสีแดงกลับมายังชัดเจน ชาวประมงจะใช้ฉมวกที่มีเชือกผูกติดไว้และปลายอีกข้างหนึ่งของเชือกผูกติดไว้กับเรือ แทงไปที่ตัวของจระเข้ จระเข้เมื่อถูกแทงเข้าไม่ว่าจะหนีอย่างไรก็จะดึงเอาเรือไปด้วย ชาวประมงจะปล่อยให้จระเข้หนีจนหมดแรง และสามารถจับได้โดยง่าย

นอกจากนี้ชาวประมงยังมีวิธีที่ใช้ในการรักษาเครื่องมือประมงให้คงทนสามารถใช้ประมงได้นาน และเชื่อกันว่าเมื่อปฏิบัติแล้วจะสามารถใช้จับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก วิธีการก็คือ ใช้ไข่เป็ด โดยเอาเฉพาะไข่ขาว ใช้ประมาณ 10 ฟอง ใช้มือจุ่มกับไข่ขาวที่เตรียมไว้แล้วนำมาทาให้เข้ากับเนื้ออวนจนทั่ว ตากให้แห้งแล้วนำไปนึ่งกับกระทะประมาณ 3 ชั่วโมง การกระทำดังกล่าวจะทำให้เส้นด้ายของเครื่องมือประมงนุ่มพืด สามารถใช้จับปลาได้ประมาณ 10 วัน แล้วต้องนำมาหมักใหม่หมูนเวียนอยู่อย่างนี้ตลอดไป

เครื่องมือจับสัตว์น้ำอีกชนิดหนึ่งที่นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่ชาวประมงได้มีการสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษนั้นก็คือ “การทำซั้ง” หรือที่ชาวบ้านในตำบลอุซูดจะเรียกว่า “ราฟา” การทำราฟานั้นเป็นเครื่องมือที่ได้สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องล่อให้สัตว์น้ำเข้ามาอยู่และรวมฝูงกัน เพื่อให้เป็นการง่ายในการจับของชาวประมง การทำราฟานั้นจะทำได้โดยใช้กิ่งไม้ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลนหรือพรุ เช่น ต้นจิก เสม็ด กุ่ม เป็นต้น มาทำการสุมไว้รวมกันในบริเวณพื้นที่ที่มีการไหลของน้ำที่ค่อนข้างนิ่งเพื่อป้องกันกิ่งไม้ไหลไปกับกระแสน้ำ สุ่มกิ่งไม้ทิ้งไว้จนกิ่งไม้เน่าและเปื่อย การทำราฟาจะทำให้ฝูงสัตว์น้ำเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ทั้งนี้เพราะสัตว์น้ำจะเข้ามาอาศัยเป็นที่หลบภัย หลบความร้อนจากแสงแดด และยังใช้เป็นที่ยาอาหารอีกด้วย ชาวประมงจะทำการวางเบ็ดราว ไซ กัด และบางครั้งหากน้ำไม่ลึกมากนักชาวประมงก็จะใช้แหจับสัตว์น้ำในบริเวณราฟานี้ เมื่อถึงหน้าแล้งน้ำจะแห้งก็จะมี การ “วิดหนอง” ซึ่งเป็นแอ่งน้ำที่ชาวบ้านขุดขึ้นเองบริเวณริมฝั่งของทะเลสาบ และใช้ “ราฟา” สุมลงไปแอ่งที่ขุดเพื่อล่อให้ปลาเข้ามาอาศัย การ “วิดหนอง” จะอาศัย “โพงวิดน้ำ” ซึ่งจะใช้แรงคนในการวิดเป็นหลัก ได้ปลามาแล้วก็จะแบ่งกัน ยกเว้น “แม่หนอง” หรือ “เจ้าหนอง” ซึ่งหมายถึงปลาช่อนหรือปลาอื่นๆ ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่จับได้ จะต้องให้เจ้าของหนองตามธรรมเนียม

ความรู้ในการจับสัตว์น้ำ

ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลอุซูดได้มีวิธีการที่ศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ในท้องทะเลสาบ ทั้งนี้เพราะการออกทะเลสาบทุกครั้งนั้นเป็นสิ่งที่อันตราย ความไม่แน่นอนของท้องทะเลไม่สามารถคาดเดาได้ ประกอบกับความต้องการจับสัตว์น้ำของชาวประมงจึงทำให้ชาวประมงจำเป็นต้องเรียนรู้ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ความรู้ต่างๆ จึงได้มีการสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน โดยใช้การสังเกตธรรมชาติรอบๆ ตัว ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตธรรมชาติของ ลม คลื่น เช่น ลมบนแรงก็จะพาเมฆฝนไปไกล ลมล่างนิ่งฝนจะไม่ตก การออกทะเลสาบในเวลากลางคืนจะใช้การดูดาวเป็นการกระยะว่าอยู่ห่างจากฝั่งแค่ไหน น้ำลึกเท่าไร ส่วนในเวลากลางวันจะใช้แนวภูเขา แนวต้นไม้เป็นที่กระยะแทน รู้ว่าทะเลสาบช่วงใดมีความลึกแค่ไหน ตรงส่วนใดของทะเลสาบไม่สามารถเดินเรือได้ ด้วยวิธีการดังกล่าวทำให้สามารถเดินทางไปทิ้งสมอเรือเพื่อกู้วน และทำการประมงได้อย่างแม่นยำโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยีดังเช่นปัจจุบัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้สามารถที่จะเรียนรู้ได้จากผู้อาวุโสในครอบครัว และในหมู่บ้าน

เนื่องจากทะเลสาบสงขลามีสภาพทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลอุซูดได้มีการเรียนรู้ในการจับสัตว์น้ำในฤดูกาลที่แตกต่างกันไป ซึ่งส่วนใหญ่ชาวประมงในตำบลนี้จะมีการทำการประมงน้ำกร่อยทั้งนี้เพราะบริเวณทะเลสาบตอนกลางจะมีสภาพเป็นน้ำกร่อย ความรู้ที่เกี่ยวกับฤดูกาลของสัตว์น้ำในทะเลสาบ เช่น ฤดูกุ้งแซบวัย ฤดูปลู ปลา หรือสัตว์น้ำชนิดต่างๆ จะมีความชุกชุมตามฤดูกาลที่แตกต่างกันไป โดยจะมีความสัมพันธ์กันไปตามแต่ลักษณะของคลื่น ลม กระแสน้ำ ตัวอย่างเช่น

ความรู้พื้นบ้านในการจับปลาดุกทะเล ปลาดุกทะเลอาศัยอยู่ได้ทั้งน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืดบริเวณในทะเลสาบ ชอบอยู่ตามซากไม้และหลักไม้ ชุกชุมอยู่ในดินเลน ดินเหนียว ตามลำบอกลำของชาวประมงว่าแต่เดิม ในบริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลาบริเวณอุซูดจะมีปลาดุกทะเลจำนวนมากและชอบชุกชุมลึกลงไปใต้น้ำ มีรูพังเหย(รูสำหรับขึ้นมาหายใจ)เข้าออกหลายรู ชาวประมงพื้นบ้านจึงได้คิดค้นวิธีการจับปลาดุกจากการศึกษาตามธรรมชาติ ถิ่นที่อยู่อาศัยของปลาดุก โดยใช้อุปกรณ์ คือ สวิงครอบ ไม้กระดานปิดรูลักษณะเหมือนไม้พาย ทำจากไม้ยาวประมาณ 150 เซนติเมตร และไซ

มีวิธีการ คือ ลงเรือไปยังจุดหมายที่จะหาปลา ในพื้นที่ที่มีน้ำลึกประมาณเลขห้าเข้าจนถึงระดับบ่อ เมื่อเตรียมอุปกรณ์พร้อมแล้วชาวประมงจะลงจากเรือ แล้วออกค้นหาปลาดุกทะเล เมื่อเจอแล้วจึงดึงไม้กระดานที่ผูกไว้ที่สะพานมาปิดรูทางเข้าของปลาดุก โดยปักไม้กระดานลงไป แล้วค้นหารูพังเหย เมื่อพบรูจะดำน้ำลงไปสำรวจโดยใช้มืออัดลงไปเบาๆ สังเกตว่ามีแรงดันกลับมากหรือไม่ ถ้าไม่มีก็จะใช้สวิงครอบรูพังเหยไว้ ค้นหารูพังเหยอื่นๆบริเวณใกล้เคียง เมื่อพบก็ใช้สวิงครอบไว้อีก เมื่อแน่ใจว่าไม่มีรูแล้ว ก็จะกลับไปรูแรกที่ปิดไม้กระดานไว้แล้วใช้เท้าถีบรูจากรูพังเหยที่ 1 อย่างเบาๆ ไปจนหมดทุกรู จนปลาขึ้นมาที่สวิง ดูให้แน่ใจว่าปลาขึ้นสวิงหมดแล้วเพราะแต่ละรูจะมีประหลาดกทะเลหลายตัว จากนั้นจึงรวบสวิงขึ้นแล้วจึงเทปลาใส่ลงไปในไซที่เตรียมไว้

ความรู้ในนิสัยและการหากินของสัตว์น้ำ เพื่อช่วยในการติดตามฝูงสัตว์น้ำของชาวประมง โดยเฉพาะฝูงปลากดนั้นจะมีการรวมตัวกันชุกชุมมากในช่วงต้นฤดูฝนในบริเวณที่เป็นรอยต่อหรือรอยบรรจบกันระหว่างน้ำจืดที่ไหลลงสู่ทะเลสาบกับน้ำในทะเลสาบ ทั้งนี้เพราะปลากดจะชอบไปคอบกินสารอาหารต่างๆ ในตะกอนดินที่ถูกชะล้างมาพร้อมกับกระแสน้ำที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ

“ชาวประมงเล่าว่า ปลากด และสัตว์น้ำต่างๆ ในช่วงนี้จะมีรสชาติดีกว่าในช่วงอื่นๆ เพราะอาหารอุดมสมบูรณ์ ปลา และสัตว์น้ำต่างๆ จะตัวอ้วนพี นำไปแกงส้ม(แกงเหลือง)อร่อยที่สุดเพราะท้องของมันจะมีไขมันมาก”(นาย เหม ชอบหวาน, สัมภาษณ์เมษายน 2547)

นอกจากนั้นแล้วเนื่องด้วยลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวประมงที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับทะเลสาบจึงทำให้ชาวประมงยังมีความรู้ในด้านการปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆให้พ้นจากการถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากหรือฤดูมรสุมอีกด้วย เช่น

“ชาวบ้านจะมีวิธีปลูกสิ่งก่อสร้างให้ปลอดภัยจากน้ำที่หลากลงมาทุกปีจากทะเลสาบ โดยจะอาศัยการสังเกตจากธรรมชาติของหอยโข่ง เพราะหอยโข่งจะวางไข่ไม่ให้น้ำท่วมถึง ดังนั้นการสร้างบ้านเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างต่างๆจึงต้องสร้างสูงกว่าตำแหน่งของไข่หอยโข่งอยู่เสมอ”

“หญ้าครุนก็เป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านใช้สังเกตว่าปีนั้นน้ำจะมากหรือน้อย รอยดินของใบหญ้าบอกปริมาณน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี หากหญ้าครุนมีรอยดินบนใบมากกว่าหนึ่งรอยชาวบ้านก็จะพากันเตรียมตัวรับกับน้ำท่วมใหญ่ที่จะมาถึงในปีนั้น”

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ในชุมชนประมงครอบครัวจะเป็นสถาบันที่มีความสำคัญในการอบรมดูแลจัดการสมาชิกในครอบครัวทั้งในเรื่อง การประกอบอาชีพประมง การอยู่ร่วมในสังคม และวิถีชีวิตด้านต่างๆ โดยพบว่า เมื่อลูกผู้ชายอายุได้เพียงไม่กี่ขวบพ่อก็จะนำออกไปทำประมงในทะเลเพื่อหาประสบการณ์และสร้างความคุ้นเคยกับทะเล ส่วนเด็กผู้หญิงก็จะเรียนรู้งานจากแม่ เช่น การทำงานบ้าน การซ่อมเครื่องมือประมง การทำปลา(เช่น การตากแห้ง การแล่ปลา ฯลฯ) รวมทั้งการออกไปขายปลากับแม่ด้วย ในบางครั้งผู้หญิง(แม่)ยังช่วยสามีออกเรือจับสัตว์น้ำอีกด้วย เรียกได้ว่าสมาชิกทุกคนภายในครอบครัวมีส่วนร่วมและช่วยกันในการทำมาหากิน ทำให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความสัมพันธ์ที่ดี จึงทำให้สถาบันครอบครัวของชาวประมงในอดีตมีความใกล้ชิดกันเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ชาวประมงในพื้นที่ตำบลลพุดในอดีตนั้น เมื่อลูกหลานมีการแต่งงานมีครอบครัว พ่อแม่จะนิยมให้ลูกหลานสร้างบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้กับบ้านเรือนเดิมของพ่อแม่ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะลักษณะของคนในพื้นที่ภาคใต้ที่ส่วนใหญ่มีลักษณะนิสัยรักพวกพ้อง อีกทั้งในพื้นที่ตำบลลพุดในอดีตนั้นมีจำนวนประชากรไม่มากจึงทำให้ไม่มีปัญหาขัดแย้งในการแย่งพื้นที่อยู่อาศัยกัน บ้านเรือนของชาวประมงในอดีตจึงมีญาติพี่น้องอาศัยอยู่โดยรอบ ข้อดีของการมีบ้านเรือนของญาติพี่น้องอาศัยอยู่ใกล้ๆกันนั้น คือ ญาติที่เป็นผู้อาวุโสจะคอยดูแล และจัดการสมาชิกในครอบครัว และคอยดูแลกันในด้านต่างๆ ตัวอย่างเช่น เมื่อพ่อแม่ออกไปทำประมงใน

ทะเลสาบก็จะนำลูกไปฝากไว้กับปู่ตายายคอยดูแลเลี้ยงดูให้ ทำให้เกิดความผูกพันใกล้ชิดกัน และเป็นการลดช่องว่างระหว่างวัย นอกจากนี้ผู้อาวุโสยังมีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพประมงให้แก่ลูกหลานอีกด้วย พุดได้ว่าในอดีตระบบเครือญาติมีความสำคัญกับครอบครัวชาวประมงเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากในอดีตเมื่อมีพิธีกรรมต่างๆเกิดขึ้น เช่น เมื่อมีคนในครอบครัวเสียชีวิต หรือมีการแต่งงานเกิดขึ้น ญาติพี่น้องก็จะมีการมาช่วยเหลือกัน ทำให้เกิดความผูกพันกัน และไม่รู้สึกละอายใจเมื่อเรื่องร้ายๆเกิดขึ้นกับครอบครัว เป็นต้น

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ชุมชนสมัยก่อนยังมีความเอื้อเฟื้อ และมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านเชื่อว่าต่างคนต่างไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน งานบางอย่างที่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ เช่น การสร้างเรือ การช่วยกันในการทำประมง การร่วมกันตัดไม้เพื่อใช้ในการสร้างบ้าน ฯลฯ กิจกรรมต่างๆเหล่านี้ก็สามารถขอความช่วยเหลือจากคนในหมู่บ้านได้โดยไม่ต้องเสียค่าตอบแทนใดๆทั้งสิ้น บางครั้งเมื่อชาวประมงทำเครื่องมือประมงของผู้อื่นเสียหายก็จะมีการซ่อมแซมให้ นอกจากนั้นแล้วเมื่อชาวประมงพบแหล่งบริเวณที่พบว่ามีสัตว์น้ำชุกชุมก็จะมีการบอกต่อกันเพื่อให้คนอื่นๆได้ทราบและสามารถไปจับได้ จึงนับได้ว่าชาวบ้านในชุมชนลุ่มๆในอดีตนั้นจะมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูงมาก

การเกือตลกกันของชาวประมงในอดีตนั้น ลุง ชุ่น จุลนวล อายุ 66 ปี ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า ผู้คนสมัยก่อนเกือตลกกันมาก ถึงหน้าแล้งช่วง เดือน เมษายน และ พฤษภาคม ชาวบ้านจะพากัน “ลุ่มวง” จับปลาในทะเลสาบ

“การลุ่มวงนั้น จะไปเพียง 4-5 คนไม่ได้ ต้องไปเป็น 20-30 คนเพราะต้องตั้งเป็นวงเข้า ทุกคนจะมีลุ่มไปคนละใบ และมีอุปกรณ์ที่จะใส่ปลาเมื่อจับได้คาดเอาไว้ด้วย ถึงจะหน้าแล้งแต่น้ำในทะเลสาบยังลึกอยู่ บางแห่งน้ำเทียมหน้าอกหรือน้อยก็เทียมเอว เวลาลุ่มปลาชาวบ้านจะตั้งเป็นวง เดินตามหลังกัน ค่อยๆลุ่มเวียนเข้ามาจนกระทั่งถึงจุดกลางที่แคบที่สุด ปลา มันจะหนีเข้ามาอยู่ตรงกลางเรื่อยๆเพราะข้างๆน้ำมันลุ่มปลาไม่กล้าออกไป เมื่อลุ่มติดปลาก็จะต้องดำน้ำลงไป มือหนึ่งลุ่มปลาอีกมือหนึ่งต้องชูไว้ให้พื้นน้ำ ถ้าไม่ชูคนที่มาข้างหลังไม่รู้ลุ่มรอบไปบนตัวได้”(นาย ชุ่น จุลนวล, สัมภาษณ์ ธันวาคม 2546)

นอกจากนี้ปลาที่ชาวประมงจับได้นั้น ไม่ได้เป็นเพียงแค่ผลผลิตที่ได้จากทะเลสาบเท่านั้นแต่เปรียบเสมือนเป็นสื่อ หรือเครื่องหมายที่แสดงถึงมิตรภาพ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชนอีกด้วย และปลาที่จับได้จากทะเลสาบยังได้รับการยกย่องว่าเป็นปลาที่มีรสชาติดีเป็นที่ต้องการของคนทุกคน ฉะนั้นเมื่อใครมาเยี่ยมเยือนบ้าน คนที่มาเยี่ยมก็จะได้รับปลาฝากกลับไปด้วย

“ปลาเปรียบเสมือนของฝากชั้นดี สมัยก่อนหากคนต่างบ้านมาเยี่ยมเยือนเราก็จะเลือกปลาตัวใหญ่ๆฝากเขากลับไปด้วย”

จากสภาพความสมบูรณ์ของทะเลสาบในสมัยนั้นประกอบกับการประกอบอาชีพประมงยังเป็นการทำเพื่อเลี้ยงชีพ จึงทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนชาวประมงในยุคนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ดี ไม่ขัดสน ความขัดแย้งกันในชุมชนจึงมีน้อยมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในชุมชนประมงแต่เดิมพบว่าระบบอาวุโสเป็นสถาบันหนึ่งที่ทำหน้าที่ควบคุมสังคมได้เป็นอย่างดี โดยผู้ที่อยู่ในวัยที่อายุน้อยกว่าจะเชื่อฟังและให้การเคารพยำเกรงคนรุ่นที่มีอายุมากกว่า ไม่ว่าจะเป็นรุ่นพ่อ รุ่นลุง รุ่นปู่ย่าตายาย หากเกิดข้อขัดแย้งกันเกิดขึ้นภายในชุมชนผู้อาวุโสก็จะช่วยไกล่เกลี่ยปัญหาให้ได้ นอกจากนี้ผู้อาวุโสยังทำหน้าที่คอยตักเตือน ให้สติ และให้ความรู้กับคนในชุมชนได้ตลอดเวลาซึ่งได้นำความรู้ที่เกิดมาจากการประสบการณ์ชีวิตที่ยาวนาน โดยเฉพาะเรื่องการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับทะเลสาบและการอยู่ร่วมกันแบบชุมชนนั่นเอง เมื่อสมาชิกคนใดฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน เช่น ทำลายเครื่องมือประมงของผู้อื่น ขโมยปลาของผู้อื่น นอกจากจะถูกต่อว่าและตักเตือนจากคนในชุมชนแล้ว ผู้ที่กระทำผิดจะถูกนิโทษ เช่น ตามลานบ้าน ไร่ นา ฯลฯ ส่งผลให้คนที่กระทำผิดเกิดความละอายและไม่กล้าที่จะกระทำผิดอีกต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

การจัดการทรัพยากร

เนื่องจากในยุคนั้นมีทรัพยากรธรรมชาติอยู่อย่างมากมาย ทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าไม้ รูปแบบการจัดการทรัพยากรของชาวประมงจึงขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร(โดยเฉพาะสัตว์น้ำ) ซึ่งไม่ได้มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน แต่จะแบ่งอยู่กับความเชื่อและธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ (บางครั้งก็ผ่านทางเครื่องมือที่ใช้ทำประมง) ตัวอย่างความเชื่อการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบ คือ

ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในตำบลอุษาคเนย์ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาคนในชุมชนมีการนับถือศาสนาด้วยกันสองศาสนา คือ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม โดยผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบริเวณหมู่ที่ 4 และบางส่วนของหมู่ที่ 5 นอกนั้นจะนับถือศาสนาพุทธ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบบความเชื่อในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านของคนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับระบบคำสอนของศาสนาควบคู่กันไปด้วย

โดยชาวประมงพื้นบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามนั้นมีพื้นฐานความเชื่อทางศาสนา คือ ศาสนาอิสลามสอนให้มีความเคารพต่อส่วนรวม เคารพต่อเพื่อนมนุษย์ และใช้ทรัพยากรก็เพื่อยังชีพเท่านั้น โดยเชื่อว่า ทรัพยากรในท้องทะเลเป็นของ“อัลลอฮ”(พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ)ที่ประทานให้กับมนุษย์ทุกคน มนุษย์ทุกคนใช้ประโยชน์ได้เท่าเทียมกัน และจะต้องใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ถ้าไปกอบโกยก็จะเป็นบาปเพราะจะทำให้คนอื่นๆเกิดความเดือดร้อน โดยผู้ที่มีหน้าที่ปกป้องทะเลตามหลักศาสนาอิสลามมีชื่อว่า“นบีค็อยเคห์” ดังนั้นการออกไปทำการประมงในท้องทะเลจึงต้องเคารพต่อผู้ปกป้องทะเล ต้องเรียนรู้ และต้องเข้าใจธรรมชาติของท้องทะเล(คลมบรรจ บากา,2533, น.262-277)

การยึดมั่นตามหลักศาสนาอิสลามเช่นนี้จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีวิถีชีวิตแบบพออยู่พอกิน พอใช้ เพราะทรัพยากรทั้งหมดในท้องทะเลนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้ประทานมาให้ การแสวงหาผลประโยชน์ใดๆจากทรัพยากรในท้องทะเลก็เพื่อแต่พอกิน พอใช้ หากมีเหลือก็เอาไปขายหรือนำไปบริจาคให้คนอื่น ๆ

นอกจากนี้พบว่าชุมชนชาวประมงพื้นบ้านแต่เดิมมีความเชื่อเกี่ยวกับ“ทวด” โดยเชื่อว่าแหล่งธรรมชาติที่สำคัญมักจะมีทวดต่างๆสิงสถิตอยู่และจะมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาในลักษณะของการห้ามทำลายธรรมชาติ คนที่ไม่เชื่อก็จะถูกลงโทษ และนอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง“ผีประจำทะเล” ที่คอยดูแลการใช้ทะเลของชาวประมง ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่อง “แม่ย่านางประจำเรือ” ที่คอยปกป้องคุ้มครองแก่เจ้าของเรือที่ใช้ทะเลอย่างถูกต้อง ซึ่งชาวประมงอาวุโสได้ให้ทัศนคติว่าเป็นความเชื่อที่สร้างขึ้นมาจากควบคุมพฤติกรรมในการใช้ทรัพยากรในท้องทะเลของชาวประมง

นอกจากนั้นแล้วในสมัยก่อนชาวประมงในแถบนี้จะทำประมงในสองช่วงฤดู คือ ในเดือน พฤษภาคม ถึง เดือนกรกฎาคม และเดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนมกราคม ในแต่ละเดือนจะหยุดทำประมงในช่วง 8 คำ กับช่วง 15 คำ รวมจะหยุดทำประมงเดือนละ 4 วัน และจะหยุดทำประมงในเดือนตุลาคมของทุกปีซึ่งเป็นระยะที่ปลาวางไข่ ทั้งนี้เนื่องจากชาวประมงเห็นว่าการกินปลาที่มีไข่อยู่ในท้องนั้นจะบาปเพราะในอดีตชาวบ้านจะใกล้ชิดกับศาสนาและมีความเชื่อเรื่องบาปและบุญอยู่มาก ช่วงเดือนที่สามารถทำประมงได้ผลผลิตสูง คือ เดือนพฤษภาคม พฤศจิกายน และธันวาคมของทุกปี

ในส่วนเครื่องมือประมงพื้นบ้านนั้นเป็นเครื่องมือที่ไม่ทำลายพันธุ์สัตว์น้ำ โดยเฉพาะสัตว์น้ำวัยอ่อน เพราะใช้ดักจับสัตว์น้ำอย่างแยกแยะเฉพาะชนิด เฉพาะขนาด ตามฤดูกาลต่างๆ เช่น อวนกุ้งจะจับกุ้งที่ได้ขนาด หรืออวนปูจะใช้จับปูบางชนิดเท่านั้น เพราะตาอวนจะมีขนาดใหญ่ สัตว์น้ำขนาดเล็กจะไม่ติด การที่ชาวประมงพื้นบ้านจะเลือกใช้เครื่องมือประเภทใดจะต้องมีการเรียนรู้ธรรมชาติและจะต้องใช้ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ประเภทและนิสัยของสัตว์น้ำ เช่น ปูจะมีการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลา กุ้งชอบฝังตัวอยู่บริเวณที่เป็นดินเลนปนทราย และปูดำจะชอบอาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลน การใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านยังต้องอาศัยปัจจัยทางสภาพธรรมชาติอีกด้วย ทำให้สัตว์น้ำแต่ละประเภทมีโอกาสได้ฟื้นตัวได้ในแต่ละฤดู เช่น หากชาวประมงวางอวนกุ้งและธรรมชาติเอื้ออำนวย ได้แก่ น้ำขุ่นและกระแสน้ำไหลหรือที่ชาวประมงเรียกว่า“น้ำเดิน”ในวันนั้นก็จะสามารถจับกุ้งได้เป็นจำนวนมาก แต่หากในวันใดน้ำใสและกระแสน้ำนิ่งหรือที่ชาวประมงเรียกว่า“น้ำตาย”แม้บริเวณนั้นจะมีกุ้งอยู่ชุกชุมก็ไม่สามารถจับกุ้งได้เลยจึงส่งผลให้กุ้งมีโอกาสได้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ นอกจากนี้ชาวประมงในสมัยก่อนยังนิยมจับ และบริโภคสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปลา ที่มีขนาดใหญ่

“การที่ชาวบ้านต้องการปลาใหญ่ เป็นเพราะมีความเชื่อว่าปลาดูตัวเล็กเป็นปลาที่ไม่มีคุณภาพ และการกินปลาขนาดเล็กจะมีรสชาติไม่อร่อยเหมือนกินปลานั่นเอง”

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

นอกจากนั้นในอดีตชาวประมงยังได้อาศัยความรู้จากทะเลสาบในการจัดสรรทรัพยากร โดยการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดย คุณชาย สุ่น เชนนครินทร์ ได้เล่าให้ฟังว่า

“สมัยเลเตียน ข้าวก็มีนะ ทำกันในเลสาบเลยละลูก ทำกันมากแฉะๆชายฝั่ง นาในเลไม่ ต้องไถมีสาหร่ายก็คู้ยสาหร่าย แล้วเราต้องลงซังปักไว้กันคลื่นคล้ายๆกับรั้วกันคลื่น เอาต้นกล้วยลง ไปดำได้เลย เวลาเป็นรวงจะเสมอหัว ต้นสูงมาก หน้าเก็บข้าวต้องพาเรือ เอาเชือกเรือผูกไว้ที่เอว เพราะน้ำจะสูง.เทียมๆเอว ยายจะใช้แกะ(เครื่องมือที่ใช้ในการเกี่ยวข้าวของคนในภาคใต้)เก็บที่ละ รวง พอเก็บได้ก็โยนใส่เรือ”(นาง สุ่น เชนนครินทร์, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในอดีตของชาวประมงที่อาศัยอยู่รอบๆบริเวณทะเลสาบนั้น ได้มีการพึ่งพิงทรัพยากร มีการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า อาศัยแบบแผนการดำรงชีวิตที่ได้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาต่างๆที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากอดีตแล้วแต่เป็นภูมิความรู้ที่แฝงเอาไว้เพื่อให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปในลักษณะที่ยั่งยืนมีกินมีใช้อย่างอุดมสมบูรณ์เพราะทะเลสาบคือชีวิตเป็นที่พึ่งสำหรับการดำรงชีวิตของชาวประมง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

4.1.6.2 ช่วง พ.ศ.2500 – 2519

ทรัพยากรสัตว์น้ำ

ในช่วงแรกทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก แต่ในช่วงหลังจากช่วง พ.ศ.2516 เป็นต้นมา ทรัพยากรสัตว์น้ำเริ่มมีปริมาณที่ลดลง อันเนื่องมาจากหลายสาเหตุ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เครื่องมือประมงที่ทันสมัย ความต้องการปริมาณสัตว์น้ำที่เพิ่มมากขึ้น การใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น การใช้สารเบื่อเมา การใช้ไฟฟ้าช็อต อวนรุน เป็นต้น และสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ปากกระวะในปี พ.ศ.2510 หรือที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า“การปิดปากกระวะ” เป็นผลให้เริ่มเกิดสภาพแวดล้อมของทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และในช่วงนี้เองประมาณปี พ.ศ.2519 ได้มีการสำรวจของสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งจังหวัดสงขลาและสำนักงานชลประทานจังหวัดสงขลาพบว่า วงจรชีวิตของสัตว์น้ำที่อาศัยช่องทางปากกระวะในการดำเนินชีวิต หลังจากช่วงที่“ปากกระวะเปิด”(ในฤดูฝนช่วงเวลาที่น้ำในทะเลสาบสงขลาจะไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยทางคลองกระวะ)คลี่คลายในทะเลอ่าวไทยจะเร่งส่งผลให้ในช่วงนี้สัตว์น้ำชนิดต่างๆจะเดินทางเข้ามาอาศัยในทะเลสาบผ่านทางช่องทางนี้ สัตว์น้ำที่เดินทางเข้ามาผ่านช่องทางนี้คือ

กุ้ง ได้แก่ กุ้งขาว กุ้งแชบ๊วย และกุ้งหัวมัน

ปู ได้แก่ ปูดำ และปูม้า

ปลา ได้แก่ ปลาแมวดำ ปลาโคก ปลาดุกทะเล ปลากะบอก ปลาจวดแถบขาว ปลากะบอกหางฟ้า ปลาจวดเขี้ยวโจ่ง ปลานูทองครีบดำ ปลากะบอกขาว ปลาจวดหน้าสั้น ปลาจวดตาโต ปลานูจาก ปลาจวดเทา ปลาทองเทียวเกล็ดใหญ่ ปลาหลังเขียว ปลากะทิ ปลากะพงข้างป่าน ปลาจวดขาว ปลากะตักขาว ปลายอดม่วง และปลาลิ้นควาย เป็นต้น

สัตว์น้ำที่เข้ามาวางไข่ด้านเหนือปากกระวะ ได้แก่ ปลากะบอก ปลาทองเทียวเกล็ดใหญ่ ปลานูทองครีบดำ ปลาดุกทะเล ปลานูจาก กุ้งก้ามกราม และกุ้งหัวมัน เป็นต้น เมื่อสันทรายปิด สัตว์น้ำเหล่านี้ก็จะติดค้างในคลอง

สัตว์น้ำจืดจะไปอาศัยในน้ำเค็มไม่ได้ และสัตว์น้ำเค็มจะเข้าไปอาศัยในน้ำจืดสนิทไม่ได้เช่นกัน สัตว์น้ำจืดและสัตว์น้ำเค็มบางชนิดเข้าไปวางไข่ในน้ำกร่อยได้เพราะสัตว์จำพวกนี้มีฮอร์โมนชนิดพิเศษสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพน้ำได้ ถ้าน้ำกร่อยลูก้าเข้ามาเป็นระยะเท่าใด สัตว์น้ำเหล่านี้ก็จะเข้ามาวางไข่เป็นระยะทางเท่านั้น กล่าวคือ สุดเขตน้ำกร่อย สัตว์น้ำที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่น้ำกร่อย ส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์น้ำเค็มเมื่อถึงฤดูกาลก็จะเข้ามาวางไข่บริเวณป่าชายเลน ชายฝั่งทะเล ในลำคลองหรือบริเวณปากลำคลอง เมื่อวางไข่เสร็จจะว่ายออกสู่ทะเลลึก และเมื่อถึงฤดูกาลก็จะเข้ามาวางไข่อีก เป็นเช่นนี้ตลอดทุกปี

การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพการทำประมงของชาวประมงต.อุซุดในช่วงนี้ไม่มีความแตกต่างกับช่วงก่อน พ.ศ.2500 ทั้งในเรื่องของเครื่องมือและวิธีการในการทำประมง แต่สิ่งที่ต่างออกไปคือ องค์ประกอบของเครื่องมือในการทำประมง เช่น จากการใช้เส้นเชือกที่เป็นด้ายเปลี่ยนมาเป็น ใช้เส้นเชือกป่านแทนสำหรับใช้เป็นส่วนประกอบของอวนและกัก ส่วนสัตว์น้ำที่จับได้ก็มีลักษณะใกล้เคียงกับช่วงก่อน พ.ศ.2500 ทั้งในเรื่องชนิด ขนาด และปริมาณสัตว์น้ำ เรียกได้ว่ายังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ชาวบ้านออกไปหาปลาในแต่ละครั้งได้ปลากลับมาเป็นลำๆ เรือ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก

แต่ช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2516 ทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบเริ่มมีปริมาณลดลงไป อันเนื่องมาจากหลายสาเหตุไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นของประชากรรอบๆ ทะเลสาบทำให้ความต้องการอาหารก็เพิ่มตามไปด้วย เทคโนโลยีที่ใช้ทำการประมงมีความทันสมัยขึ้น อีกทั้งสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเก็บน้ำกักหรือชาวบ้านเรียกว่าการปิดปากกระวะ เช่น การเปลี่ยนแปลงการไหลเวียนของน้ำ ภาวะความตื้นเขินของทะเลสาบ การขยายตัวของวัชพืช สาเหตุดังกล่าวทำให้ไม่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ อีกทั้งรูปแบบการทำประมงได้เปลี่ยนแปลงไปจากการทำเพื่อยังชีพได้เปลี่ยนมาเป็นเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น ทำให้ในช่วงนี้มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพประมงในตำบลอุซุด และบริเวณโดยรอบพื้นที่ทะเลสาบ โดยพบว่าในปี พ.ศ.2515 มีชาวประมงอาศัยอยู่รอบทะเลสาบประมาณ 4,000 ครอบครัว และต่อมาเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 7,500 ครอบครัว ในปี พ.ศ.2519(เฉลิมศรี อรรถนกุล, 2538: 2) ดังนั้นเมื่อทรัพยากรเริ่มลดลง ชาวประมงในชุมชนจึงต้องมีการค้ำจุนเพื่อการอยู่รอดทุกวิถีทาง มีการคิดค้น และนำเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงแบบใหม่ๆ มาใช้ และเริ่มมีการทำประมงที่ผิดกฎหมายเพื่อให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มากขึ้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

เมื่อปัญหาปริมาณทรัพยากรสัตว์น้ำเริ่มลดลง รูปแบบของเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ในช่วงปลายปี พ.ศ.2515 ชาวประมงได้มีการนำเครื่องมือที่ทันสมัยเข้ามาทำการประมง เช่น อวนล้อมที่มีความยาวประมาณ 1,000–1,500 เมตร และองค์ประกอบของเครื่องมือประมงที่ใช้ในช่วงนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย คือ จากการใช้เส้นเชือกชนิดด้ายมาเป็นไนลอนเพื่อใช้ประกอบขึ้นเป็นอวนและกัก โดยจากการบอกเล่าของชาวประมงพบว่า

“เครื่องมือประมงที่ประกอบด้วยเส้นเชือกไนลอนมีคุณสมบัติที่ทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้สูงกว่าเครื่องมือประมงที่ใช้เส้นเชือกป่านและด้ายถึงประมาณ 5 เท่าตัว”

เทคโนโลยีอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ การใช้เรือประกอบเครื่องยนต์ที่เรียกว่า “เรือหางยาว” ความสามารถของเรือหางยาวตามคำบอกเล่าของชาวประมง คือ

“เมื่อนำเรือหางยาวมาใช้ในการทำประมงสามารถทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นกว่าเดิมซึ่งใช้เรือแจวประมาณ 2 เท่าตัว เพราะเรือหางยาวมีความเร็วสูงกว่าเรือแจวมก สามารถเคลื่อนย้ายจากแหล่งประมงที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งได้รวดเร็ว”

เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการทำการประมงอีกประการ คือ การใช้สารเบื่อเมา และการใช้กระแสไฟฟ้าช็อต สารเบื่อเมาที่นิยมใช้กันในช่วงนั้น คือ “โลดิ่น” เป็นรากไม้สามารถหาได้ในพื้นที่ ส่วนการใช้กระแสไฟฟ้าจะใช้เครื่องยนต์เป็นตัวปั่นไฟ ที่นิยมใช้มากที่สุด คือ เครื่องยนต์ขนาด 10 แรงม้าซึ่งมีการใช้กันเกือบทุกครัวเรือน

จากปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ประชากรที่ประกอบอาชีพประมงที่เพิ่มขึ้นรอบทะเลสาบ เทคโนโลยีและเครื่องมือในการทำประมงที่ทันสมัยขึ้น ฯลฯ ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำเริ่มมีความเสื่อมโทรมลงไป แต่ความต้องการสัตว์น้ำก็ไม่ได้มีปริมาณความต้องการที่ลดลงตามไปด้วย กลับมีความต้องการในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้สาเหตุเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านราคาของสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้น มีการค้าขายสัตว์น้ำกันอย่างกว้างขวางควบคู่กัน กับการบริโภคสินค้าอื่นที่ทำให้ชาวประมงมีความต้องการเงินเพิ่มสูงขึ้น ทำให้เกิดการกระตุ้นให้เกิดความต้องการสัตว์น้ำในปริมาณมากขึ้น การทำการประมงในช่วงนี้ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการยังชีพเช่นเดิมอีกแล้ว อาจจะพูดได้ว่าระบบความเชื่อแบบเดิมๆที่ว่า “ทำการประมงเพื่อพอยู่พอกินกันในครอบครัว” ของ

ชาวประมงได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับกระแสวัฒนธรรมที่ได้เข้ามา การประกอบอาชีพเป็นไปในลักษณะที่มุ่งจะทำการประมงเพื่อประโยชน์สูงสุดของตนเอง คือ ลงกำลังจับสัตว์น้ำให้มากที่สุด เพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตในปริมาณที่สูงสุด โดยไม่ได้คำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมากับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลผลิตสัตว์น้ำจากการทำประมงในช่วงแรกของช่วงนี้ยังคงมีปริมาณที่สูง เนื่องจากทรัพยากรสัตว์น้ำยังมีพอเพียงอยู่ชาวประมงจึงรู้สึกว่าการจับสัตว์น้ำยังมีอยู่ในทะเลสาบอีกเป็นจำนวนมาก แต่ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2516 เป็นต้นมาทรัพยากรสัตว์น้ำก็เริ่มที่จะร่อยหรอลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อนหน้านี้นี้

ความรู้ในการจับสัตว์น้ำ

ความรู้ในการจับสัตว์น้ำในช่วงนี้ไม่ได้อาศัยหรือพึ่งพาธรรมชาติเพียงอย่างเดียวอย่างเช่นในอดีตที่ผ่านมาทั้งนี้เนื่องจากชาวประมงได้นำเครื่องมือที่มีความทันสมัยมาใช้เพิ่มมากขึ้น เช่น การนำเรือหางยาวมาใช้ประกอบกับการทำประมงแทนเรือแจว ทำให้สามารถออกไปหาปลาได้ในระยะทางที่ไกลขึ้น และสามารถติดตามฝูงปลาได้เป็นระยะเวลายาวนานขึ้น ในช่วงนี้มีการลักลอบจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการและเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย เช่น การใช้ยาเบื่อ การใช้กระแสไฟฟ้าช็อต การใช้โพงพาง อวนลาก อวนรุน อวนล้อม จับสัตว์น้ำ เครื่องมือต่างๆเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างรุนแรง โดยเฉพาะเรืออวนรุน ซึ่งพบมากในบริเวณทะเลสาบสงขลา ตอนกลางหรือบริเวณทะเลหลวง เครื่องมือชนิดนี้ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำทั้งที่เป็นสัตว์น้ำเค็ม น้ำจืด และน้ำจืด ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในทะเลสาบสงขลา ชาวประมงนิยมใช้เรืออวนรุนในการทำประมงเป็นเพราะเวลาออกไปจับสัตว์น้ำครั้งหนึ่งๆ จะสามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะลักษณะของเรืออวนรุนเวลาออกทำการประมง เรือจะทำการลากอวน(ตัวอวนที่อยู่ใต้น้ำจะวางติดกับพื้นดิน)ทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ทุกชนิดที่อยู่ในบริเวณที่ใช้เรืออวนรุนในการทำประมง จากการศึกษาของสถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งแห่งชาติพบว่าสัตว์น้ำที่จับโดยเรืออวนรุนเป็นปลาเล็กๆที่ไม่ได้ขนาดถึง 50-70 เปอร์เซ็นต์ ของสัตว์น้ำทั้งหมดที่จับได้ และพบว่าเรืออวนรุนแต่ละลำจะทำลายกุ้งทะเลที่โตไม่ได้ขนาด 3,500-14,000 ตัว/ชั่วโมง ทำลายปลาที่ไม่ได้ขนาดถึง 1,600-8,000 ตัว/ชั่วโมง ชาวประมงจึงได้มีการเปรียบเทียบว่า

“การทำอวนรุนเหมือนกับการใช้รถแทรกเตอร์ซึ่งใช้เวลาเพียงไม่กี่วันก็สามารถพังภูเขาได้ทั้งลูก”

โพงพางก็เป็นเครื่องมืออีกชนิดที่ชาวประมงในช่วงนี้นิยมใช้ทำการประมง โพงพางเป็นเครื่องมือประมงที่ใช้อวนรูปถุง มีปากอวนติดตั้งรับสัตว์น้ำที่พัดตามกระแส น้ำเข้าอวน สามารถทำการจับสัตว์น้ำได้ตลอดทั้งปี สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้ง ปู และปลาที่ชობอยู่ในเขตน้ำกร่อย ผลกระทบ คือ จะจับสัตว์น้ำตัวเล็ก สัตว์น้ำวัยอ่อน และจับอย่างไม่แยกประเภท นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือที่จัดว่ากีดขวางทางเดินเรือทั้งขณะทำการประมง และหยุดทำการประมงเพราะโพงพางจะเป็นเครื่องมือประจำที่ จะปักหลักทิ้งไว้ในบริเวณที่ต้องการทำการประมง ในยุคแรกๆชาวประมงวางโพงพางเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวตามสภาพทำเลที่ตั้ง ซึ่งไม่ได้มีโพงพางมากมายเหมือนปัจจุบัน จนมาถึงช่วงยุคที่มีการเน้นการผลิตเพื่อการขาย มีการทำการประมงเพื่อการค้ามากขึ้น จึงทำให้ในยุคนี้เรียกได้ว่าเป็นยุคทองของโพงพางก็ว่าได้ แต่ผลของความเสื่อมโทรมของทะเลสาบประกอบกับการสร้างเขื่อนปิดปากกระแจะทำให้ปริมาณกุ้งและปลาค่อยๆลดลง ตอนนั้นอาจเรียกว่าเป็นโพงพาง และอวนรุนยุคใต้ดินก็ได้เพราะการวางโพงพาง และการทำการประมงด้วยอวนรุนเป็นสิ่งผิดกฎหมาย แต่ชาวประมงก็มีการลักลอบทำกันอย่างแพร่หลายทั้งนี้เพราะต้องการจับสัตว์น้ำให้ได้ในปริมาณที่มาก

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นที่ต้องการของตลาดเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากระบบตลาด และชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้น การคมนาคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้ชาวประมงมีการลงมือจับสัตว์น้ำมากขึ้นด้วยความสัมพันธ์กันภายในครอบครัวของชาวประมงในช่วงนี้ไม่แตกต่างจากช่วงก่อนหน้ามากนัก อาจจะเป็นเพราะทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบยังมีเพียงพอกับความต้องการของชาวบ้าน และชาวบ้านยังสามารถจับสัตว์น้ำได้อยู่ ทำให้มีรายได้เพียงพอมาจุนเจือครอบครัวอยู่ การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านในช่วงนี้จะนำไปขายให้กับแม่แก่ที่จะเข้ามารับซื้อกันถึงในหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้ก็จะนำไปขายกันแบบสดๆ และส่วนใหญ่แล้วจะไม่นิยมนำไปแปรรูปต่อ ซึ่งในระยะแรกของช่วงนี้ก็ไม่มีปัญหาเพราะสัตว์น้ำยังมีปริมาณที่มากอยู่นั่นเอง แต่ระยะต่อมาเมื่อสัตว์น้ำเริ่มมีปริมาณที่ลดลง ชาวบ้านเริ่มเห็นว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ชาวบ้านเคยใช้กันมาตั้งแต่ในอดีตนั้นจับสัตว์น้ำได้น้อยลง และใช้ระยะเวลามาก ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือของตนเพื่อนำเครื่องมือที่ทันสมัยมาใช้ ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องมือประมง เช่น อวน เครื่องยนต์เรือหางยาว เป็นต้น ชาวบ้านจึงเริ่มมีการกู้หนี้ยืมสินมาเพื่อใช้ในการซื้ออุปกรณ์ประมงที่มีความทันสมัย โดยแหล่งเงินกู้ที่มีความสำคัญของชาวบ้านในตำบลกุยบุรีก็คือ

แต่แม่ที่เป็นผู้รับซื้อปลาที่ชาวบ้านจับได้นั้นเอง โดยเมื่อชาวบ้านจับสัตว์น้ำได้ก็ต้องนำสัตว์น้ำเหล่านั้นมาขายเพื่อเป็นการหักลบกลบหนี้กัน แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนก็ยังยึดรูปแบบการทำประมงแบบเดิมอยู่ไม่ยอมนำเรือหางยาวมาใช้

“การใช้เรือหางยาวเพื่อทุนแรงก็ดี แต่คิดว่าไม่ใช่เครื่องยนต์จะดีกว่า แม้การใช้แรงจะเหนื่อยมากกว่า เพราะการใช้เครื่องยนต์ค่าใช้จ่ายจะสูงกว่ามาก ต้องลงทุนซื้อเครื่องยนต์เป็นหมื่นๆ เวลาเครื่องยนต์เสียก็ต้องซ่อม ออกทำประมงก็ไม่ได้ และเสียค่าซ่อมแซมตลอดคอย่างนี้เป็นประจำทุกๆปี บางครั้งก็เป็นหางเสือ เป็นตัวเครื่อง เป็นน้ำมัน”(นาย แอ้ม แก้วลอย, สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์-เมษายน 2547).

แต่อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ยอมรับกันของชาวบ้านว่าการทำประมงโดยใช้เครื่องยนต์เป็นเครื่องทุนแรงนั้นจะทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากกว่าไม่ใช่เครื่องยนต์ เพราะเรือจะวิ่งได้เร็วกว่าเรือแจวมก ทำให้จับสัตว์น้ำได้มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือประมงของชาวบ้านเปรียบเสมือนเป็นการบ่งบอกให้รู้ว่ายุคของประมงพาณิชย์ได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว

ในช่วงปลายของระยะเวลาในช่วงนี้ประมาณ พ.ศ.2516 ทรัพยากรสัตว์น้ำเริ่มลดลง ทำให้ชาวบ้านต้องออกไปทำประมงโดยใช้ระยะเวลาที่นาน บ่อย และไกลขึ้น บางครัวเรือนต้องออกไปทำประมงทั้งเช้าและเย็น ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มมีปัญหา พ่อแม่ลูกเจอหน้ากันน้อยลง ส่วนครอบครัวที่ไปกู้ยืมหนี้สินมาเพื่อซื้ออุปกรณ์ประมง เริ่มมีปัญหาหารายได้ไม่เพียงพอ การทำประมงเริ่มขาดทุนและเริ่มไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ในช่วงปี พ.ศ.2519 ชาวบ้านเริ่มประสบปัญหาการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างรุนแรง จนบางครัวเรือนมีการอพยพไปหางานทำยังพื้นที่อื่นๆ คนหนุ่มสาวเริ่มออกจากบ้านไปเป็นกรรมกร และเข้าไปเป็นแรงงานทำงานในโรงงานอยู่ในเขตเมือง

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ในช่วงนี้เกิดความขัดแย้งกันของชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากการทำประมงด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมายของชาวบ้านในช่วงนี้ ได้แก่ เรืออวนรุน ชาวบ้านจะนำเรืออวนรุนมาใช้ทำประมงในบริเวณหมู่บ้าน เรืออวนรุนนี้จะรุนและทำลายเครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวบ้านได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านวางเครื่องมือพวก เบ็ดราว ไซ นอน อวนลอยกุ้ง ฯลฯ เอาไว้ เมื่อมีเรืออวนรุนมาทำประมงในบริเวณที่วางเครื่องมือเหล่านี้เอาไว้ เรืออวนรุนก็จะกวาดและลากเอาเครื่องมือเหล่านี้ของชาวบ้านติดไปด้วย อีกทั้งยังมีการแย่งชิงพื้นที่ที่ใช้ในการวางโพงพาง บริเวณใดที่เป็นพื้นที่ที่มีทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับการวางโพงพางก็จะมี การจับจองและมีการแย่งชิงที่ตั้งพื้นที่ในการวาง โพงพางกัน เครื่องมือโพงพางนี้เองยังเป็นตัวการที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชาวบ้านด้วยกันเพราะ

“พื้นที่ในการวางโพงพางที่ดีที่สุดนั้นต้องเป็นพื้นที่ที่เป็นทางไหลของน้ำในทะเลสาบ ได้แก่ ร่องน้ำนั่นเอง ซึ่งบริเวณร่องน้ำจะใช้เป็นเส้นทางในการเดินเรือของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นเมื่อวางโพงพางไว้ที่ร่องน้ำเรือประมงของชาวบ้านจะแล่นผ่านไปไม่ได้ หรือถ้าหากแล่นผ่านไปได้อาจจะไปทำลายโพงพางให้ได้รับความเสียหาย”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี, สัมภาษณ์ เมษายน 2547)

จึงพูดได้ว่าความเชื่อเพื่อเกื้อกูลกันของชาวบ้านที่มีมาตั้งแต่ในอดีตของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเพราะทะเลสาบเปรียบเหมือนที่ทำมาหากินของชาวบ้าน ดังนั้นหากมีที่ทำกินดีผลผลิตที่ดีก็จะได้ผลดีตามไปด้วย

ในช่วงนี้ทางจังหวัดสงขลาได้มีการประกาศพื้นที่บางส่วนในตำบลอุทูนให้เป็นเขตอุทยานนกน้ำ โดยใช้ชื่อว่าเขตอุทยานนกน้ำอุทูน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ได้รับการประกาศ เมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ.2519 โดยได้ทำการกำหนดเขตหวงห้ามไม่ให้มีการจับสัตว์น้ำ และนกน้ำ และในช่วงนี้ประชากรในพื้นที่ตำบลอุทูนซึ่งมีอาชีพหลักทำการประมงเริ่มประสบปัญหา เนื่องจากเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นการจับสัตว์น้ำจึงมีมากขึ้น ชาวบ้านเห็นว่าพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ในการทำประมงในทะเลสาบนั้นมีพื้นที่น้อยเกินไปไม่สอดคล้องกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงได้ทำการร้องเรียนไปทางจังหวัดสงขลาเพื่อให้ดำเนินการยกเลิกพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ทางจังหวัดได้มีการเรียกคณะกรรมการจังหวัดสงขลา และคณะกรรมการอำเภอสติงพระเจ้าประชุมปรึกษา และได้มีข้อสรุปให้มีการผ่อนผันกับชาวบ้านให้สามารถเข้าจับสัตว์น้ำในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าได้ในระยะหนึ่งโดยให้กำนันและผู้ใหญ่บ้าน

เป็นผู้ดูแล หลังจากนั้นชาวบ้านก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าได้อย่างอิสระ

การจัดการทรัพยากร

การประกอบอาชีพประมงของชาวประมงในช่วงนี้เรียกได้ว่ามีการใช้ทรัพยากรสัตว์น้ำกันอย่างเข้มข้นมีการเพิ่มอัตราการลงแรงในการจับสัตว์น้ำที่สูงขึ้น ความเชื่อต่างๆที่มีส่วนในการช่วยอนุรักษ์พันธุ์ทรัพยากรสัตว์น้ำได้มีการเปลี่ยนแปลงไป การทำประมงในแต่ละเดือนที่มีการหยุดทำประมงเดือนละประมาณ 4 วัน กลับเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่มีการหยุดทำประมง และกลับเชื่อว่าช่วงเวลา 8 ค่ำ และช่วงเวลา 15 ค่ำ สามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก และการหยุดทำการประมงในเดือนตุลาคมของทุกปีซึ่งเป็นระยะที่ปลาวางไข่ ชาวประมงก็จะไม่หยุดทำประมงเนื่องจากปลาที่มีไข่เป็นที่ต้องการของท้องตลาด ทำให้ปลาที่มีไข่สามารถขายได้ในราคาที่สูงกว่าปลาที่ไม่มีไข่ และช่วงหลังจากปี พ.ศ.2516 เป็นต้นมา สัตว์น้ำต่างๆก็เริ่มลดน้อยลง มีการใช้เครื่องมือที่จับสัตว์น้ำที่จับได้ทีละมากๆ และกลายเป็นเครื่องมือหลักของชาวบ้านเพราะเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เคยใช้จับสัตว์น้ำในอดีต เช่น แห ลุ่ม ไช เบ็ดราว ฯลฯ สามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่น้อย และชาวบ้านมีการนำเอาเครื่องมือประมงที่สามารถจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่มาก แต่เป็นเครื่องมือที่เป็นตัวทำลายพันธุ์ทรัพยากรสัตว์น้ำมาใช้ด้วยก็คือ โพงพาง อวนรุน และอวนล้อม เป็นต้น

“เครื่องมือประมงพื้นบ้านต่างๆ อย่างเครื่องมือพวกไชนั่ง ต้องอาศัยความขยัน อย่างผมวางไว้ 20 ลูก ต้องออกไปเก็บไชที่วางไว้ ถ้าขยันก็ได้ทุกวัน แต่จะทนนั่งกลางแดดเปรี้ยงๆ ใหวใหม่ เป็นงานที่เหน็ดเหนื่อยมาก แม้แต่ลูกชายของผมยังทนอากาศร้อนไม่ไหว ต่างจากโพงพาง อวนรุน และอวนล้อม สามารถดักกุ้ง ปลาได้ทุกวัน แถมยังประหยัดเวลาอีกด้วย”(นาย อ้วน ชัยแก้ว, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

ตัวอย่างการทำอวนล้อมจับ เครื่องมือนี้สามารถจับสัตว์น้ำได้ทุกชนิด และจับสัตว์น้ำได้ทุกขนาดตั้งแต่ตัวเล็กถึงตัวใหญ่(อวนล้อมเป็นอวนด้ายข้อมสีเปลือกไม้ ผืนอวนมีความยาว 1,000 เมตร ความลึกของอวน 2.5 เมตร ขอบริมผืนอวนด้านบนร้อยด้วยทุ่น ด้านล่างร้อยลูกตะกั่วเป็นระยะ ใช้เรือ 3 ลำในการลากชักอวนให้เป็นวงกลม ใช้แรงงาน 15 คน ใช้เวลาจับปลาตอนกลางวันเกือบทั้งวัน ขนาดตาอวนชั้นบนมีความกว้าง 3 เซนติเมตร ชั้นล่างสุดที่เป็นก้นอวน 0.5 เซนติเมตร จับปลาได้เป็นพันกิโลกรัม) ในสมัยนั้นมีชาวบ้านทำกัน 6 ราย และเป็นชาวบ้านที่อื่น

ด้วยรวมแล้วเกือบ 30 รายที่ทำกัน และในปี พ.ศ.2518 การใช้อวนล้อมห้ามมีการทำและหมดไปใน
ปีนี้เอง

และช่วงนี้ทางราชการได้มีการประกาศให้พื้นที่ในหมู่ที่ 4 ตำบลอุซูด อำเภอสตึงพระ เป็น
เขตอุทยานนกน้ำอุซูด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา ซึ่งเขตห้ามล่า
สัตว์ป่าดังกล่าวมีพื้นที่รับผิดชอบทั้งหมด 227,916 ไร่ (365 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมพื้นที่
อำเภอเมืองสงขลา อำเภอรัตนบุรี อำเภอสตึงพระ และกิ่งอำเภอกระแสดินธุ์ และมีพื้นที่บางส่วน
ติดกับ อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง(ดังภาพที่ 4.6) ชาวประมงจึงมีพื้นที่ในการมาหากินน้อยลง
และต้องออกไปหาปลาในบริเวณอื่นนอกเขตห้ามล่าสัตว์ป่าในพื้นที่ที่ไกลขึ้น ทำให้ชาวประมงหา
กินลำบากขึ้นอีกด้วย

สรุปได้ว่าในช่วงนี้รูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านในตำบลอุ
ซูดเป็นไปในลักษณะที่มุ่งหวังประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว
มิได้คำนึงถึงสภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ระบบนิเวศของทะเลสาบ
เปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ทั้งในแง่การลดจำนวนลงของชนิดและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติ แต่
ผลของการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมยังไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างเห็นได้ชัด
มากนักอาจเป็นเพราะปริมาณทรัพยากรธรรมชาติในทะเลสาบโดยรวมยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่
เพียงพอกับจำนวนประชากรของชุมชนประมงตำบลอุซูดในช่วงนั้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

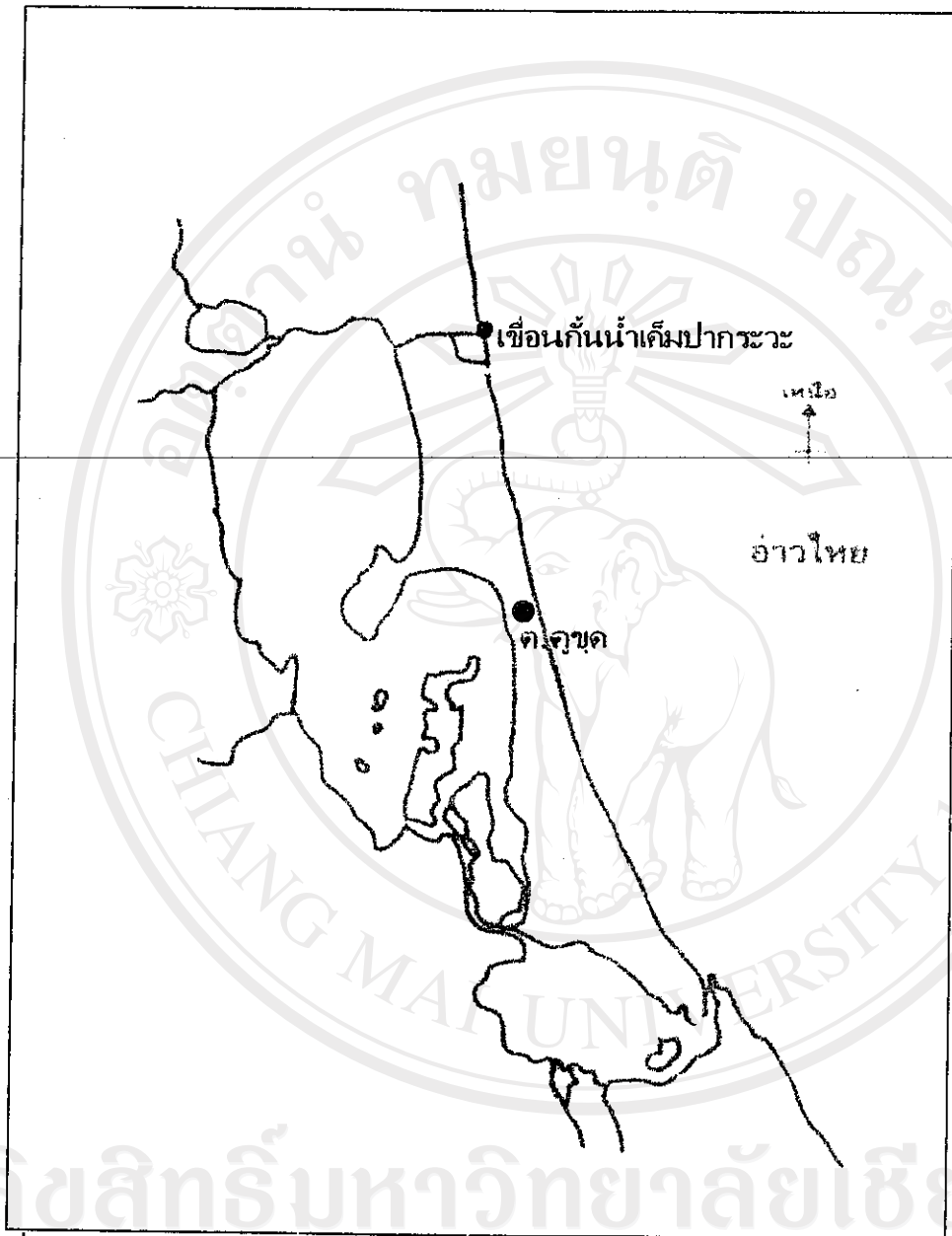
4.2 เชื้อกันน้ำเค็มปากกระวะ

4.2.1 ประวัติความเป็นมา

เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณที่ราบตอนบนเหนือพื้นที่ของทะเลสาบสงขลา บริเวณ อ.ระโนด จ.สงขลา และ อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช มีอาชีพหลักคือการทำนา ซึ่งเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำทะเลจากอ่าวไทยจะไหลรุกล้ำเข้ามายังบริเวณทะเลสาบสงขลาผ่านทางช่องทางคลองกระวะ ทำให้เกษตรกรในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถที่จะทำนาได้ ดังนั้นทางจังหวัดนครศรีธรรมราช นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นได้ทำการติดต่อให้กรมชลประทานให้พิจารณาหาแนวทางเพื่อช่วยเหลือป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อไม่ให้น้ำเค็มจากทะเลอ่าวไทยไหลเข้ามาท่วมพื้นที่นาข้าวของชาวบ้าน และเพื่อต้องการนำน้ำจืดมาใช้ในการทำนา และทำการเกษตรอื่นๆ ซึ่งกรมชลประทานได้ทำการสำรวจและเก็บสถิติรายละเอียดต่างๆพร้อมทั้งออกแบบในปี พ.ศ.2492-2493 โดยได้ทำการก่อสร้างเขื่อนกันน้ำเค็มปากกระวะขึ้นในปี พ.ศ.2496 และแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2510 การสร้างเขื่อนฯเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านที่ทำนาทำให้พื้นที่ทำนาของชาวบ้านบริเวณริมฝั่งคลองกลุ่มน้ำปากกระวะในเขตตำบลคลองแดน ตำบลท่าบอน ของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา และตำบลรามแก้ว ในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับประโยชน์รวมเป็นพื้นที่ประมาณ 30,000 ไร่

โครงการเขื่อนกันน้ำเค็มปากกระวะมีอาคารประกอบโครงการ คือ ประตูระบายน้ำ ซึ่งประกอบไปด้วยช่องระบายน้ำทั้งหมด 4 ช่อง มีขนาดกว้าง 6 เมตร สูง 4.30 เมตร เป็นบานประตูตรง มีการบังคับเปิด-ปิดด้วยเกียร์มอเตอร์ไฟฟ้า รอกกันคลื่นและหินก่อกำหนดที่คอยป้องกันคลื่นลมที่รุนแรงในฤดูมรสุม การสร้างเขื่อนกันน้ำเค็มปากกระวะเป็นการสร้างปิดกั้นคลองปากกระวะเพื่อทำการเก็บกักไว้ในฤดูแล้งและจะทำการระบายน้ำส่วนที่เกินความต้องการออกสู่อ่าวไทยในฤดูฝน รวมทั้งป้องกันไม่ให้น้ำเค็มจากทะเลอ่าวไทยไหลเข้ามาสู่คลองปากกระวะและลำคลองอื่นๆ

โดยพื้นที่ตั้งของเขื่อนกันน้ำเค็มปากกระวะนั้น มีที่ตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านปากกระวะ หมู่ที่ 1 ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา มีเนื้อที่บริเวณหัวงาน 11-0-98 ไร่ ซึ่งเขื่อนกันน้ำเค็มปากกระวะนั้นตั้งอยู่ห่างจากพื้นที่ของตำบลอุชุประมาณ 50 กิโลเมตรโดยวัดจากเส้นทางถนนสายสทิงพระ-ระโนด(ดังภาพที่ 4.7)

ที่มา : นิตินันท์ แก้วศรี, (สัมภาษณ์เมษายน 2547)

ภาพที่ 4.7 แสดงระยะห่างของพื้นที่ตั้งของตัวเขื่อนกั้นน้ำเค็มป่ากระวะกับพื้นที่ตำบลภูซัด

4.2.2 สภาพการใช้งานในอดีต

เขื่อนกั้นน้ำเต็มปากกระวะเป็นเขื่อนประเภทเก็บกัก ระบายน้ำ และป้องกันการรุกตัวของน้ำเค็ม การสร้างเขื่อนปิดกั้นปากคลองกระวะนั้นที่ผ่านมาทางกรมชลประทานได้อ้างว่าเป็นการกระทำเช่นเดียวกับพฤติกรรมตามธรรมชาติของลำคลองปากกระวะ โดยพฤติกรรมตามธรรมชาติของลำคลองปากกระวะนั้นทางกรมชลประทานได้อ้างว่าในระยะ 8-10 เดือน ของในแต่ละปี ปากคลองกระวะจะมีสันทรายมาปิดกั้นตามธรรมชาติอยู่โดยตลอดอยู่แล้ว(ภายหลังจากลมมรสุมฤดูฝนสิ้นสุดราวๆเดือน มกราคม-ตุลาคม) การสร้างเขื่อนมาปิดกั้นลำคลองกระวะจึงไม่น่าจะมีผลกระทบใดๆเกิดขึ้นเพราะเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับระบบของธรรมชาติ ทางกรมชลประทานได้มีการเปิดใช้งานเขื่อนฯ โดยมีช่องประตูระบายน้ำทั้งหมด 4 ช่องทางด้วยกัน มีการทำการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำให้เป็นไปตามฤดูกาล โดยจะเริ่มเปิดประตูระบายน้ำในช่วงเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีฝนตกหนักทำให้มีปริมาณน้ำที่จะต้องระบายออกจากพื้นที่เป็นจำนวนมาก ส่วนการปิดประตูระบายน้ำนั้นจะทำการปิดในช่วงปลายฤดูฝนซึ่งอยู่ในช่วงเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ของทุกปี แต่ในบางปีก็จะทำการปิดประตูระบายน้ำในเดือน มีนาคม-เมษายน หรือฤดูแล้งนั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงดังกล่าวปริมาณน้ำในทะเลสาบสงขลามีปริมาณที่น้อยส่งผลให้น้ำเค็มจากทะเลอ่าวไทยไหลเข้ามาสู่ทะเลสาบตอนในจึงมีการปิดประตูระบายน้ำ ทั้งนี้เพื่อนำน้ำจัดในคลองไปใช้ประโยชน์กับการทำนาโดยเฉพาะการทำนาปี และนำน้ำไปใช้ประโยชน์กับการเกษตรอื่นๆ

4.2.3 สภาพการใช้งานในปัจจุบัน

ในระยะแรกการใช้งานของเขื่อนฯเป็นโครงการที่เหมาะสม และเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรในการทำนา โดยเฉพาะการทำนาปีและการเกษตรอื่นๆ สามารถควบคุมน้ำใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ แต่ในช่วงระยะเวลาเพียงไม่ถึง 10 ปีหลังจากการสร้างเขื่อน การใช้งานของเขื่อนฯก็เริ่มประสบกับปัญหา ทั้งนี้เนื่องจากการปิดกั้นเขื่อนฯดังกล่าวทำให้สภาพของน้ำในลำคลองกระวะนิ่ง สภาพการไหลของน้ำไม่เหมือนเช่นก่อนมีการสร้างเขื่อนฯ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเอื้ออำนวยต่อการขยายตัวของวัชพืชน้ำ เช่น ผักตบชวา กระจูด และพืชน้ำชนิดต่างๆ ส่งผลให้ปริมาณวัชพืชเจริญเติบโต และขยายตัวไปอย่างรวดเร็วทั่วบริเวณลำคลองกระวะ เมื่อระยะเวลาผ่านไปวัชพืชน้ำเหล่านั้นทับถมกันเป็นจำนวนมากก็ก่อให้เกิดการตื้นเขินของลำคลอง ทำให้ทางหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาระโนด-กระแสสินธุ์ ภายใต้งานดูแลของสำนักชลประทานที่ 16 ต้องทำการขุดลอกและเสียบงบประมาณค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาเป็นจำนวนมากทุกๆปี

“แต่เดิมเมื่อถึงฤดูมรสุมที่ทะเลอ่าวไทยมีคลื่นลมจัดไม่เหมาะแก่การเดินเรือชายฝั่งแต่การขนส่งสินค้ายังมีความจำเป็น เรือชายฝั่งขนาด 70-80 ตัน เช่น เรือทักมิลไพศาลก็จะใช้คลองระวะเดินทางเข้า-ออกทะเลสาบสงขลา เพื่อไปส่งสินค้าที่ตัวจังหวัดสงขลา และกลับตามเส้นทางเดิม ส่วนพ่อค้าแม่ค้าทางปากพนังก็ใช้เส้นทางนี้เอาสินค้าบรรทุกเรือลำใหญ่เดินทางขายของมาออกทะเลสาบ และสินค้าตามหมู่บ้านอำเภอริมทะเลสาบ ชาวประมงจากทะเลสาบก็ใช้เส้นทางนี้เช่น ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองจะใช้เส้นทางนี้โดยมีเรือยนต์ประจำรับ-ส่งคนเป็นช่วงๆ แต่หลังจากมีการสร้างเขื่อนปากกระวะลำคลองได้ตื้นเขินจนเรือยนต์เดินทางไม่ได้ แม้แต่เรือหางยาวก็ยังเดินทางลำบาก คลองที่เคยลึก เคยใหญ่มาก ในปัจจุบันนี้ก็ตื้นเขิน เต็มไปด้วยจอกแหน ผักตบชวา ซึ่งเราสามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า ส่วนของพื้นทะเลสาบที่มองด้วยตาไม่เห็นจะตื้นเขินขนาดไหนก็พอที่จะคาดคิดกันได้ ถ้าพิจารณาดูให้คิดสภาวะสมดุลทางธรรมชาติก่อนปิดปากกระวะแม้ในเวลาชั่วอายุคนยังสังเกตแทบไม่ออกว่าคลองจะตื้นเขินขึ้นเท่าไร แต่เมื่อปิดปากกระวะแล้วเพียงไม่กี่สิบปี คลองขนาดเรือ 70-80 ตัน แล่นไปมาได้กลับตื้นเขิน แม้แต่เรือหางยาวลำเล็กๆยังเดินทางลำบาก สภาพการเสียสมดุลทางธรรมชาติในช่วงเวลาเพียงไม่กี่ปีเทียบกับเวลาที่เป็นไปเองตามธรรมชาติหลายชั่วอายุคนนับว่าสั้นมาก สำหรับผักตบชวาซึ่งแต่ก่อนจะหมดไปตามฤดูกาลเมื่อมีน้ำเค็มไหลเข้ามา จะมีเหลือบ้างก็ตามชอกตามชอยของสาหร่ายน้ำ แต่ในปัจจุบันนี้ได้แพร่เต็มลำคลองไปหมด” (เจ้าหน้าที่โครงการการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้, สัมภาษณ์ตุลาคม 2546)

“การสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ปากกระวะมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันมิให้น้ำเค็มไหลเข้าพื้นที่นา แต่การสร้างเขื่อนส่งผลให้ลำคลองระวะตื้นเขินไปด้วย การทำนาก็ไม่ได้ผลเพราะวางเขื่อนไม่ถูกจุด แก้วไขไม่ถูกจุด แม้ว่าทางราชการจะมีความตั้งใจแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน และในปัจจุบันนี้ลำคลองได้เปลี่ยนไปหมดแล้ว ตื้นเขินจนไม่สามารถใช้งานได้”(นาย หมด หมดอาลี ประธานสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา, สัมภาษณ์ธันวาคม 2546)

จากสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ในช่วงระยะภายหลังเป็นต้นมา ทางหน่วยงานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาระโนด-กระแสสินธุ์ จึงทำการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำไม่ตรงตามระยะเวลาที่เคยทำการเปิด-ปิดตามที่ผ่านมาในอดีต และฤดูกาลที่ควรจะเป็น โดยในปัจจุบันนี้ประตูระบายน้ำดังกล่าวก็ไม่มีมีการเปิดใช้งาน เรียกได้ว่าเป็นการปิดตายประตูระบายน้ำก็ว่าได้ ส่งผลให้ลำคลองระวะเป็นน้ำจืดอย่างถาวร และมีพืชน้ำปกคลุมตัวอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนการใช้ประโยชน์จากเขื่อนฯ ในการทำนาของเกษตรกรบริเวณทุ่งระโนดนั้น ในปัจจุบันชาวนาเองก็ยอมรับว่าการสร้างเขื่อนที่คลองระวะนั้นไม่เอื้อประโยชน์ในการทำนาอีกเหมือนเช่นในอดีตต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบัน

ปริมาณน้ำฝนที่ตกมีปริมาณน้อยลงมากจึงทำให้เมื่อถึงฤดูแล้งปริมาณน้ำในทะเลสาบมีปริมาณที่น้อย ส่งผลให้น้ำทะเลที่ไหลขึ้นมาจากปากทางทะเลสาบตอนล่างรุกตัวเข้ามาถึงทะเลสาบตอนบนและประกอบกับในปัจจุบันในพื้นที่บริเวณคลองระวะมีเกษตรกรที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นจำนวนมากและมีการลักลอบปล่อยน้ำจากนาุ้งลงสู่ลำคลองทำให้น้ำในลำคลองเสีย ชาวนาไม่สามารถนำน้ำในคลองไปใช้ในการทำนาได้เหมือนในอดีตเพราะน้ำเสีย เชื้อนทำให้น้ำในลำคลองขึ้นเงิน และส่งผลให้เป็นการปิดกั้นไม่ให้น้ำเสียจากนาุ้งไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย จะเห็นได้ว่าการทำนาของเกษตรกรจึงได้รับผลกระทบตามไปด้วย ชาวประมงจึงลงความเห็นว่าเชือกกันน้ำเค็มปากระวะนั้นเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงของภาครัฐ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

4.3 ผลกระทบทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมจากเขื่อนกั้นน้ำเค็มปากกระวะ

4.3.3 ช่วง พ.ศ.2520 – 2547(ปัจจุบัน)

แต่เดิมปากกระวะเป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างทะเลอ่าวไทยกับทะเลสาบสงขลาตอนบน ต่อมากรมชลประทานได้ทำการสร้างเขื่อนปิดปากคลองกระวะในปี พ.ศ.2510 ขึ้น เพื่อป้องกันน้ำเค็มเข้าสู่ทะเลสาบตอนบนและทำให้สามารถนำน้ำจืดในทะเลสาบไปใช้ในการทำนาปรังบริเวณทุ่งระโนด แต่ภายหลังจากที่มีมีการปิดปากคลองกระวะไปแล้วเป็นระยะเวลา 10 ปีนั้น การกระทำดังกล่าวเสมือนกับเป็นการตัดเส้นทางการไหลเวียนของระบบน้ำในทะเลสาบสงขลา และเสมือนกับเป็นการตัดเส้นทางของสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง ไข่ของสัตว์น้ำ ฯลฯ เพราะในอดีตโดยธรรมชาติของสัตว์น้ำจะเข้ามาเจริญเติบโตในทะเลสาบ(ดังภาพที่4.8) ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง(ตามคำบอกเล่าของชาวประมงพื้นบ้านตำบลลุงชูด)

“คลองกระวะเป็นทางน้ำที่เชื่อมระหว่างทะเลสาบสงขลา กับทะเลอ่าวไทย และมีบทบาทสำคัญในการถ่ายเทน้ำเค็มเข้ามาในทะเลน้อย และทะเลสาบ น้ำทะเลที่ผ่านเข้ามาทางคลองกระวะนั้นอาจเปรียบเทียบกับได้กับลมปราณของทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ เพราะได้นำเอาตัวอ่อนของพืชพันธุ์ สัตว์น้ำนานาชนิดเข้ามาเติบโต หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตซึ่งอิงอาศัยอยู่กับทะเลสาบ และวงจรน้ำเค็ม-น้ำจืดได้กวาดล้างฟอกชำระวัชพืช ตะกอนโคลนเลน สิ่งปฏิกูลต่างๆ โดยเฉพาะสำหรับน้ำจืด ผักตบชวาซึ่งแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วให้ถูกทำลายไปตามธรรมชาติเมื่อถึงช่วงน้ำเค็มเข้า การปิดปากกระวะที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันได้ทำให้ทะเลน้อย และทะเลสาบตอนบนมีสภาพเป็นน้ำจืดตลอดปี ส่งผลให้พืชพันธุ์เปลี่ยนแปลงและวัชพืชขึ้นหนาแน่นเพราะไม่มีน้ำกร่อยเข้ามาทำลาย”(เจมานันตะ,2543 : 269-270)

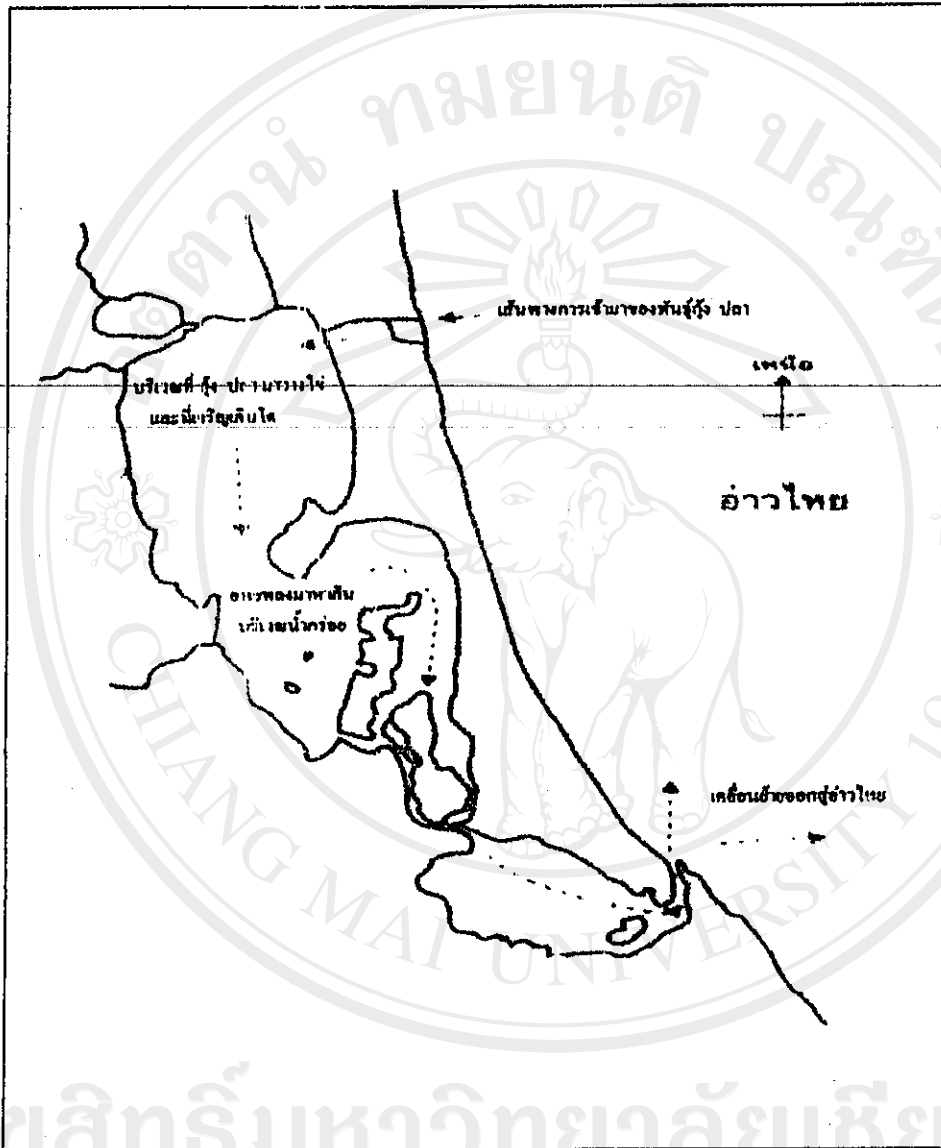
สภาพน้ำที่เป็นน้ำจืดอย่างถาวรซึ่งเกิดจากการปิดกั้นเส้นทางไม่ให้น้ำเค็มเข้ามาผสมกับน้ำจืดในทะเลสาบทำให้เกิดวัชพืช เช่น ผักตบชวา วัชพืชน้ำต่างๆ และยังก่อให้เกิดการตื้นเขินของทะเลสาบรวดเร็วยิ่งขึ้นเพราะกระแสไม่สามารรถไหลเวียนได้ ทำให้เกิดการทับถมของตะกอนเป็นจำนวนมาก

All rights reserved

“แต่ก่อนทะเลมันเตียน พื้นทะเลकिनเกือบแข็ง บางแห่งไม่มีโคลนตม พอปิดปากกระวะทะเลเริ่มรุกรขึ้น เพราะว่าน้ำกร่อย น้ำเค็มไม่ได้เข้า พืชน้ำเลยมีมาก ไม่มีน้ำเค็มมาทำลาย แล้วทะเลสาบนี้รับน้ำมาจากคลองต่างๆที่ไหลมาจากเขาบรรทัด เวลาตะกอนลงจากข้างบนมันก็ติดพืช น้ำ เช่น จูดหนู ผักตบชวา มาติดอยู่อย่างนั้นไม่ไปไหน เคี้ยวนี้ทะเลสาบดิน มีโคลนมาก ตะกอนสะสมลงๆอยู่ทุกปี”(นาย ผ่อง เชนครินทร์, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

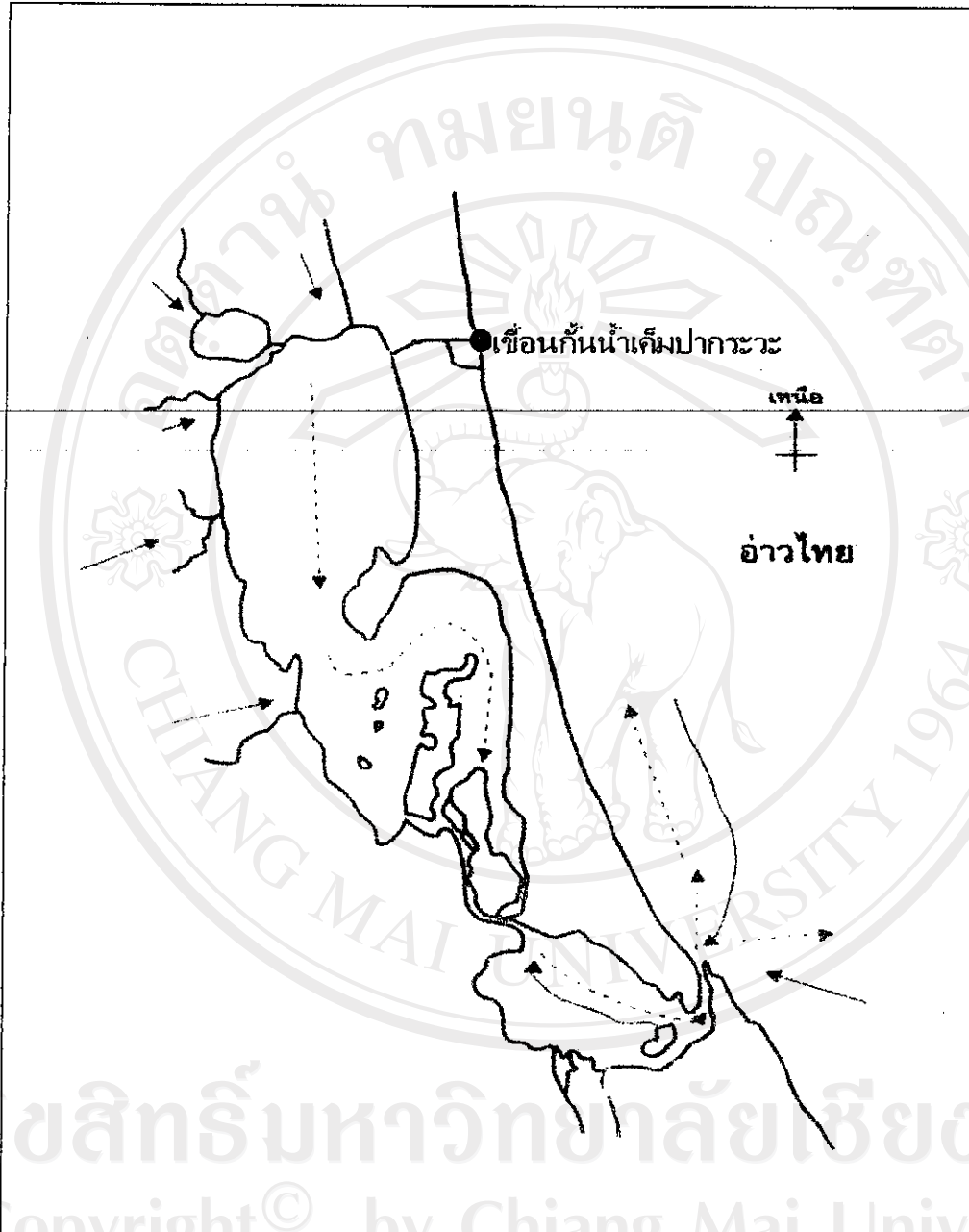

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved

ที่มา : นิตยสาร แก้วศรี, (สัมภาษณ์เมษายน 2547)

ภาพที่ 4.8 แสดงการเข้ามาและการเคลื่อนย้ายของสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาในอดีต

ที่มา : เจ้าหน้าที่โครงการการจัดการทรัพยากรน้ำฝ่งภาคใต้, (สัมภาษณ์ตุลาคม 2546)

ภาพที่ 4.9 แสดงเส้นทางการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบในปัจจุบัน

ในอดีตนั้นทะเลสาบสงขลาเป็นทะเลสาบที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์น้ำนานาชนิด ซึ่งเป็นเสมือนอุ้งน้ำที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตรอบทะเลสาบมายาวนานหลายชั่วอายุคน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใดๆที่เกิดขึ้นกับทะเลสาบก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อชุมชนรอบๆทะเลสาบตามไปด้วย โดยเฉพาะชาวประมงพื้นบ้าน เพราะการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และสัตว์น้ำที่มีอยู่ในทะเลสาบ หากปีใดสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ชุมชนก็เข้มแข็งและสงบสุข แต่หากปีใดสัตว์น้ำขาดแคลนก็จะเกิดความทุกข์ยากตามมาด้วยเช่นกัน ในรอบหลายปีที่ผ่านมา ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาตกลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งโดยธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเต็มป่ากระวะหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า“การปิดป่ากระวะ”นับเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อสถานะเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมต่อชาวประมงพื้นบ้านในตำบลคูุด และพื้นที่รอบๆทะเลสาบเป็นอย่างมาก ซึ่งการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเต็มที่ป่ากระวะนั้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบ และปิดกั้นเส้นทางน้ำเข้ามาอาศัย วางไข่ของสัตว์น้ำ จึงทำให้ส่งผลกระทบตามมาเป็นลูกโซ่เพราะเมื่อน้ำเปลี่ยน ทำให้สัตว์น้ำเปลี่ยน พืชพันธุ์เปลี่ยน คนเปลี่ยน ชุมชนเปลี่ยน สังคมเปลี่ยนตามไปด้วย

4.3.3.1 ทรัพยากรสัตว์น้ำ

ช่วงนี้ทรัพยากรสัตว์น้ำอยู่ในสภาวะวิกฤตก็ว่าได้ เนื่องจากภายหลังจากการสร้างเขื่อนปิดป่ากระวะจำนวนสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาได้ลดลงอย่างรวดเร็ว(ดังตารางที่4.2) จากผลการสำรวจของสถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งแห่งชาติในปี พ.ศ.2524-2527 พบว่า ในทะเลสาบสงขลาเหลือปลาอยู่ประมาณเพียง 327 ชนิด นอกจากนี้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นักวิชาการ ชาวประมง และผู้ค้าสัตว์น้ำ ต่างก็ระบุตรงกันถึงการลดลงของสัตว์น้ำในเขตทะเลน้อย และทะเลหลวง เมื่อเปรียบเทียบกับผลการจับในอดีต ปริมาณการจับสัตว์น้ำบางชนิดต่อหน่วยเวลามีแนวโน้มลดลง เช่น จากการใช้แหจับกุ้งก้ามกรามในทะเลสาบสงขลาตอนบน(ทะเลหลวง)พบว่า ในปี พ.ศ.2513 ชาวประมงสามารถจับกุ้งก้ามกรามได้ 425 กรัม/ชั่วโมง แต่กลับลดลงเหลือเพียง 153 กรัม/ชั่วโมง ในปี พ.ศ.2516 อีกทั้งกุ้งที่จับได้ก็มีขนาดเล็กลงมากด้วย(วิเศษ ชมเดช และสิริ ทυχวีนาศ,2528 : 13 อ้างในใน เฉลิมศรี อรรถนกุล,2538 : 1) ชาวบ้านมักจะบอกว่า

“ผลของการสร้างเขื่อนปิดป่ากระวะเป็นการทำลายระบบการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบสงขลา”(ดังภาพที่ 4.9)

“ไม่มีกุ้งเพราะสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ” นาย เจม ชอบหวาน เล่าให้ฟังว่า “กุ้งปลาที่นี้พอหาได้ แต่น้อย สมัยก่อนออกไปนี่กุ้งหัวมันต้องได้คนละ 20-30 กิโลกรัม บางคนได้ถึง 50 กิโลกรัม เดียวนี้ไม่มีเพราะมีการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ ตัดทางเดินของกุ้งปลาจากอ่าวไทย เริ่มมีปีที่แล้วที่เริ่มมีขึ้นมาบ้าง เดือนสิบเอ็ดอาจได้บ้าง ตอนนี้ได้ปลาประมาณวันละ 10-15 กิโลกรัม ปลาหัวอ่อน กิโลกรัมละ 10 บาท ส่วนที่ตอนกลางทะเลสาบยังพอมีปลาสองน้ำอยู่บ้าง ถ้าจะแก้ปัญหาทะเลสาบต้องแก้ด้วยการเปิดปากกระวะให้กุ้งปลาเข้ามาได้ตามธรรมชาติ”

ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาไม่มีปลาที่สูญพันธุ์ไปจากทะเลสาบแล้ว ได้แก่ ปลาพรหม ปลาตุ้ม ปลาผักพร้าว ปลาควาย ปลาเหียบ ปลาโคบมัน ปลาทวาย เป็นต้น ส่วนกุ้งชนิดต่างๆพอยังมีบ้างแต่ลดน้อยลง และการปิดปากกระวะยังส่งผลกระทบต่อในภายหลังที่ทำให้ทะเลสาบตื้นเขินและสภาพน้ำในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไป

“สมัยก่อนของกินเต็มไปหมด อยู่สบายลูกเอ๊ยสมบูรณ์ทุกอย่าง กุ้ง ปู ปลา เมื่อก่อนปลามาก ปลาตุ้ม ปลาพรหม มันมาร้องให้กินถึงข้างบ้าน เสียงอืดอืด อืดอืด เอารือออกไปมันมาร้องตามได้เรือ มันมีเยอะ เดียวนี้หมดไปเลย ปลาตุ้มมันอระอระลูก ยอดสุดของทะเลสาบต้องที่ทะเลน้อยที่อื่นสู้ไม่ได้ ปลาที่ทะเลน้อยกินดีเพราะอาหารสมบูรณ์ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีเลย ปลาตุ้ม ปลาพรหม สูญหมด ของแพงทุกสิ่ง คับใจ เอ็นดู สงสารลูกหลานนัก”(นาง สุ่น เคชนกรินทร์, สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

ชาวประมงได้ร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ ได้ผลสรุปว่าการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ก่อนสร้างเขื่อนปิดปากกระวะมีจำนวนมากทุกปี แต่หลังจากมีเขื่อนฯ ไม่นาน จำนวนสัตว์น้ำกลับลดลงอย่างรวดเร็ว
2. ปริมาณสัตว์น้ำเต็มในทะเลสาบตอนในลดลงก่อน ต่อมาสัตว์น้ำกร่อยก็ค่อยๆลดลงตามมา
3. ในช่วงระยะเวลา 5 ปี หลังจากสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ ชาวประมงจับสัตว์น้ำได้จำนวนไม่แตกต่างกันมากนักและจับได้จำนวนน้อยลง ชาวประมงลดจำนวนลงเนื่องจากบางรายต้องเลิกประกอบอาชีพ แต่ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้ก็ไม่ได้เพิ่มขึ้น

4. แม้ว่ากรมประมงจะกวัดขันและควบคุมการจับสัตว์น้ำมากขึ้น มีการอนุรักษ์สัตว์น้ำมากขึ้น แต่จำนวนสัตว์น้ำก็ยังลดลงเรื่อยๆบางชนิดต้องสูญพันธุ์ไป เช่น ปลาลำพัน ปลาทู่ม ปลาพรหม เป็นต้น

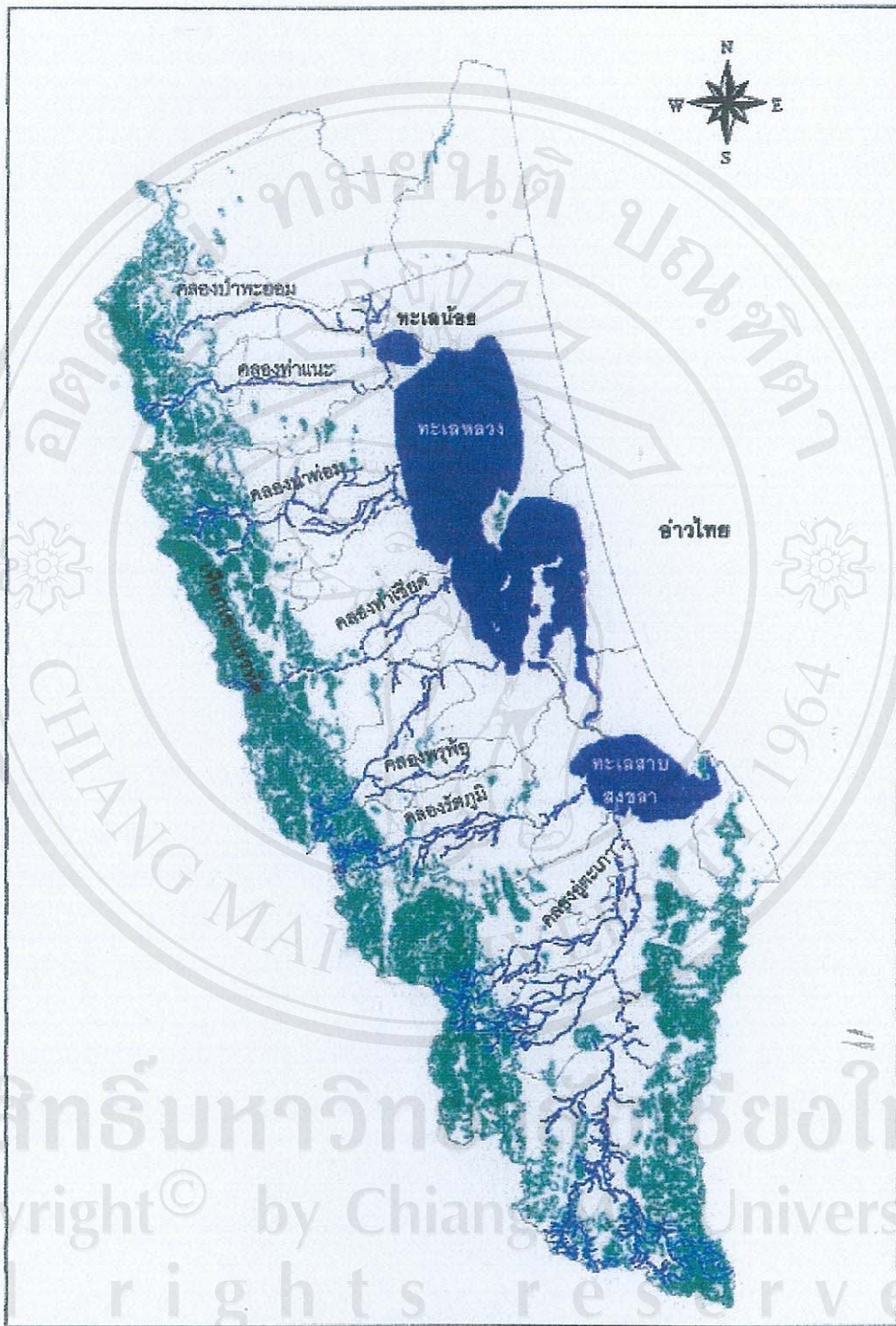
ตารางที่4.2 แสดงปริมาณสัตว์น้ำจากทะเลสาบสงขลาที่ขึ้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

ปี	ปริมาณ,เมตริกตัน		
	2520	2525	2530
เดือน			
มกราคม	39.28	12.05	9.45
กุมภาพันธ์	20.67	19.40	12.19
มีนาคม	23.06	29.31	9.30
เมษายน	22.53	34.91	14.01
พฤษภาคม	21.26	23.53	14.38
มิถุนายน	21.82	19.55	13.45
กรกฎาคม	15.34	14.79	10.13
สิงหาคม	16.60	15.38	13.17
กันยายน	21.74	22.70	11.41
ตุลาคม	32.58	24.72	18.46
พฤศจิกายน	80.97	71.82	24.80
ธันวาคม	58.10	9.70	18.01
รวม	373.95	297.86	173.76
เฉลี่ย	31.16	24.82	14.48

ที่มา : สำนักงานประมงจังหวัดสงขลา,2535

นอกจาก“การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ”จะทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดจำนวนลงไปแล้วยังส่งผลทำให้ทะเลสาบมีความตื้นเขินรวดเร็วยิ่งขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะแต่เดิมจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา(ดังภาพที่ 4.10)เอื้ออำนวยต่อการตื้นเขินอยู่แล้ว เมื่อมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ปากกระวะขึ้น ทำให้การไหลเวียนของน้ำเปลี่ยนแปลงไป(ดังภาพที่4.9) ทำให้น้ำบริเวณทะเลสาบตอนบนไหลช้าลง และบางตอนหยุดนิ่ง จึงทำให้ตะกอนดินที่ถูกชะล้างจากพื้นที่ต่างๆ รอบทะเลสาบลงมาสู่ทะเลสาบตกตะกอน และสะสมอยู่เป็นจำนวนมาก ปัญหาที่เกิดขึ้นอีกประการหนึ่งก็คือปัญหาวัชพืช เพราะแต่เดิมในช่วงฤดูน้ำหลากลงทะเลสาบน้ำก็จะไหลลงสู่คลองต่างๆผ่านทางปากคลองกระวะออกไปอย่างรวดเร็ว พืชน้ำต่างๆที่อยู่บริเวณทะเลสาบบางช่วงก็จะถูกน้ำไหลพัดพาออกสู่อ่าวไทยซึ่งเป็นทะเลน้ำเค็ม ทำให้เกิดการย่อยสลายไปเองตามธรรมชาติ ทะเลสาบและลำคลองก็จะเตียนโล่งไปอีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้ว่าพืชน้ำต่างๆจะเหลืออยู่บ้างแต่ในช่วงที่น้ำเค็มไหลเข้าสู่ทะเลสาบ ผักตบและพืชน้ำอื่นๆก็จะเน่าเปื่อยอีกครั้ง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากสิ่งต่างๆที่เน่าเปื่อยก็จะถูกพัดพาออกไป เมื่อปากกระวะถูกปิดพืชน้ำต่างๆก็ขึ้นหนาแน่นตามลำคลอง และที่ต่างๆของทะเลสาบ(เนื่องจากน้ำมีความเค็มน้อยลง และบางพื้นที่ก็เป็นน้ำจืดอย่างถาวร) และบางส่วนของน้ำเน่าเปื่อยก็จะตกตะกอนลงสู่ก้นทะเลสาบ โดยการตื้นเขินเกิดมากในช่วงทะเลสาบตอนกลางได้แก่ ในทะเลน้อย กลองระโนด ฤๅษ โดยเฉพาะบริเวณหน้าหมู่ 2 – 8 ซึ่งมีการตื้นเขินอย่างรวดเร็วและต้องเสียงบประมาณในการขุดลอกปีหนึ่งๆเป็นจำนวนมาก สาเหตุอีกประการหนึ่งที่เป็นผลพวงมาจากการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะก็คือ

“สภาพความตื้นของทะเลสาบทำให้น้ำร้อนไม่เหมาะกับการวางไข่และอยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เพราะสัตว์น้ำบางชนิดจะไม่อาศัยอยู่ในน้ำที่ตื้น”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี,สัมภาษณ์เมษายน 2547)

ที่มา : นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ, (2545: 8)

ภาพที่ 4.10 สภาพทางภูมิศาสตร์ของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ในบางปีทำให้เกิดมีปลาตายเป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการสำรวจของสำนักงานประมงจังหวัดสงขลาพบว่า

บริเวณที่มีสัตว์น้ำตายในช่วงปี 2540-2544 และในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมาพบว่าสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกปลาตายอยู่เสมอๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เดือนตุลาคม 2540 มีสัตว์น้ำตายในทะเลหลวงเป็นบริเวณกว้างตั้งแต่เกาะใหญ่ไปจนถึงคลองตะเคียน
2. เดือนเมษายน 2543 มีสัตว์น้ำตายในทะเลหลวงบริเวณหมู่ที่ 2, 3 ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา
3. เดือนตุลาคม 2543 มีสัตว์น้ำตายในทะเลสาบตอนกลางบริเวณหมู่ที่ 1, 2 ตำบลภูซุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
4. เดือนพฤษภาคม 2544 มีสัตว์น้ำตายบริเวณรอยต่อระหว่างทะเลหลวงกับทะเลสาบตอนกลาง
5. เดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2544 มีสัตว์น้ำตายบริเวณทิศตะวันตกของเกาะยอ ซึ่งอยู่บริเวณทะเลสาบตอนนอก ชนิดของสัตว์น้ำที่ตาย สัตว์น้ำที่ตายทุกครั้งเป็นปลาทั้งหมด มีเพียงครั้งเดียวที่มีสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ คือ พวกกั้งตกแต่นรวมอยู่ด้วยคือ การตายของสัตว์น้ำเมื่อเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน 2544 ที่ผ่านมา สำหรับปลาที่ตายนั้นพบว่า ส่วนใหญ่เป็นปลาค้นน้ำจืดหรือที่รู้จักกันในบริเวณทะเลสาบสงขลาว่า“ปลาหัวโมง”หรือ“ปลาหัวอ่อน” นอกจากนั้นยังมีปลาชนิดอื่นๆอีก เช่น ปลาคูกทะเล ปลาแขยง ปลาสวย และปลาทองเที้ยว(ปลานูชนิดหนึ่ง) เป็นต้น ลักษณะของสัตว์น้ำที่ตาย จากคำบอกเล่าของชาวประมงที่พบเห็นสัตว์น้ำตายนั้นพบว่า ก่อนตายปลาบางตัวจะว่ายขึ้นสู่วิวน้ำ และจากการตรวจสอบปลาที่ตายไม่พบบาดแผลใดๆเลย

จากการสันนิษฐานของนักวิชาการประมงพบว่า สาเหตุที่น่าจะเป็นการตายของสัตว์น้ำนั้น น่าจะเกิดมาจากในระยะหลังเกิดภาวะแห้งแล้งปริมาณฝนตกน้อย ประกอบกับกระแสน้ำตื้นบนของทะเลสาบหนึ่งไม่มีการไหลเวียนของน้ำเหมือนในอดีต จึงทำให้เมื่อถึงหน้าแล้งปริมาณน้ำตื้นบนของทะเลสาบมีน้อยทำให้เกิดการรุกตัวของน้ำเค็มจากช่องทางทะเลสาบสงขลาตอนล่างเข้ามาถึงพื้นที่ทะเลสาบตอนกลางหรือที่เรียกว่าทะเลหลวงทำให้ปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำจืด และน้ำกร่อยปรับสภาพไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของน้ำทำให้เกิดปลาตายเป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้นแล้วการรुकตัวของน้ำเค็มที่เข้ามายังทะเลสาบตอนกลางยังได้นำเอาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม และน้ำเสียจากชุมชน ที่อยู่บริเวณทะเลสาบตอนล่างเข้ามาด้วย

“ถ้า น้ำเสียจากหาดใหญ่ลงมา เราจะได้กุ้ง ปลา มากในคืนแรก อย่างเคยได้คืนละ 2-3 กิโลกรัม พอมีน้ำเสียมาจะต้องได้คืนละ 4-5 กิโลกรัม เพราะก่อนตายมันจะวิ่งหนี แล้วจากนั้นกุ้ง ปลา จะหายไปประมาณ 1 เดือน”(นาย จวบ ทองมา, สัมภาษณ์ กุมภาพันธ์ 2547)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ตารางที่ 4.3 โรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสงขลาที่ระบายน้ำเสียลงสู่ทะเลสาบสงขลา

ลำดับ ที่	ประกอบกิจการ	ชื่อโรงงาน/เจ้าของ	ที่ตั้ง	ปริมาณ น้ำเสีย ม. ³ /วัน
1	ห้องเย็น	บ.ไทยอินเตอร์เนชั่นแนลซีฟู้ด จำกัด	อ.เมือง	80
2	ห้องเย็น	บ.ณรงค์ซีฟู้ด จำกัด	อ.หาดใหญ่	700
3	ห้องเย็น	บ.ห้องเย็นโชติวัฒน์หาคใหญ่ จำกัด	อ.หาดใหญ่	800
4	ห้องเย็น	บ.ห้องเย็นคอมเพล็กซ์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	30
5	ห้องเย็น	บ.ทักษิณสมุทร จำกัด	อ.หาดใหญ่	200
6	ห้องเย็น	บ.วงศ์สวัสดิ์ผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ จำกัด	อ.หาดใหญ่	200
7	ผลิตอาหารทะเลเยือกแข็ง	บ.คิงฟิชเชอร์ โยคคิง จำกัด	อ.เมือง	300
8	ผลิตอาหารทะเลบรรจุกระป๋อง	บ.สงขลาแคนนิ่ง จำกัด	อ.เมือง	800
9	ผลิตอาหารทะเลบรรจุกระป๋อง	บ.รอยแลตแคนนิ่ง จำกัด	อ.หาดใหญ่	600
10	ผลิตอาหารทะเลบรรจุกระป๋อง	บ.ทรอปิคอลแคนนิ่ง(ประเทศไทย)จำกัด	อ.หาดใหญ่	800
11	ผลิตอาหารทะเลแช่แข็งและบรรจุกระป๋อง	บ.โชติวัฒน์อุตสาหกรรมการผลิต จำกัด	อ.หาดใหญ่	1,200
12	ผลิตกุ้งแห้ง	บ.เขาคีไชแอมซีฟู้ด จำกัด	อ.เมือง	50
13	ผลิตอาหารสัตว์	บ.เจริญโภคภัณฑ์อาหารสัตว์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	20
14	ทำน้ำอัดลม	บ.หาดทิพย์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	910
15	ผลิตยางแท่ง พี.ที.อาร์ 20 แอล	บ.ยางไทยปักษ์ใต้ จำกัด	อ.หาดใหญ่	1,500
16	ผลิตยางแท่ง พี.ที.อาร์ 20 แอล	บ.เด็กเกย์พีทีอาร์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	2,000
17	ผลิตยางแท่ง พี.ที.อาร์ 20 แอล	บ.ไทยเทครับเบอร์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด	อ.รัตภูมิ	1,300
18	รมควันยางพารา	บ.เหมืองยางสินไทย จำกัด	อ.หาดใหญ่	100
19	รมควันยางพารา	บ.ทรัพย์มี(ประเทศไทย) จำกัด	อ.หาดใหญ่	150
20	รมควันยางพารา	หจก.รวมสินคสองแฉะ	อ.สะเตา	50
21	รมควันยางพารา	หจก.เอกพลคสองแฉะ	อ.สะเตา	40
22	รมควันยางพารา	บ.สุพัฒน์นาการยางพารา จำกัด	อ.สะเตา	60
23	รมควันยางพารา	บ.ถาวรอุตสาหกรรมยางพารา จำกัด	อ.สะเตา	2,140
24	รมควันยางพารา	หจก.นำสินคสองแฉะ	อ.สะเตา	30
25	รมควันยางพารา	หจก.สหสินคสองแฉะ	อ.สะเตา	30
26	รมควันยางพารา	บ.คาร์กิลล์ จำกัด	กิ่ง อ.นาหม่อม	160
27	รมควันยางพารา	บ.แทคแคมอุตสาหกรรม จำกัด	อ.รัตภูมิ	150
28	รมควันยางพารา	บ.ศรีตรังแอ่ง โกรอินดิสตรี จำกัด	อ.สะเตา	250

ตาราง4.3 (ต่อ)

ลำดับ ที่	ประกอบกิจการ	ชื่อโรงงาน/เจ้าของ	ที่ตั้ง	ปริมาณ น้ำเสีย ม. ³ /วัน
29	ทำน้ำยางข้น	บ.เนเชอร์ฟาร์มตาเท็กซ์ อินดัสตรี จำกัด	กิ่ง อ.บางกล้า	200
30	ทำน้ำยางข้น	บ.ไรซาพรลนเท็กซ์ จำกัด	กิ่ง อ.บางกล้า	400
31	ทำน้ำยางข้น	บ.พาราเท็กซ์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	220
32	ทำน้ำยางข้น	บ.ทรีพีมีตาเท็กซ์ จำกัด	อ.สะเตา	120
33	ทำน้ำยางข้น	บ.สะเตาอุตสาหกรรมยางพารา จำกัด	อ.สะเตา	250
34	ผลิตถุงมือยาง	บ.ไฮแอนด์โปรดักส์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	60
35	ผลิตถุงมือยาง	บ.เอพีริบเบอร์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	30
36	สกัดและทำน้ำมันปาล์ม	บ.เร็กซ์ออยส์ จำกัด	อ.หาดใหญ่	80

ที่มา : สำนักงานอุตสาหกรรมสงขลา,2536

4.3.3.2 การประกอบอาชีพ

การทำประมงในตำบลกุยบุรีถือว่าเป็นอาชีพที่ได้มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะในอดีตการอพยพของประชาชนเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณรอบๆทะเลสาบสงขลานั้นมีจุดประสงค์หลักก็เพื่อเข้ามาประกอบอาชีพประมง และแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ลักต้วน้ำ ป่าชายเลน เป็นต้น จึงทำให้ได้มีการสืบทอดอาชีพการทำประมงพื้นบ้านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันในพื้นที่ตำบลกุยบุรี มีเรือประมงที่เป็นเรือยนต์จำนวน 800 ลำ และที่เป็นเรือต่อหรือเรือแจวอีกจำนวน 8 ลำ โดยการทำประมงของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับชนิดและฤดูกาลของสัตว์น้ำโดยสามารถหมุนเวียนทำได้ตลอดปี เครื่องมือที่ใช้อยู่เป็นหลักก็ คือ อวนลอย แห ไชนั้ง โพงพาง บาม ข่ายจับกุ้ง ข่ายจับปลา อวนรุน ไชปลา ไชกุ้ง เป็นต้น ส่วนเบ็ดราว ไชเล็ก และ ไชขอม จะใช้เฉพาะกับบางคนเท่านั้น สัตว์น้ำส่วนใหญ่ยังเป็นกุ้งแชบ๊วย กุ้งก้ามกราม ปลากระบอก ปลากดทะเล และปลาน้ำจืดในบางช่วง เป็นต้น ชาวประมงบางกลุ่มทำการประมงบางช่วงสลับกับการออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชน การทำนา สวน เลี้ยงกระชูด เลี้ยงสัตว์ การทำไร่นาสวนผสม

การออกทำการประมงส่วนใหญ่ก็จะออกตั้งแต่เวลาช่วงบ่าย คือ 14.00 น. ถึง 16.00 น. จะออกลอบล่าทำประมงอยู่ตลอดทั้งคืนและจะกลับเข้าฝั่งมาอีกที่เมื่อเวลา 07.00 น. ถึง 08.00 น. ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายที่ออกไปทำประมงส่วนผู้หญิงจะออกไปบ้างก็มีส่วนน้อย ส่วนใหญ่จะคอยดูแลบ้านและลูกๆ

การประกอบอาชีพประมงของชุมชนในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากช่วง พ.ศ.2500-2519 เป็นอย่างมากเพราะจำนวนสัตว์น้ำในทะเลสาบที่ลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด ประกอบกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบนิเวศของทะเลสาบได้เสื่อมโทรมลงไปมาก ชาวประมงลงความเห็นว่า การ "ปิดป่ากระวะ" เปรียบเสมือนกับการตัดเส้นทางของสัตว์น้ำวัยอ่อน เช่น กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง ปลาชนิดต่างๆ ซึ่งโดยธรรมชาติสัตว์น้ำจะเข้ามาเจริญเติบโตในทะเลสาบตอนบนส่งผลให้มีปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลงไป การลดลงของชนิดและปริมาณพันธุ์สัตว์น้ำส่งผลให้เกิดผลกระทบต่ออาชีพการทำประมงของชุมชนชาวประมงในตำบลกุยบุรี

“การทำประมงในอดีตไม่ลำบากเช่นในปัจจุบันเพราะในทะเลสาบอุดมสมบูรณ์ไปด้วย กุ้ง ปลา นานาชนิดสลับเปลี่ยนกันไปตามฤดูกาล สามารถจับได้เป็นลำๆเรือ โดยสัตว์น้ำที่สำคัญได้แก่ กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวมัน กุ้งหัวแข็ง ปลาตลับ ปลาโคบ เป็นต้น”(นาย ประพันธ์ คำจวนจร, สัมภาษณ์ ธันวาคม 2546)

เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

การสร้างเขื่อนกั้นน้ำเต็มทีป่ากระวะเป็นการตัดเส้นทางน้ำเข้ามายัง และวางไข่ของ สัตว์น้ำ อีกทั้งยังทำให้การไหลเวียนของน้ำ ระบบนิเวศ ในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ส่งผลให้ปริมาณของสัตว์น้ำลดลงไปเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวประมงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง เครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงเพื่อที่จะทำให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ประกอบกับในช่วงนี้ ชาวประมงในตำบลอุบลได้นำเอาเครื่องมือประมงที่ทันสมัยประเภทอวนสำเร็จรูปเข้ามาทำการ ประมงซึ่งทำจากเส้นเชือกประเภทอวนเอ็นหรือไนลอน มีการเพิ่มขนาดตาอวนหลายๆขนาดให้ ชาวประมงเลือกใช้ได้มากขึ้น ได้แก่ ขนาดตาอวน 9-10 เซนติเมตร ขนาด 6.5 เซนติเมตร ขนาด 6 เซนติเมตร ขนาด 5 เซนติเมตร ขนาด 4.5 เซนติเมตร ขนาด 3 เซนติเมตร ขนาด 2.8 เซนติเมตร และขนาด 0.5 เซนติเมตร เป็นต้น

“ปัจจุบันนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อน ปลาที่จับได้มีขนาดเล็กลง ปลาใหญ่หายากมาก หากเราไม่ ใช้เครื่องมือที่มีตาขนาดเล็กลงเราก็จะจับปลาไม่ได้ เมื่อจับปลาไม่ได้เราจะเอาเงินที่ไหนมาใช้จ่าย ในครอบครัว”

ประสิทธิภาพของอวนสำเร็จรูปจะดีกว่าอวนในช่วงก่อนหน้านี้นี้มาก แต่ผลผลิตสัตว์น้ำก็ ไม่ได้สูงขึ้นเพราะประชากรของสัตว์น้ำมีปริมาณลดลง ชาวประมงพยายามต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยการเพิ่มอัตราการลงแรงในการจับสัตว์น้ำให้มากขึ้น มีการเพิ่มเครื่องมือประมงมากกว่าเดิม บางครัวเรือนซึ่งเดิมมีการใช้เครื่องมือกัก(ข่าย)ทำการประมงประมาณ 100-200 หมอน(1 หมอน เท่ากับ 40 เมตร) ได้มีการเพิ่มจำนวนกักเป็นประมาณ 400-500 หมอน เพื่อต้องการให้จับสัตว์น้ำได้ เป็นจำนวนมาก มีการเปลี่ยนแปลงใช้วัสดุเครื่องมือที่ทันสมัยขึ้น มีการใช้ยาเบื่อ คือ “สาร ไชยาไนด์” แทนสาร “โลดีน” เพราะสะดวกหาซื้อได้ง่าย และมีการใช้กระแสไฟฟ้าจากแบตเตอรี่ทำ การประมงแทนเครื่องปั่นไฟ มีการลักลอบทำประมงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำที่ชาวบ้านและ หน่วยงานราชการประกาศไว้เพิ่มสูงขึ้น ถึงแม้ว่าจะมีการประกาศห้ามทำการประมงด้วยเครื่องมือที่ ผิดกฎหมาย แต่ก็ยังมีชาวประมงบางรายลักลอบทำประมงด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมายอยู่ เช่น การ ลักลอบทำประมงโดยใช้กระแสไฟฟ้า และการใช้สารเบื่อเมา แม้ว่าเจ้าหน้าที่ประมงและ ตำรวจจะพยายามจับกุมผู้ที่กระทำผิดมาลงโทษแต่ผู้ที่กระทำผิดก็พยายามหาวิธีหลบหลีกจนทำให้ เจ้าหน้าที่ไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันเอาผิดได้ เช่น การใช้สารเบื่อเมาชาวประมงที่กระทำผิด จะไม่พกพาตัวสารสารเบื่อเมาไปด้วย แต่จะมีวิธีโดยการแช่ผ้าขาวม้าหรือผ้าอาบน้ำในสารเบื่อเมา จากที่บ้าน จากนั้นเมื่อต้องการจะจับปลาชาวประมงก็จะนำผ้าอาบนำนั่นลงไปแช่สู่แหล่งน้ำใน

ทะเลสาบบริเวณที่ต้องการจับปลาฤทธิ์ของยาที่จะทำให้สัตว์น้ำตาย หากชาวประมงผู้นั้นถูกจับกุมตัวเจ้าหน้าที่ก็จะไม่พบตัวสารที่ใช้ในการเบื่อเมา เมื่อส่งเรื่องฟ้องศาลชาวประมงที่กระทำผิดก็จะหลุดพ้นจากความผิดเกือบทุกรายไป

ในปัจจุบันนี้เครื่องมือประมงพื้นบ้านหลายๆชนิดค่อยสูญหายไปจากการทำประมงพื้นบ้านของชาวบ้านในตำบลลู่ซุด ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านนิยมใช้เครื่องมือสมัยใหม่มากกว่าเพราะเครื่องมือพื้นบ้าน เช่น กระบอกไม้ไผ่(ใช้จับปลาดุก) ไม้ระระ อวนรุนใช้คนรุน(แนด) ฯลฯ นั้นต้องใช้ระยะเวลา และต้องใช้ความรู้ความชำนาญในการจับสัตว์น้ำมากกว่าเครื่องมือสมัยใหม่ในปัจจุบัน เช่น อวน ชั่ง ไช้ ไซ้ ไซ้ ฯลฯ อีกทั้งจำนวนสัตว์น้ำต่างๆที่พบก็มีน้อยลง เช่น การใช้กระบอกไม้ไผ่จับปลาดุกทะเลนั้น จากการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนของความเค็มของน้ำในทะเลสาบที่ในแต่ละปีมีความแตกต่างกัน บางปีถ้าฝนตกเยอะความเค็มของน้ำก็จะน้อย บางปีถ้าหากฝนตกน้อยเมื่อถึงหน้าแล้งน้ำในทะเลสาบตอนบนจะมีน้อย ประกอบกับการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะทำให้น้ำในทะเลสาบตอนบนนิ่ง จึงทำให้น้ำเค็มจากตอนล่างทะเลสาบไหลหรือรุกตัวเข้ามายังทะเลหลวงและบางช่วงในตอนบนทะเลสาบ จนทำให้ปลาชนิดต่างๆต้องอพยพหนีน้ำเค็มขึ้นไปอาศัยยังตอนบนของทะเลสาบ และบางชนิดต้องตายไป รวมทั้งปลาดุกทะเลด้วย จึงทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการจับบางปีก็สามารถจับปลาได้เยอะมาก แต่บางปีชาวบ้านจับปลาไม่ได้เลยก็มีเช่นกัน

นอกจากนั้นแล้วเครื่องมือจับสัตว์น้ำในปัจจุบันยังเป็นเครื่องมือที่ทำลายล้างมุ่งเน้นผลผลิตจากการจับอย่างเดียวไม่มีการคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำเลยแม้แต่น้อย

“ซึ่งปัจจุบันขนาดของคาง่ายของเครื่องมือจับสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ได้เปลี่ยนจากคาง่ายยาวเส้นโตที่ถักด้วยมือขนาดก้านจาก มาเป็นการทอด้วยเครื่องจักรโดยใช้ในลอนขนาดของคาง่ายเล็กลงเรื่อยๆ พอแหยไม้ขีดไฟลงไปได้เท่านั้น”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี,สัมภาษณ์ธันวาคม 2546)

ตารางที่ 4.4 แสดงเครื่องมือและฤดูกาลทำการประมงของชาวประมงในตำบลอุตุในปัจจุบัน

เครื่องมือที่ใช้	ฤดูกาลใช้เครื่องมือ(เดือน)												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
อวนขนาดตาอวนขนาดต่างๆ													
อวนลอมจับ													
อวนลอยกุ้ง													
ลอบปลาซีตัง													
ไซนอน													
เบ็ด													
ซั้ง													
ไซนั้ง													
แห													
ไซกุ้งนา													

นอกจากนี้ปัจจุบันในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ยังมีเครื่องมือที่ผิดกฎหมายลักลอบจับสัตว์น้ำอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น อวนรุน อวนล้อมใหญ่ ซึ่งมีขนาดยาวถึง 1,500 เมตร และมีเครื่องมืออีกประเภทหนึ่งที่อยู่กับที่ คือ ลอบยื่น ที่ได้วางไว้อย่างหนาแน่นที่สุดในทะเลสาบตอนล่าง เครื่องมือนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ขวางกั้นการขึ้นลงของน้ำ และปิดทางเดินของสัตว์ที่จะเข้ามาอาศัยยังทะเลสาบตอนใน

ความรู้ในการจับสัตว์น้ำ

ความรู้พื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการปิดป่ากระวะตามคำบอกเล่าของชาวบ้านได้แก่ความรู้พื้นบ้านในการจับปลากระเบน เพราะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการไหลเวียนของกระแสในทะเลสาบ ทั้งนี้เพราะหลังจากมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ป่ากระวะขึ้น ในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปีชาวประมงก็จับปลากระเบนได้น้อยลง ซึ่งชาวประมงของตำบลฤๅษีที่ทำการประมงปลากระเบนเดิมมี 2 กลุ่ม คือที่หมู่ 4 บ้านฤๅษี และหมู่ 5 บ้านพังจาก ปัจจุบันเหลือเพียงกลุ่มเดียว คือ ที่บ้านฤๅษี เนื่องจากชาวประมงบ้านพังจากได้ทำการประมงมานานเป็นเวลา 30 ปี และชรามากแล้ว และปริมาณปลากระเบนในทะเลสาบมีน้อย บางปีก็ไม่สามารถจับปลากระเบนได้เลย เมื่อไปสอบถามจากทั้งสองกลุ่มให้ข้อมูลตรงกันว่า

“ฤดูทำการประมงกระเบนอยู่ระหว่างเดือนเมษายน-กรกฎาคม แหล่งที่จับได้มากถ้าเป็นปลากระเบนธงจะจับได้บริเวณหาดหอย ปลากระเบนธงเป็นปลากระเบนชายฝั่งที่กินหอยเป็นอาหาร ถ้าเป็นปลากระเบนบัวจะพบในบริเวณที่มีปลาเป็นเล็กและกุ้งนางมาก ปัจจุบันชาวประมงเหลือเพียงกลุ่มเดียวมีชาวประมงเพียง 3 คน โดยทำการประมงปลากระเบนบริเวณทะเลสาบตอนกลางในบริเวณที่ลึกและพื้นเป็นดินแน่นมีโคลนน้อย วัชพืชน้อย ความลึกประมาณ 2-3 เมตร (5 ศอกชาวประมง) ปลากระเบนที่จับได้ส่วนมากเป็นปลากระเบนบัว ในปี 2537 สามารถจับปลากระเบนธงได้เพียง 3 ตัวเท่านั้น ซึ่งทำให้มีชาวประมงสืบทอดอาชีพนี้น้อยลง”

จากคำบอกเล่าของชาวประมงบ้านพังจากซึ่งทำการประมงมานานตั้งแต่ก่อนปิดป่ากระวะได้เล่าว่าให้ฟังว่า

“เดิมปลากระเบนธงมีมากกว่าปลากระเบนบัว หลังจากปิดป่ากระวะแล้วปลากระเบนธงก็ลดน้อยลง ในปัจจุบันแทบจะเรียกว่าหายากมาก”(นาย เลื่อน ชัยยืน, สัมภาษณ์กลุ่มภักดิ์-เมษายน 2547)

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

แต่เดิมในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีเป็นเดือนที่จับปลากระเบนได้มากที่สุด บางวันจับได้ถึง 100-200 กิโลกรัม และเคยพบปลากระเบนบัวขนาดโตสุดน้ำหนัก 53 กิโลกรัม ส่วนขนาดที่พบเห็นเป็นประจำมักมีขนาดอยู่ในช่วง 15-16 กิโลกรัม ขนาดเล็กที่พบมีน้ำหนักอยู่ระหว่าง 3-4 กิโลกรัม เนื่องจากในปัจจุบันมีความยากลำบากในการหาเหยื่อที่ใช้เกี่ยวเบ็ด คือ ปลาเป็นเล็กซึ่งจะต้องสดและไม่แช่เย็นมาก่อน ซึ่งพบปลาชนิดนี้น้อยมากในปัจจุบัน และถ้าเป็นปลาเป็นเล็กที่แช่เย็นแล้ว ปลากระเบนก็จะไม่กินเหยื่อ ประกอบกับกระแสน้ำในทะเลสาบปัจจุบันไม่เหมือนในอดีตเนื่องจากการปิดปากกระวะทำให้น้ำในทะเลสาบตอนบนเป็นน้ำจืด หากปีใดปริมาณฝนตกชุก น้ำในทะเลสาบตอนบนและตอนกลางก็จะมีสภาพเป็นน้ำจืด แต่หากในปีใดมีความแห้งแล้งฝนตกน้อยน้ำในทะเลสาบตอนบนและตอนกลางจะมีสภาพเป็นน้ำกร่อยและน้ำเค็ม จึงทำให้ปริมาณปลากระเบนที่ชาวประมงจับได้มีความไม่แน่นอน ไม่คุ้มค่ากับการลงทุน

และนอกจากนี้การปิดปากกระวะทำให้การไหลเวียนของน้ำเปลี่ยนแปลงไป คือ น้ำในตอนบนของทะเลสาบไหลช้าลงไม่มีการหมุนเวียนของน้ำเหมือนในอดีต จึงทำให้เกิดมีวัชพืชแพร่กระจายเป็นจำนวนมากชาวประมงจึงได้มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือประมงและหาวิธีการทำประมงแบบใหม่ เพื่อให้ได้ผลผลิตสัตว์น้ำที่สูงขึ้น ตัวอย่างเช่น ไชชนิดหนึ่งที่ชาวประมงเรียกว่า “ไชผี” มีวิธีการทำประมงคือ นำผักตบชวาไปผูกด้วยเชือกติดรวมกันกับหลักไม้ที่ปักไว้ในทะเลสาบ จากนั้นนำไชมาวางไว้ในบริเวณดังกล่าว โดยในไชไม่ต้องใส่เหยื่อล่อ จุ่มไชให้จมน้ำประมาณ 2 ส่วน อยู่เหนือน้ำประมาณ 1 ส่วน ช่วงเวลาที่วางไชจะวางไว้ในช่วงเช้าแล้วจะทำการกู้ไชในเวลาตอนเย็น สัตว์น้ำที่จับได้ก็คือ ปลาจุก ปลาตุ๊กทะเล เป็นต้น การทำประมงแบบนี้ก่อให้เกิดผลกระทบตามมามากมาย เพราะเมื่อนำผักตบชวาซึ่งเป็นวัชพืชออกไปอยู่อย่างอิสระจะทำให้ผักตบชวาสามารถเจริญเติบโต และแพร่กระจายไปยังส่วนต่างๆของทะเลสาบได้อย่างรวดเร็ว

4.3.3.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ชาวบ้านในตำบลอุทุมพรได้เล่าให้ฟังว่าแต่เดิมทะเลสาบจะมีความกว้าง ลึก มีทรัพยากรสัตว์น้ำที่หลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์หากินง่าย ต่อมาเมื่อมีการสร้างเขื่อนที่ป่ากระวะในปี พ.ศ.2510 น้ำในทะเลสาบเริ่มที่จะไหลช้าลงส่งผลต่อการตกตะกอนของดิน หลังจากการสร้างเขื่อนไปแล้วประมาณ 5-6 ปี เริ่มส่งผลทำให้ทะเลสาบเริ่มตื้นเขิน ทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบหลายๆชนิดเริ่มหายไป เช่น ปลาพรหม ปลาตุม ปลาควาย ปลาเกลือบ ปลาโคบมัน ส่วน กุ้ง ปลา ที่ชาวบ้านสามารถจับได้ก็มีขนาดเล็กลงมาก ปลาใหญ่ๆสูญหายไปเกือบหมด

ทำให้ในช่วงนี้ชาวบ้านมีการจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่น้อยมากส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้น้อยตามไปด้วย

“ปัจจุบัน กุ้ง ปลาหายากมากขึ้น ชาวประมงส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยวันละ 50 – 150 บาท บางคนอาจโชคดีมีรายได้ 300 – 500 บาท แต่ไม่บ่อยมากนัก”

“กุ้งปลาดอนนี้ไม่รู้หายไปไหนหมด ใน 12 เดือน หากินได้ 8 เดือน อีก 4 เดือน หากินไม่ได้ ถ้าจะประมาณก็ประมาณว่าเดือนละ 3,000-4,000 บาท ไม่มีเงินก็กู้ยืมเงินมาก่อน แล้วขายกุ้งให้เขาเป็นอย่างนี้มาตลอด พอถึงฤดูตกไซค์ก็ต้องไปหาขายทุนหรือกลุ่มออมทรัพย์ แถบอื่นๆ เขาขายดิน แต่บ้านเราไม่มีดินจะขาย มีคนละเล็กละน้อย ถึงขายได้ก็ไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน”

ด้วยสาเหตุของความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงทำให้ชาวประมงมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น เพราะรายได้ที่ได้มาใช้จ่ายในด้านต่างๆของครอบครัวล้วนแล้วแต่ได้มาจากการทำการประมงเป็นหลักทั้งสิ้น ตั้งแต่เงินลงทุนทำการประมง ค่าอาหาร โดยเฉพาะค่าข้าวสาร ค่าส่งบุตรศึกษาเล่าเรียน และอื่นๆ บางครอบครัวมีรายจ่ายเดือนละเป็นหมื่นๆบาท จึงทำให้ชาวประมงจำเป็นที่จะต้องเพิ่มเครื่องมือทำการประมงให้หลากหลายมากขึ้น ในขณะที่เครื่องมือต่างๆก็มีราคาสูงทำให้ชาวประมงจะต้องไปกู้ยืมเงินจากพ่อค้าแม่ค้าซื้อปลาเป็นหนี้สินสหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ชาวประมงบางรายเป็นหนี้สินถึงรายละ 20,000 – 50,000 บาท นอกจากนี้ในการหาประมงชาวบ้านยังต้องใช้ทุนในการทำการประมงมากขึ้น การออกทะเลแต่ละครั้งใช้ระยะเวลาเวลานานมากขึ้น สิ้นเปลืองค่าน้ำมันเป็นจำนวนมาก แลมเรือยังก็เสียเร็วขึ้นเพราะทะเลสาบตื้นเขิน ส่งผลให้จำเป็นต้องเสียค่าบำรุงรักษาเป็นจำนวนมากขึ้นไปด้วย

ชาวประมงบางรายต้องเปลี่ยนอาชีพหรือทิ้งบ้านเรือนไปประกอบอาชีพอื่น ชาวประมงบอกว่า

“หลังจากปิดป่ากระวะ ปลาตุกทะเล ปลาตทะเล ปลาพรม ปลาพะพงขาว ปลาตุ้ม กุ้งก้ามกราม และกุ้งหัวมัน เริ่มหมดไปเรื่อยๆ จนชาวประมงไม่สามารถทำอาชีพได้ต่อไป ต้องอพยพไปหากินโดยไปทำประมงที่เขื่อนเชี่ยวหลานถึงประมาณ 30 ครัวเรือน และนอกจากนั้น ต้องไปรับจ้างนอกหมู่บ้านหรือไม่กี่ก็ต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอย่างอื่น”(นาย ชุ่น จุลนวล, สัมภาษณ์ เมษายน 2547)

โดยจะเห็นได้จากในปี พ.ศ.2527 รอบทะเลสาบมีผู้ประกอบอาชีพประมงอยู่ประมาณ 23,458 ครัวเรือน ประชากร 157,921 คน จาก 184 หมู่บ้าน แต่ในการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2533 พบว่ารอบทะเลสาบมีผู้ประกอบอาชีพประมงอยู่เพียง 160 หมู่บ้าน ประชากร 79,670 คน จาก 18,840 ครัวเรือน(เฉลิมศรี อรรถนกุล, 2538: 6)

ส่วนครอบครัวที่มีคนหนุ่มสาวก็จะออกจากบ้านไปเป็นกรรมกรในเขตเมือง ได้แก่ อำเภอหาดใหญ่ และในตัวเมืองสงขลา หรือไม่ก็ไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำบ้างก็อพยพเข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ส่วนคนที่สูงอายุเลยวัยหนุ่มสาวไปแล้วส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในชุมชนพยายามที่จะสืบทอดอาชีพประมงต่อไป หากพอมีทุนบ้างก็พยายามที่จะหาอาชีพเสริมมาทำ เช่น เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ทำไร่นาสวนผสม เป็นต้น

ชาวประมงท่านหนึ่งได้กล่าวว่า ถ้าจะให้คนกลับบ้านมาหากินกับทะเลเหมือนเช่นในอดีตนั้นต้องเพิ่มปลาในทะเลสาบ “ทางเดียวที่จะเพิ่มปลา คือ ต้องรื้อเขื่อนออกหรือเปิดป่ากระวะออกนั่นเอง”

“เมื่อ 30-40 ปีที่แล้ว เราทอดแหได้กุ้งวันละ 100 กิโลกรัม ก็มี พอมีการปิดป่ากระวะกุ้งปลาเริ่มหายไป ปัจจุบันนี้ทอดแหเป็นวันๆ ได้กุ้งมาแล้ว 3 ซีด สาเหตุอื่นๆที่ทำให้กุ้งปลาลดลงด้วย คือ น้ำเสียจากชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อมาตั้งแต่ ปี 2531 จนทำให้ชาวประมงในหมู่บ้านต้องออกไปทำงานก่อสร้าง”

“ตอนนี้ชาวประมงลงทุนสูงแต่ไม่ได้ปลา อย่างวางอวน 30 หัว ได้ปลามา 4 ตัว ปลานิล 3 ตัว ปลาต 1 ตัว ก็ไม่คุ้มแล้ว ทางเดียวที่จะเพิ่มปลาได้ก็คือ เปิดป่ากระวะ”(นาย เลื่อน ยั่งยืน, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน

จากปัญหาการลดลงของสัตว์น้ำในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชาวบ้านหากินลำบากมากขึ้น รายได้ลดลง มีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้มีการลักลอบทำการประมงโดยใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายในพื้นที่หมู่บ้าน และในทะเลสาบเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอวนรุน การลักลอบทำอวนรุนในพื้นที่ของชาวบ้านเป็นการทำให้เกิดความขัดแย้งให้เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน โดยมีปัญหาหนักมากในช่วงปี พ.ศ.2529-2530 เพราะอวนรุนจะไปทำลายเครื่องมือประมงของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะเครื่องมือดักสัตว์น้ำบางชนิด ชาวประมงจะทำการวางเครื่องมือไว้ในทะเลสาบซึ่งมีทั้งเครื่องมือประเภทประจำที่ ได้แก่ ไซตู้ โพงพาง และเครื่องมือประเภทไม่ประจำที่ ได้แก่ อวนลอย กัด ไซ เป็นต้น อวนรุนจะทำการลากและรุนเอาเครื่องมือประมงของชาวบ้านไปด้วยจึงทำให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก

“อวนรุนนี้ชาวบ้านเขายินดีจะออกเบี่ย(เงิน)ช่วยกันซื้ออวนรุนมาเบี่ย(ทำลาย)กันเลย ชาวบ้านที่นี้หกลีบเจ็ดลีบครอบครัวเขาเอาแน่ ตอนนี่เราปล่อยกุ้งปลามาก เรืออวนรุนวิ่ง 2-3 ชั่วโมง ก็ได้ไม่ต่ำกว่า 1,500-2,000 บาท พวกเราใช้อวนลอยต้องมานั่งปลดออกทีละตัว ได้คืนละ 100-300 บาท เท่านั้น”(นาย วิสุทธิ์ อัดคพันธ์, เมษายน 2547)

แม้ว่าในปี พ.ศ.2540 หน่วยงานหลายๆฝ่ายจะมีการร่วมมือกันปราบปรามและช่วยกันแก้ปัญหาเรืออวนรุน จนทำให้มีเรืออวนรุนเหลือเพียง 53 ลำ(ขนาดใหญ่ 3 ลำ ขนาดเล็ก 50 ลำ) แต่ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีเรืออวนรุนขนาดเล็กที่ทำการลักลอบจับสัตว์น้ำในทะเลสาบเพิ่มมากขึ้นอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้นแล้วในพื้นที่ตำบลคูขุดยังมีปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ การลักขโมยสัตว์น้ำ เมื่อปริมาณสัตว์น้ำที่ชาวประมงจับได้ลดน้อยลงจึงนำไปสู่การลักลอบขโมยสัตว์น้ำกันเองของชาวบ้าน โดยการทำประมงของชาวบ้านนั้นเครื่องมือจับสัตว์น้ำของชาวบ้านบางชนิดต้องมีการวางดักสัตว์น้ำทิ้งค้างคืนเอาไว้ จึงเปิดโอกาสให้ชาวบ้านบางคนเข้ามาลักขโมยสัตว์น้ำจากเครื่องมือดักสัตว์น้ำเหล่านั้นได้

“สองปีที่ผ่านมาปัญหาทะเลสาบหนักมาก มีการปล่อยน้ำเสีย ทำให้ปลาตาย ปลาบางชนิดหายไปจากน่านน้ำ อย่างปลากระบอกเดี่ยวนี้นี้ไม่ค่อยมี การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ ปลาและกุ้งจิ้งน้อยลง เดี่ยวนี้นั่งไซตุ้ไว้ 20 ตู้ บางที่ได้กึ่งแค่ 4 กิโล พอหักค่าใช้จ่ายแล้วมีรายได้วันละ 150-200 บาท เท่านั้นเอง ปัญหาอวนรุนและการวางโพงพางก็มากขึ้น ทำให้ปลาและกุ้งตัวเล็ก ดึงไปด้วย ตอนนี้ทะเลสาบน้ำตื้นเขิน ตะกอนเยอะ”(นาย ชู้น จุลนวล, สัมภาษณ์ เมษายน 2547)

เมื่อมีปัญหารายได้จากการทำการประมงไม่เพียงพอ บางครอบครัวจำเป็นต้องเลิกอาชีพเพื่อไปหาที่ทำกินใหม่ จากการรายงานของสถาบันการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งจังหวัดสงขลา พ.ศ.2540 พบว่าครัวเรือนในชุมชนประมงรอบทะเลสาบลดลงจากปี 2534 ถึงปี 2538 ถึง 2,353 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 22 และครัวเรือนดังกล่าวทำอาชีพประมงลดลงถึงร้อยละ 19 อีกด้วย ชาวประมงเหล่านี้อพยพไปทำงานนอกชุมชน โดยส่วนใหญ่เข้าไปเป็นแรงงานราคาถูก และแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอหาดใหญ่และอำเภอเมืองสงขลา จากการศึกษาของโครงการพัฒนาชุมชนประมงขนาดเล็กจังหวัดสงขลาปีพ.ศ.2540 ได้มีรายงานว่า อาชีพเดิมของคนที่ทำงานในโรงงานนั้น เป็นชาวประมงถึงร้อยละ 21 รองจากอาชีพทำนาและสาเหตุที่ต้องมาทำงานในโรงงานได้ระบุว่า ไม่มีงานทำในหมู่บ้าน และทางบ้านลำบากไม่สามารถส่งเรียนหนังสือได้ แรงงานเหล่านี้ต้องออกจากชุมชนไปอยู่บ้านเช่า หรือต้องออกจากบ้านตั้งแต่เช้ามืดและกลับบ้านดึก บางคนต้องทำงานกะกลางคืน บ้างต้องทำงานตลอดคืน เกิดปัญหาครอบครัวและสังคมขึ้น การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนน้อยลง ต่างคนต่างอยู่ ชุมชนล่มสลาย ส่วนบางครอบครัวที่ได้อพยพไปขายแรงงานในเมืองต้องออกจากชุมชนไปพักพิงตามแหล่งชุมชนแออัด เมื่อปี พ.ศ.2540 พบว่าในจังหวัดสงขลามีชุมชนแออัดที่หนาแน่นและใหญ่ถึง 8 ชุมชน ซึ่งจากรายงานระบุชัดเจนว่า คนจากชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่อพยพมาจากคาบสมุทรสทิงพระริมทะเลสาบสงขลา และลุ่มน้ำปากพนัง และพบว่าอาชีพเดิมของคนในชุมชนแออัดคือ ทำนา และทำการประมง ตามลำดับ

นอกจากนั้นแล้วการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะยังเป็นการสร้างความขัดแย้งระหว่างชาวประมงและชาวนาอีกด้วย ทั้งนี้ตลอดระยะเวลาหลังจากมีการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ ได้เกิดมีปัญหาดัชนีน้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาทะเลสาบตื้นเขิน วัชพืชในทะเลสาบเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ชาวประมงเริ่มมีปัญหามากขึ้น เริ่มอพยพออกจากชุมชนดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่ปัญหาดังกล่าวก็ไม่ได้ปรากฏออกสู่สังคมภายนอกมากนัก จนกระทั่งเมื่อประมาณปีพ.ศ.2530 คณะรัฐมนตรีมีมติให้มีการสร้างเขื่อนกั้นทะเลสาบสงขลาบริเวณที่ปากกระหรือแหลมจองถนนทำให้ผู้นำชุมชนและประชาชนออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนและได้มีการเสนอให้มีการเปิดเขื่อนปากกระวะออก ซึ่งชาวประมงได้เปรียบเทียบว่า

“การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะเมื่อประมาณ 30 ปีก่อนเป็นเหมือนการปิดจุกของทะเลสาบ แต่ยังพอหายใจได้ทางปาก คือมีทางออกของน้ำทางทะเลสาบตอนล่าง การกั้นเขื่อนก็เหมือนกับการปิดจุกแล้วปิดปากด้วยซึ่งจะทำให้ทะเลสาบตายสนิท”

ส่วนชาวประมงบางคนก็ได้เปรียบเทียบไว้อย่างน่าฟังว่า

“ทะเลสาบสงขลาเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ล้ำค่าของประเทศชาติ การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะเป็นการทำให้สิ่งที่ล้ำค่ากลายเป็นเรื่องธรรมดาไปเปรียบเสมือนทำเพชรให้เป็นแก้ว”

หลังจากมีการคัดค้าน โครงการสร้างเขื่อนก็ได้มีการชะลอออกไปเพราะทนเสียงคัดค้านไม่ไหวแต่จากระยะเวลาที่ผ่านมามีนักการเมืองและหน่วยงานของรัฐได้มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นมาอีกเป็นระยะๆแต่ก็จะได้รับการคัดค้านกลับไปทุกครั้งเช่นกัน

สำหรับข้อเรียกร้องที่ชาวประมงเรียกร้องให้มีการรื้อถอนเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ปากกระวะนั้นทางหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบก็ไม่ได้มีคำตอบใดๆ ให้กับชาวประมง

“ชาวบ้านเรียกร้องมามากกว่า 10 ปีแล้ว ว่าให้รัฐบาลเปิดเขื่อนปากกระวะ เปิดวงจรชีวิตของสัตว์น้ำอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทางภาครัฐก็บอกว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะมาจนถึงปัจจุบันนี้มีหลายคนมองเห็นว่า การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะเป็นสาเหตุที่ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบลดลง แต่ไม่กล้าคิดจะให้เปิดออก เพราะลงทุนไปมากแล้ว เปิดออกมาก็ไม่รู้ว่าจะผลที่ได้รับจะคุ้มหรือไม่ จึงยึดเขื่อนมาจนถึงปัจจุบันนี้” (นาย นิทัศน์ แก้วศรี, สัมภาษณ์กรมสภาพัฒนายน 2547))

ในขณะที่กลุ่มผู้ที่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงคือ ชาวนาในทุ่งระโนด ไม่มีใครจะให้ความสนใจในเรื่องของการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะเท่าไรนัก หลายๆครั้งเมื่อมีเวทีพูดคุยประชุมร่วมกันระหว่างชาวประมงในทะเลสาบ เรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในทะเลสาบสงขลา ชาวประมงเสนอให้มีการรื้อเขื่อนปิดปากกระวะออกทุกๆครั้งแต่ก็ได้รับการคัดค้านจากตัวแทนชาวนามาตลอด โดยกลุ่มของชาวนาได้กล่าวว่าหากรื้อเขื่อนที่ปากกระวะออกไปจะทำให้น้ำเค็มเข้ามายังทุ่งระโนด(พื้นที่ทำนาตอนบนของทะเลสาบ)จะทำให้ทำนาไม่ได้ถึง 100,000 ไร่ ความเสียหายดังกล่าวใครจะรับผิดชอบ ส่วนชาวประมงก็ได้ตอบได้ว่าความเสียหายที่ชาวประมงได้รับมานั้นนานแล้วใครจะรับผิดชอบเช่นกัน

“การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะทำให้สัตว์น้ำในทะเลสาบลดน้อยลงเรื่อย ๆ ตลอด 30 ปีที่ผ่านมา มีใครรับผิดชอบบ้างหรือเปล่า ? ถึงปัจจุบันเขื่อนปากกระวะก็ยังปิดสนิท”

การประชุมร่วมกันเกือบทุกครั้งก็จะเกิดปัญหาการโต้เถียงกันเช่นนี้ทุกครั้งไปและไม่สามารถหาข้อยุติได้ สุดท้ายจึงต้องปิดการประชุม

ชาวประมงต่างให้ข้อสรุปว่า การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะเป็นความผิดพลาดครั้งใหญ่ เป็นการทำลายระบบนิเวศของทะเลสาบ ทำให้ผลผลิตของสัตว์น้ำลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ถึงแม้ว่าจะมีการประเมินว่าสาเหตุที่สัตว์น้ำลดน้อยลงเป็นเพราะมีการใช้เครื่องมือประมงเพิ่มขึ้น มีชาวประมงเพิ่มขึ้น มีการใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย แต่กลุ่มชาวประมงก็มีความเห็นว่า

“เป็นการประเมินถูกในสาเหตุรองไม่ใช่สาเหตุหลัก สาเหตุหลักคือ การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ”(นาย หมัด หมัดอาลี ประธานสมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา)

ปัญหาการลดลงของสัตว์น้ำนี้ยังหาข้อยุติได้ยากเพราะก่อนการสร้างเขื่อนปิดปากกระวะไม่ปรากฏว่าได้เคยมีการสำรวจชนิดของสัตว์น้ำประเภทต่างๆไว้เปรียบเทียบ แต่กลุ่มของชาวประมงเชื่อจากประสบการณ์ว่า “การสร้างเขื่อนปิดปากกระวะ คือ สาเหตุสำคัญ” และเมื่อดูตามวงจรการเคลื่อนย้ายของสัตว์น้ำข้างต้น(ดังภาพที่4.8)ก็เป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักอยู่มาก

“กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวมันในธรรมชาตินี้หายไปหลายปีแล้ว พวกเราสงสัยว่ากุ้งมาจากไหน เมื่อลองเทียบกับในอดีต กับขนาดของกุ้งที่เราจับได้ก็น่าจะใช่แน่”(นาย ประพันธ์ ลำจวนจร, สัมภาษณ์กลุ่มภาพพันธ์-เมษายน 2547))

นอกจากนั้นจากการลดลงของสัตว์น้ำทำให้การทำอาชีพประมงไม่คุ้มกับต้นทุนที่ได้ลงทุนไปจึงทำให้ชาวประมงบางรายขายที่ดินให้กับกลุ่มนายทุนทำนาถั่ว เช่น ในช่วงปีพ.ศ.2544 มีคนนอกชุมชนได้เข้ามาซื้อที่ดินไว้ประมาณ 70 ไร่ แต่เนื่องจากในเขตตำบลอุษาคเนย์เป็นพื้นที่ที่ทางผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาได้ประกาศให้เป็นพื้นที่ห้ามทำนาถั่วเพราะเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับทะเลสาบสงขลาและมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับเขตนุรักษ์นกน้ำ อีกทั้งบริเวณดังกล่าวมีชาวประมงที่ทำมาหากินในทะเลสาบหนาแน่น จึงทำให้กลุ่มนายทุนพยายามเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลอุษาคเนย์ให้จังหวัดเปลี่ยนประกาศผู้ว่าราชการจังหวัดโดยผ่อนผันให้สามารถเลี้ยงถั่วได้ และได้รับความเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลอุษาคเนย์ แต่ชาวบ้านในชุมชนโดยเฉพาะที่มีอาชีพประมงร่วมกับชมรมชาวประมงอำเภอสติงพระได้ทำการต่อต้าน จนทำให้คนในชุมชนออกมาชุมนุมล้อมที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลอุษาคเนย์ จนในที่สุดเรื่องก็เงียบไป จากกรณีดังกล่าวจึงทำให้คนในชุมชนเกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงมากยิ่งขึ้น

4.3.3.4 การจัดการทรัพยากร

ในสมัยอดีตทะเลสาบสงขลามีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเป็นอย่างมาก ชาวประมงส่วนใหญ่ออกไปทำการประมงใกล้ๆหมู่บ้าน ตามลำคลองโดยใช้เครื่องมือที่ทำขึ้นมาเอง เช่น แห ต่อม ไซ ฯลฯ สัตว์น้ำที่ได้มีปริมาณมากและทุกชนิดต่างสามารถจับได้จึงไม่มีการซื้อขายแต่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากันแทน ผงปลาและสัตว์น้ำอื่นๆเป็นเรื่องปกติที่ชาวบ้านพบเห็นกันบ่อยครั้ง สัตว์น้ำมีหลายร้อยชนิด ตัวอย่างสัตว์น้ำที่ชาวบ้านเคยเห็นกันมากๆและชาวบ้านยังคงจำกันได้ เช่น ปลาช่อน ปลาชิม ปลาโสด ปลาตลับ ปลาลำปำ ปลาฉลาม ปลาชะโอน ปลาชะโด ปลาดุกนา ปลาดุกรวม ปลาตุ้ม ปลาหมอบ ปลาชี่ตัง ปลาโคบมัน ปลากระทิง ปลากระบอก ปลาตาบ ปลาพรก ปลาทราย ปลาฝักพริ้ว ปลาขอดม่วง ปลากระพงหิน ปลากรด ปลาแก้มช้ำ ปลาบุ๋ทอง ปลาบู่จาก บูด้า กุ้งก้ามกราม กุ้งหัวแข็ง กุ้งเข็บหางแดง และมีจระเข้จำนวนมาก เป็นต้น

ในสมัยต่อมาเมื่อประชากรมีจำนวนที่เพิ่มขึ้น การทำการประมงก็มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วยได้เปลี่ยนจากการทำการประมงเพื่อยังชีพมาเป็นการทำการประมงเพื่อการค้าขาย และมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงให้สามารถจับสัตว์น้ำได้ครั้งละมากๆจนทำให้ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบลดจำนวนลง ประกอบกับการที่กรมชลประทานได้ทำการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มป่ากระวะขึ้นเพื่อปิดกั้นทางเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบสงขลาตอนบนกับทะเลอ่าวไทยซึ่งเป็นการตัดวงจรการหมุนเวียนของน้ำในทะเลสาบ ตัดวงจรการเคลื่อนย้ายของสัตว์น้ำ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศทำให้ทะเลสาบตื้นเขินและสภาพน้ำในทะเลสาบเปลี่ยนแปลงไป เกิดปัญหาเรื่องของ

สัตว์น้ำลดลงเป็นอย่างมาก ซึ่งมีผลกระทบต่อการค้ารังชีวิตของชาวประมงในพื้นที่ตำบลอุษุดและหมู่บ้านใกล้เคียง ทั้งในแง่ของวิถีการดำเนินชีวิต อาชีพ และสังคม

ด้วยสาเหตุต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วจึงทำให้ชาวประมงที่ได้รับผลกระทบเริ่มที่จะตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น มีการปรึกษาหารือกันเพื่อหาช่องทางในการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำให้มากขึ้น วิธีการที่คิดค้นขึ้นมาก็คือ การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงสู่ทะเลสาบ และเพื่อให้สัตว์น้ำที่ปล่อยได้มีโอกาสเจริญเติบโตจนถึงขนาดที่ควรจับมาขายได้ ชาวประมงจึงเห็นควรจะให้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์สัตว์เป็นการชั่วคราว

ดังนั้นในปี พ.ศ.2534 และปี พ.ศ.2535 ชาวประมงตำบลอุษุด ประมงอำเภอสติงพระ และโครงการแลได้ จึงได้ร่วมกันปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงสู่ทะเลสาบสงขลา และมีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้นชั่วคราวเป็นเวลา 3 เดือน เมื่อครบกำหนดก็อนุญาตให้ชาวประมงเข้าไปจับสัตว์น้ำในบริเวณดังกล่าวได้ กิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำนั้นชุมชนได้มีส่วนร่วมทั้งในการหาพันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อย ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ ในส่วนของการดูแลเขตอนุรักษ์นั้นได้ใช้กรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล ในระหว่างปี พ.ศ.2534-2536 มีการปล่อยกุ้งกุลาดำไปประมาณ 4.5 ล้านตัว ปลากระพงขาว 1.6 ล้านตัว และปลานิลอีก 23,000 ตัว ปรากฏว่าหลังจากมีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงไปในทะเลสาบ ชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้น ชาวประมงจึงเห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวสามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง จึงเกิดความคิดที่จะให้มีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเป็นการถาวร เพื่อที่จะได้เป็นแหล่งปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติอีกด้วย ดังนั้นในปี พ.ศ. 2536 ประมงอำเภอสติงพระร่วมกับเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลสาบ(อุทยานนกน้ำอุษุด) จึงได้ดำเนินการประกาศให้เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านอุษุดเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำตามกฎหมาย เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2536 มีจำนวนพื้นที่ประมาณ 933.59 ไร่ และชาวประมงได้เลือกคณะกรรมการซึ่งเป็นชาวประมงในตำบลอุษุดขึ้นมาทำหน้าที่ดูแล และป้องกันมิให้มีการลักลอบเข้าไปจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ คณะกรรมการดังกล่าวเรียกว่า “ประมงอาสา” ซึ่งภายหลัง ประมงอำเภอสติงพระได้แต่งตั้งให้ประมงอาสาที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการจับกุมผู้ที่ลักลอบเข้ามาทำการประมงในพื้นที่เขตอนุรักษ์ฯ

ต่อมาได้มีการจัดตั้งเป็น “ชมรมชาวประมงทะเลสาบอำเภอสติงพระ” ซึ่งมีที่ทำการของชมรมฯ อยู่ที่หมู่ 5 ต.อุซุด อ.สติงพระ จ.สงขลา ทั้งนี้ก็เพื่อจะช่วยให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง โดยผู้ที่มีส่วนร่วมในการก่อตั้งชมรมฯ ได้ให้ทรรศนะว่า

“ถ้าเราไม่เริ่มกันตั้งแต่วันนี้...อนาคตเราอดตายแน่ มัวหวังแต่ไปหวังพึ่งคนอื่น(ภาครัฐ) ก็ไม่สามารถพึ่งได้..ถึงเวลาต้องช่วยเหลือตัวเองกันแล้ว ทุกวันนี้ที่มีกุ้ง มีปู มีปลาให้จับก็เพราะปลาที่ได้ปล่อยไปทั้งนั้น”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

“คนบ้านเรามีที่ดินทำกินประมาณ 20-30% เท่านั้น ที่เหลือต้องพึ่งทะเลก็พออยู่กันได้ คนที่ขึ้นอยู่กับทะเลเป็นหลัก เราจึงต้องต่อสู้ให้ทะเลสมบูรณ์ อย่างน้อยให้ลูกหลานที่ไม่มีโอกาสเรียนหนังสือได้มีชีวิตรอดกับทะเล”(นาย วิสูตร อัดตพันธ์, สัมภาษณ์เมษายน 2547)

โดย นาย โรจนศักดิ์ วิรุณสาร รองประธานชมรมฯ ได้กล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า

“ชมรมฯ ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อสร้างความตระหนักและจิตสำนึก รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาการทำมาหากิน มีส่วนในการฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากร และขยายเครือข่ายชุมชนใกล้เคียง รวมถึงการประสานงานหน่วยงานของรัฐและองค์กรท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังร่วมเป็นเครือข่ายกับชาวประมงรอบทะเลสาบและชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้อีกด้วย”(นาย โรจนศักดิ์ วิรุณสาร, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)

ปัจจุบันนี้ชมรมฯ มีสมาชิกอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 2 – 7 ต.อุซุด และตำบลใกล้เคียงคือ หมู่ที่ 4,5,6 ตำบลคลองรีรวมกัน 9 หมู่บ้าน และเครือข่ายที่เป็นแนวร่วมอยู่ใน ต.ท่าหินอีก 3 หมู่บ้าน โดยมีผู้นำ ตัวแทนชุมชน เข้ามาเป็นกรรมการชมรมรวม 10 คน และมีวาระการทำงาน 1 ปี มีรายชื่อดังต่อไปนี้

Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

นาย นิทัศน์ แก้วศรี	ประธาน
นาย โรจนศักดิ์ วิรุณสาร	รองประธาน
นาย โสฬส ทองพร	เลขานุการ
นาย อภิชัย เพชรสุวรรณ	เหรัญญิก
นาง นวลศิริ โกชนกิจ	กรรมการ
นาย เคลื่อน สุระกำแหง	กรรมการ
นาย แยม แก้วลอย	กรรมการ
นาย เอกชัย พิชัยหอ	กรรมการ
นาย สมควร สุวรรณรัมย์	กรรมการ
นาย อ้วน ชัยแก้ว	กรรมการ

กิจกรรมหลักของชมรมฯ ปัจจุบันทางชมรมฯ ได้ดำเนินการจัดตั้งและประกาศพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นเขตอนุรักษ์อย่างเป็นทางการมีพื้นที่ทั้งหมด 955 ไร่ ตั้งอยู่ฝั่งบริเวณทะเลสาบ เพื่อให้เป็นที่หลบซ่อน อาศัยวางไข่ของสัตว์น้ำ โดยมีกฎระเบียบที่เป็นที่ยอมรับของชาวประมงในพื้นที่ คือ ห้ามทำการประมงใดๆ ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ และได้มีการจัดตั้งประมงอาสาขึ้นเพื่อช่วยดูแลและแจ้งข่าวสารให้กับเจ้าหน้าที่ตำรวจ และผู้นำในหมู่บ้านเพื่อทำการจับกุมผู้ที่ลักลอบทำการประมงในพื้นที่เขตอนุรักษ์

มีการขุดลอกทะเลสาบ มีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเนื่องจากพันธุ์สัตว์น้ำในทะเลสาบมีจำนวนลดลง ทางชมรมฯ ได้มีการประสานไปยังกรมประมงและสถานีวิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสงขลา เพื่อขอพันธุ์ปลา พันธุ์กุ้ง และพันธุ์ปู มาปล่อยลงในพื้นที่เขตอนุรักษ์ เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณพันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งได้มีการปล่อยปีละ 2 ครั้ง โดยปล่อยครั้งละประมาณ 500,000 ตัว

ปลูกป่าชายเลนเพราะชาวประมงเห็นว่าป่าชายเลนมีความสำคัญต่อการอาศัย หลบซ่อน และวางไข่ของสัตว์น้ำ อีกทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยและฟักตัวของสัตว์น้ำวัยอ่อน ป่าชายเลนในพื้นที่ ค. อุซูด ส่วนใหญ่เป็นพืชจำพวก ต้นโกงกาง ต้นจาก และต้นลำภู โดยที่ผ่านมาจากชมรมฯ ได้มีการปลูกป่าชายเลนในพื้นที่ บริเวณริมตลิ่ง ตั้งแต่หมู่ที่ 3 - 7 ของตำบล มีหน่วยงานที่เข้าร่วมกิจกรรมคือ โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำในหมู่บ้าน และชาวบ้านในพื้นที่

“ถ้าใครมีโอกาสไปเที่ยวอุทยานนกน้ำอุซูด อ. สทิงพระ จ. สงขลา เมื่อประมาณสิบปีก่อนจะพบว่าที่ห่างฝั่งออกไปประมาณ 300 - 400 เมตรนั้น เป็นเพียงกลุ่มกอหญ้าเล็ก ๆ เท่านั้น แต่วันนี้กลุ่มกอหญ้าเหล่านั้นกำลังกลายเป็นแนวป่าชายเลน”(นาย นิทัศน์ แก้วศรี, สัมภาษณ์กลุ่มภาพพิมพ์-เมษายน 2547)

นอกจากนั้นยังมีการจัดฝึกอบรมกลุ่มอาชีพเสริมของสมาชิก เช่น กลุ่มดอกไม้จันทร์ กลุ่มไข่เค็ม การทำผลิตภัณฑ์กะลามะพร้าว กิจกรรมกองทุนชมรม ได้แก่ กองทุนหมุนเวียน และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสวัสดิการชุมชน เป็นต้น

จากการดำเนินการของชมรมฯ ในช่วงแรกๆ ไม่ค่อยจะเกิดผลเท่าที่ควรเนื่องจากชาวบ้านยังไม่ค่อยมีความเข้าใจ และไม่ยอมรับการทำงานของชมรมฯ ทั้งนี้อาจเห็นว่าการประกาศเขตพื้นที่อนุรักษ์ทำให้พื้นที่ทำการประมงของชาวบ้านลดน้อยลงและชาวบ้านจะต้องออกไปหากุ้ง ปลา ไก่ลขึ้น แต่ในปัจจุบันการดำเนินงานของชมรมฯ เป็นที่ยอมรับของชาวประมงและชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสังเกตได้จากปริมาณสัตว์น้ำที่ชาวประมงสามารถจับได้ และปลาบางชนิดที่ไม่ค่อยพบเห็นก็สามารถพบเห็นได้บ่อยขึ้น

“สัตว์น้ำมีมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มจับ กุ้ง ปลา ได้มากขึ้น ถึงจะไม่มากเท่าเดิมแต่ก็พออยู่ได้ ชุมชนก็เข้มแข็งขึ้นด้วย” (นาย เคลื่อน สุระกำแหง, สัมภาษณ์เมษายน 2547)

สัตว์น้ำและพืชน้ำเพิ่มขึ้นมากมาย สัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นชาวบ้านแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ สัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นในเขตอนุรักษ์มีหลายชนิด ได้แก่ ปลาฉลาม ปลาตะเพียน ปลากรวดปลาจิ้ม ปลาชะโด ปลาช่อน ปลาลำปำ ปลาช่อนไซ ปลาสลิค ปลาไน ปลาอีตัก ปลานิล ปลาโสด และ กุ้งก้ามกราม เป็นต้น สัตว์น้ำนอกเขตที่มากขึ้น กุ้งก้ามกราม ปลาดันหลาวปลาแมว ปลาหัวอ่อน ปลาโคบ ปลากะบอก ปลากรวด ปลาชะโด ปลาพรหม ปลาชะโอน ปลากะทิง และปลาอื่นๆ อีกหลายชนิด ส่วนพืชน้ำที่เพิ่มขึ้นเป็นพืชรสาหร่ายทั้งในทะเลสาบและแถบริมฝั่ง ซึ่งพืชน้ำนี้จะเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์และหลบภัยของสัตว์น้ำได้อย่างดี

กิจกรรมเขตอนุรักษ์ถือว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน อย่างเช่น ชมรมชาวประมงอำเภอสทิงพระ หรือกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มประมงอาสา โดยสามารถทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี กิจกรรมเขตอนุรักษ์จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมเริ่มแรกที่ทำให้การทำงานของชาวบ้านมีการทำงานที่เข้มแข็งและทำให้ชาวบ้านมีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น และทำให้เกิดความร่วมมือจากหน่วยงานราชการหลายๆ หน่วยงาน ตามมา อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์องค์ความรู้ของชุมชน เนื่องจากในอดีตทะเลสาบสงขลา มีพันธุ์สัตว์น้ำ 700 กว่าชนิด แต่ในปัจจุบันจากการศึกษาของนักวิชาการประมงสถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งสงขลาพบว่า สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาลดน้อยลงเหลือประมาณเพียง 327 ชนิด การที่มีเขตอนุรักษ์เกิดขึ้น จึงเป็นบ่อเกิดที่ทำให้พันธุ์สัตว์น้ำ พันธุ์พืชที่เคยลดลงหรือใกล้จะสูญพันธุ์ได้กลับมา มีความสมบูรณ์อย่างเดิม คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ได้รู้จักประเภท/ชนิด/ถิ่นที่อยู่อาศัยสัตว์น้ำ

แหล่งพืชพันธุ์ที่มีความสำคัญและสัมพันธ์กับชุมชนชาวประมงซึ่งเป็นภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของชุมชนที่สืบทอดกันมาของคนในแต่ละรุ่นจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันและต่อไปในอนาคต ถ้าหากว่าทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนยังคงมีความสมบูรณ์

ในปัจจุบันเนื่องจากการรวมกลุ่มกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์น้ำทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำ ทำให้คนในหมู่บ้านที่เคยอพยพไปอยู่ข้างนอกกลับเข้ามา เช่น จากที่เคยไปอยู่ที่คอนสัค จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดสตูล และอำเภอหาดใหญ่ กลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านอีกครั้งถึง 30 ราย ที่เข้ามาตั้งครัวเรือนเมื่อปี พ.ศ.2543 และต้นปี 2544 นี้เอง การเพิ่มขึ้นของสัตว์น้ำที่ส่งผลดีต่อรายได้เศรษฐกิจของชุมชน ชาวบ้านสังเกตว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา 3 ปี หลังจากปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ชาวบ้านออกทะเลมีรายได้เฉลี่ยแต่ละวัน 300 บาท จากเมื่อก่อนที่เคยได้กันแค่ร้อยกว่าบาท และไม่ต้องออกหากินไกลจากหมู่บ้าน

“ไปทำงานที่อื่นมาหลายแห่ง แต่รายได้ไม่เหลือ เลยกลับมาบ้าน มาออกทะเลยังพอมีเหลือบ้าง งานข้างนอกได้มากก็จ่ายมาก หลายคนเคยออกไปทำงานโรงงานก็กลับมาเหมือนกันทำงานในทะเลไม่มีใครควบคุมบังคับ”(นาง อัมพร วรรณพงษ์, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์-เมษายน 2547)